

HISTÒRIA BÀSICA DE LA NACIÓ CATALANA. 2 EDICIÓ REVISADA

CATHALÀNIA

CERCLE CATALÀ D'HISTÒRIA Jaume Benages, Joaquim Ullan i Eva Sans

AROLA EDITORS

CATHALÀNIA

Història bàsica de la nació catalana

Edita: Arola Editors
2a edició: Febrer del 2023
© del text: Els autors
Disseny gràfic: Arola Editors
A la coberta i contracoberta: Foto © Pep Escoda
Impressió: Gràfiques Arrels
ISBN: 978-84-126294-7-7
Dipòsit legal: T 66-2023

Arola Editors

Polígon Francolí, Parcel·la 3
43006 Tarragona
Tel.: 977 553 707
Fax: 902 877 365
arola@arolaeditors.com
arolaeditors.com

Pep Escoda fotògrafs

Estudi fotogràfic a Tarragona
Carrer de Comte, 8, 43003 Tarragona
Telf: 977 22 22 63

Cercle Català d'Història

Associació constituïda el 20 d'octubre de 2008 a Barcelona. La seva finalitat és promoure la recuperació de la memòria històrica mitjançant el coneixement de la història de Catalunya, via anàlisi, recerca, debat i divulgació.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, tret de l'excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a l'editor o a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals d'algun fragment d'aquesta obra.

CATHALÀNIA

Història bàsica de la nació catalana

Jaume Benages, Joaquim Ullan i Eva Sans

amb la col.laboració de

Josep Catà

(Membres del Cercle Català d'Història)

www.cch.cat

AROLA EDITORS

CATHALÀNIA: primera referència documental de la paraula Catalunya.
Va aparèixer en el «Liber Maiolichinus de Gestis Pisanorum Illustribus»,
redactat entre 1115 i 1120. Obra de tall virgilià compost en hexàmetres.

Aquest llibre està dedicat a tots aquells catalans que han estat represaliats per defensar pacíficament els drets històrics del seu país, la llibertat i la democràcia.

«Si deixeu el passat com a passat, posareu en risc el vostre futur»

En Josep Catà i Tur (1948-2021), segur que va emprar en les seves classes aquesta *frase cèlebre* d'un dels seus personatges històrics favorits, en Winston Churchill. I ha de ser així, perquè exposa magníficament una constant en l'obra de Catà, la recuperació de la memòria històrica.

El passat mes d'octubre ens vam assabentar de la trista notícia de la mort d'en Josep, un excel·lent professional però sobretot un bon company i amic. De la seva immensa generositat en som testimonis tots els que vam tenir la sort de col·laborar amb ell. Una persona Intel·ligent, lliurepensadora, inconformista (però no utòpic) que va fer de l'esforç i el treball una virtut ja des de ben jove.

En Josep ens ha deixat, però el seu mestratge perdura, i els seus textos, com el que hem tingut la sort d'incorporar en aquest llibre, ens recordaran en tot moment que Catalunya, malgrat haver patit en la seva història un injust reguitzell de repressions polítiques i militars, és i ha estat sempre, una gran nació d'Europa, solidària i sobretot democràtica, concepte en el qual la nació catalana, a diferència d'altres, sempre ha cregut.

Índex

Presentació	15
Pròleg	17
La Memòria del Poble Català	17
per M. de Crusafont, doctor en història i Creu de Sant Jordi 2017	
Els Comtats Catalans	19
Antecedents històrics: Hispània	19
El naixement dels comtats catalans	28
Cap a la independència política	33
L'origen de la identitat nacional catalana	36
La llengua pròpia de Catalunya	38
Cap a la creació d'un estat catalano-occità	41
Cronologia històrica bàsica fins a l'annexió d'Aragó	45
Un estat medieval, una monarquia catalana	47
L'annexió d'Aragó	47
La singularitat de l'estat medieval català	50
« <i>Corona d'Aragó</i> », una locució controvertida que no reflexa la realitat històrica	53
Els orígens de la bandera catalana; el « <i>Senyal Reial</i> »	60
La Corona del rei d'Aragó; una Corona catalana	67
La reconquesta peninsular i la gran expansió catalana a la Mediterrània	76
Els almogàvers, una força de xoc única al món	82
Fonaments de l'Estat medieval: Corts, Constitucions i Generalitat	84

El Dret català i el Consolat de Mar	88
Numismàtica medieval catalana. El Croat i el Florí	93
Cronologia històrica bàsica dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó	95
Del Compromís de Casp a Amèrica	97
El Compromís de Casp	97
Els Trastàmara catalans	100
La Guerra Civil catalana	103
La gran herència catalana al món: Amèrica!	106
El Port de Pals i l'expedició de Cristòfor Colom	113
Catalans al Nou Món	120
Dels Àustries als Borbons	127
Catalunya dins la Monarquia hispànica: els Àustries	127
La Guerra dels Segadors	131
Guerra de Successió, la història de l'11 de Setembre de 1714	135
Segles XVIII, XIX i XX, la Catalunya sotmesa	143
De l'absolutisme borbònic a la Segona República	143
Guerra Civil i dictadura franquista	159
Democràcia representativa sota control i darrera repressió anticatalana	167
1 d'octubre de 2017	175
Epíleg	177
1707-1715. La mare de totes les repressions i l'inici dels cicles de repressió-resistència-renaixença (1715-2019)	177
Conclusions	189
I com són els catalans?	186

PRESENTACIÓ

Catalunya té una esplendorosa història, equiparable a la de qualsevol nació gran d'Europa. Ningú dubta que esdeveniments com la batalla de Muret, el Compromís de Casp, la Guerra de Successió o la mateixa Guerra Civil espanyola del segle XX, han estat força adversos, però la història s'ha de valorar en la seva totalitat i aquesta, la catalana, és una història en majúscules. No s'ha de caure en falsos acomplexaments; encara avui, cada onze de setembre es poden llegir cròniques periodístiques que diuen que els catalans aquest dia celebren una derrota; quina cosa més absurda, ni Catalunya ni cap país del món celebra derrotes, l'onze de setembre els catalans recorden i fan homenatge a tota aquella gent que donà la vida per defensar la independència política del seu país i un sistema de valors modern i democràtic molt allunyat del que finalment se'ls hi va imposar. Els valors catalans neixen ja en l'època possiblement més emblemàtica de la història de Catalunya, la medieval. Cal doncs que d'una vegada per totes, aquest període de la història i tots els que el van continuar, siguin explicats amb la intensitat que es mereixen a les escoles del Principat. I no pas per motius «patriòtics», si no per entendre correctament l'origen i les causes que van fer néixer l'actual identitat nacional catalana, una identitat que uneix un col·lectiu humà que comparteix una particular filosofia de vida i forma d'interpretar i descriure el món amb una llengua pròpia.

Per analitzar la història; les dates, els fets i els noms per si sols, no serveixen de gaire, cal fer sempre un constant esforç de contex-

tualització per arribar a entendre el què i el perquè de tot allò que va succeir en aquell moment. Que catalans i aragonesos discuteixin respecte als conceptes històrics de la seva corona medieval o que catalans i valencians polemitzin amb el nom de la seva llengua és una veritable pèrdua de temps, ja que tots ells comparteixen uns mateixos continguts i tots ells desitgen que aquests continguts siguin els més esplendorosos i reconeguts possible. Si contextualitzen, entendran fàcilment que els adversaris d'Aragó no són els que sempre els hi van defensar els seus furs, sinó els que al segle XVIII els van abolir; i que els adversaris del País Valencià no són els que sempre promocionen la seva llengua, tingui el nom que tingui, sinó els que històricament l'han volgut fer desaparèixer.

La realitat és que algunes coses mai no canvien. La història tendeix a repetir-se, però la gent no viu el suficient per a comprovar-ho; cal fer doncs l'esforç de documentar-se correctament, no més així podrem arribar al convenciment que el futur de nacions com Catalunya passa inexorablement perquè aquestes no hagin de demanar mai permís a aquells que sempre s'han desentès d'aquest futur.

És històricament just i culturalment adequat que Catalunya estigui actualment sotmesa dins la nació espanyola?; de ben segur que les dades històriques que s'han seleccionat per aquest llibre (totes elles amb el màxim rigor que ens ofereix l'evidència documentada), seran de gran utilitat perquè el lector pugui tenir la seva personal resposta.

També s'ha de tenir present que la història és una ciència en constant evolució i que algunes de les coses que es relaten en aquest llibre, potser més endavant, la recerca ens dirà que no eren exactes. Per altra banda encara molts continguts generen dubtes i visions oposades entre els historiadors. Per això és imprescindible el compromís dels investigadors per fer evolucionar aquesta apassionant carrera humanística.

Desitgem que els hi agradi aquest minúscul tast de la història de la nació catalana, i si és així, els animem a profunditzar en els seus episodis preferits, segur que en gaudiran.

PRÒLEG

La Memòria del Poble Català

per M. de Crusafont, doctor en història i Creu de Sant Jordi 2017

La Història no és altra cosa que la Memòria Col·lectiva. En el cas de la nostra Història parlarem, doncs, de la Memòria del Poble Català. Ho poso així, en majúscules, perquè si hi pensem una mica, veurem que no estem parlant d'un tema menor. La nostra memòria personal estructura la nostra vida i ens omple de referents. És el dipòsit del nostre saber i de la nostra experiència. Ens ajuda a relacionar-nos. Ens ensenya a no topar amb la mateixa pedra, almenys a aquelles persones que saben aprendre dels seus errors. Records, cultura... que seria un home sense la seva memòria?

Això que ho veiem tan clar en el cas de la memòria personal generalment no ens és pas tan evident pel que fa a la memòria col·lectiva, és a dir, a la història. I és molt lamentable que no ho sapiquem veure amb claredat, perquè hi ha qui ho té molt clar tot això i se n'aprofita. Els que vàrem viure l'etapa d'ensenyament amb la dictadura franquista no vàrem aprendre pràcticament res de la nostra història. Unes gotes de Jaume I el Conqueridor i unes altres dels almogàvers. I prou. Si hem arribat a saber alguna cosa més, ens ho hem hagut de fabricar nosaltres. Aquest forat negre va ser creat ben a consciència. Calia que els catalans no ens «embranquéssim», altra vegada!, a voler reivindicar-nos com a poble, a voler ser nosaltres mateixos.

Han millorat les coses amb la democràcia? No ens enganyem. D'una banda la gent gran segueix amb els clixés d'aquell temps perquè ningú els ha explicat la veritat. I els nostres joves passen pel primer i segon ensenyament sense que els hi expliquin alguna cosa anterior a la Revolució Industrial. El *pujolisme*, sempre tan caut, va tenir por que ens acusessin d'adoctrinar la canalla. El resultat ha estat que ens han acusat igualment de fer-ho i que la gent jove no saben res del que fou el nostre país. D'altra banda els forasters que han arribat aquí, han après català, és cert, però els hi manquen elements històrics per a poder apreciar el país on viuen. No es pot estimar el que no es coneix i si no s'estima el país, difícilment passaran a emprar amb normalitat la nostra llengua. Ha estat un error immens. Un error que encara no ha estat esmenat.

Catalunya té una història magnífica. Ho és perquè la nostra mentalitat coincideix en molts aspectes amb la visió moderna que hom té avui de les coses i del món. A diferència de Castella, la història ens diu que Catalunya sempre s'ha esforçat per ser demòcrata i europea. Aquesta és una de les raons de què siguem tan diferents.

Lamentablement, molts dels historiadors d'ofici viuen en els llimbs de la seva recerca i rarament baixen a tocar terra i explicar-nos el que ens caldria. Quan ho fan els mediàtics, podem tremolar pel resultat. Algú, doncs, ha de travessar aquest mur i ha de servir els elements essencials de la veritat històrica. Tots en tenim necessitat. Hem de plantejar-nos el futur i necessitem la memòria històrica per saber si anem bé, quin és el camí que s'avé millor amb la nostra mentalitat. Ens ho ha de dir l'experiència, és a dir, la Història. La Història, la nostra Memòria és cosa de tots i ens interessa a tots.

ELS COMTATS CATALANS

Antecedents històrics: Hispània

Fins fa no gaire, a Espanya els mestres que ensenyaven el temari d'història antiga explicaven que els celtes procedien del nord d'Europa, que els ibers venien d'Àfrica i que un cop junts a la península formaren els celtibers, l'embrió de la gran nació espanyola. Com és evident, un relat ple de fantasia al servei de determinats interessos polítics. Cal saber que els ibers no venien del sud; la nació ibèrica fou la societat indígena i autòctona que, des del 600 aC fins al 60 dC va ocupar una àmplia regió del litoral mediterrani peninsular, que va des del sud del Llenguadoc i Rosselló fins a l'Andalusia Oriental i també la meitat d'Aragó i les terres vascones amb Aquitània.

Però anem a pams, i comencem amb un breu relat cronològic de dades històriques i arqueològiques que «semblen» (probablement un dels valors més importants en els estudis d'època preromana sigui la prudència) varen succeir en la zona oriental peninsular abans l'era cristiana.

En l'actual territori català es pot trobar ceràmica cardial pròpia dels pobladors neolítics (6000 aC) i posteriorment la cultura dels vasos campaniformes (amb forma de campana invertida) dels inicis de l'edat de bronze (5000-4000 aC). Sobre la població autòctona derivada d'aquestes i d'altres cultures, a partir del 1500 aC i fins al 700 aC, es produeix la colonització peninsular, sembla que pacífica, de pobles indoeuropeus provinents de l'Europa central i de llengua protoindoeuropea. A Catalunya, al País Valencià i al

sud peninsular, hi ha indicis de toponímia protoindoeuropea, l'anomenat «antic europeu», parlat abans de l'arribada dels celtas a la península (s. VIII aC).

La màxima influència d'aquests «indoeuropeus» en territori català fou entre el 1200 i el 900 aC, època de la cultura dels «camps d'urnes» (en alemany *urnenfelder*) característica d'aquests pobles nouvinguts. Aquest costum, que consistia en la incineració del cadàver amb la posterior col·locació de les cendres en una urna que era dipositada en un clot a terra, i molts d'altres trets culturals i racials més, s'incorporaran a la població autòctona i acabaran formant un nou grup ètnic que amb l'esdevenir del temps coneixerem com a «ibers».

Ja des del 800 aC, els fenicis (poble de mercaders establert en la costa oriental de la Mediterrània) i poc després els grecs, viatgen cap a Occident a fi de cercar metalls i terres per cultivar.

Seran precisament aquestes dues nacions, la fenícia (al s. VII aC) i principalment la grega (al s. VI aC), juntament amb els etruscs (en menor grau), i els cartaginesos (conjunt de ciutats-estat fenícies del nord d'Àfrica i la península Ibèrica) a partir del segle IV aC, els que en establir els seus assentaments a la zona oriental peninsular, començaran a exercir la seva influència cultural i comercial sobre el substrat poblacional autòcton i contribuiran de forma significativa a la definitiva formació del que es coneix com a *cultura ibèrica*.

La cultura ibèrica, amb el seu màxim desenvolupament i plenitud entre els segles VI i II aC, tindrà, entre altres elements característics, un incipient urbanisme, la ceràmica a torn, l'ús del mineral de ferro per a la confecció d'armes i eines i trets mediterranis com el culte a la Dea mare, testimoniats per les abundoses troballes de terracotes que representen la dea Tanit-Demèter.

La seva escriptura en signatari la conreaven sacerdots, comerciants i artistes. Els textos en llengua ibèrica es poden llegir sense dificultats, però gairebé tots són incomprendibles (que bé ens aniria una nova pedra de *Rosetta* que inclogués aquesta llengua!). Una de les escasses excepcions són les paraules que només contenen noms de persones o les toponímies que trobem en la seva numismàtica de clara influència grega.

Els celtibers, denominació feta pels romans, eren pobles celtes que van adoptar el sistema d'escriptura ibèrica en signatari. Ocupaven l'Aragó occidental, Navarra, Sòria, Guadalajara, Rioja i Àlaba. La resta de la Península era poblada per diversos pobles celtes (Vacceus, Carpetans, Cèltics, Càntabres, Asturs, Galaics...) sense escriptura diferenciada entre ells i d'altres d'escriptura pre-cèltica (Vettons i Lusitans); al sud també hi havia pobles d'origen tartessi. La llengua celta, igual que la gal·la i la britànica, és d'origen indoeuropeu i la ibèrica és no indoeuropea, com l'etrusc o les llengües minoiques mediterrànies. Per altra banda, dir que l'eusquera és l'únic idioma preromà d'Ibèria que ha sobreviscut.

Moneda Ibèrica encunyada a Llerona (Vallès Oriental)

Segle II aC

Unitat

A/ Cap d'home a la dreta, mantell al coll amb fíbula i collar amb cap de serp, darrera caduceu; al davant corona de lloren amb llaç interior. Gràfila de punts.

R/ Genet a la dreta amb palma a la mà i casc cimera, dessorra llegenda ibèrica «LAURO», sobre línia. Gràfila lineal.

AE. Pes 12,02 g. Diàmetre 27,1 mm. Posició d'encunys 7.

Bibliografia: L.Villaronga i J. Benages, Les Monedes de l'Edat Antiga a la Península Ibèrica. Rubí (Barcelona) 2011.

L'historiador Antoni Jaquemot ens recorda molt encertadament que: «els celtes eren un conjunt de pobles guerrers de l'edat del ferro que, quan les condicions vitals els eren dolentes, atacaven els pobles més rics de la costa. Per això tenim enlairades les ciutats

ibèriques per a la defensa. La defensa en terra plana com la dels Vilars d'Arbeca, en seria una excepció. Precisament, en les diferències entre celtes i ibers a la Península hi ha qui veu un precedent de les diferències nacionals que al llarg de la història han pogut existir entre els pobles del centre de la Península i els del seu litoral. Entre les comunitats ibèriques existia un consell i un dirigent que dirimia els problemes; en canvi, els celtes es basaven en la força dels seus exèrcits, com ho demostren les tèsseres de defensa que s'establien entre ells, així com les representacions figurades en vasos de ceràmica ibèrica dels seus atacs».

Com ja s'ha insinuat anteriorment, els grecs, després d'establir-se a Marsella i la Costa Brava, al segle VI aC crearen en la zona nord-est peninsular dos grans assentaments dedicats principalment al comerç; *Empòrion* (en català «mercat» o «port de comerç») cap al 575 aC, amb grecs procedents de Focea i uns anys abans *Rhòde* (en català Roses) amb gent de l'illa grega homònima que tenien com a símbol una rosa que també plasmaren en les seves monedes. Com a curiositat direm que la rosa de les monedes de la colònia empordanesa ens apareix habitualment amb una imatge presa des de sobre o des de sota, i la de les monedes de l'illa grega amb una imatge de perfil. Pel fet que la forma llatinitzada del topònim català Reus s'escrigué *Reddis*, l'arqueòleg Jaume Massó sosté la hipòtesi que per això, per una interpretació semierudita medieval, potser basada en la coneixença de monedes de la colònia grega «gironina», l'escut de Reus porta una rosa com a símbol.

El nom del gentilici «ibers» procedia, en un principi, de la denominació de la Península per part dels grecs, *Iberia*, que significa «Occident», tal com anuncia Estrabó en el llibre III de la seva *Geographia*. Més tard, en comprovar altres ètnies peninsulars celtes, van donar el gentilici territorial als pobles de la costa de llengua ibèrica.

Els ibers, en l'actual territori català, varen poder doncs relacionar-se i comerciar amb els grecs d'aquestes dues colònies durant més de cinc-cents anys. Per aquest molt probable grau d'identificació amb la intel·lectualitat grega, ja qui sosté que aquests ibers foren considerats com a «*cat hel·lens*» (com a Hel·lens), i d'aquí

Tetradracma de l'illa grega de Rodes amb la rosa vista de costat en el seu revers; possiblement una de les monedes més boniques del món antic

Dracma de la colònia grega de Roses (Alt Empordà) o
RODETON tal com apareix en la inscripció

S. IV – III aC

Dracma

A/ Cap de Persèfone a l'esquerra de bon estil. Davant inscripció grega externa RODETON.

R/ Rosa vista per sota amb tija, bràctees i sèpals.

AR. Pes 4,41 Diàmetre 20 mm.

Bibliografia: L. Villaronga i J. Benages, Les Monedes de l'Edat Antiga a la Península Ibèrica. Rubí (Barcelona) 2011.

precisament sorgeix una de les diverses teories que existeixen pel que fa a l'origen del nom dels actuals habitants de Catalunya; o sigui que de *Cathel-lens* derivaria a *Cathalans*, amb «h» intercalada, tal com apareix en els primers escrits coneguts.

Com també s'ha insinuat anteriorment, fenicis i cartaginesos (anomenats –conjuntament– «púnics» pels romans) construïren mercats i colònies en el Llenguadoc i a la desembocadura de l'Ebre (segons les troballes arqueològiques), així com a altres localitats del litoral peninsular.

Les tres Guerres Púniques van enfrontar, entre els anys 264 aC i 146 aC, les dues principals potències de la Mediterrània, Roma i Cartago. Amb la definitiva victòria de Roma, Cartago va ser arrasada i la civilització cartaginesa va desaparèixer de la història. A partir d'ara el món modern passarà per les civilitzacions de la ribera nord del Mediterrani.

En el context de la segona guerra púnica entre Roma i Cartago, l'any 218 aC, arriba a Empúries, comandat per Gneus Corneli Escipió, l'exèrcit romà. L'ocupació d'alguns sectors de Catalunya per part de Roma no va ser fàcil, ja que els ibers oferiren molta resistència fins a l'any 195 aC, moment en què els ilergets varen rendir-se a l'exèrcit invasor. Pocs anys abans, al 205 aC, els cabdills ibers Indíbil i Mandoni havien mort a mans de l'exèrcit romà dirigit per Luci Lèntul i Luci Manli Acidí. A partir d'ara *Tarakon* (capital de la *Kesetania*) es convertirà en Tàrraco; *Barkéno* de *Laiesken* en Bàrcino, *Iltirta* en Ilerda, *Ilercavonia* en Dertosa i *Untikesken-Emporiton*, de la regió dels indigets, en Empòrion i, fins al segle IV, la Hispània (nom púnic del qual es desconeix el seu veritable significat malgrat la descripció de diverses hipòtesis) restarà sota el domini de l'imperi Romà. Les divisions administratives que van fer els romans a la Península no es basaven en diferències de la població, sinó en el repartiment del poder.

El dret consuetudinari és la filosofia legislativa encaminada a elevar a rang de llei, els usos i costums del poble. Aquest dret originari dels grecs d'Atenes (Esparta no el va assimilar), podria haver estat ja adoptat pels ibers, emprat pels romans, consolidat pels visigots, com queda reflectit en el *Liber Iudiciorum*, i totalment assimilat

Aquest sesterci encunyat a Tarragona un any després de la mort d'August (15 dC), representa el projecte de temple de vuit columnes frontals i sobre podi, que es dedicarà per part dels habitants de Tàrraco, a la memòria de l'emperador

Tiberi (14-37 dC)

Sesterci

A/ TI-CAESAR-DIVI-AVG-F-AVGVS TVS. Cap de Tiberi llorejat a l'esquerra. Gràfila de punts.

R/ AETERNI – TATIS-AV – GVSTAE. C·V – T·T. Temple octàstil.

Oricalc. Pes 24,27 diàmetre 35 mm. Posició d'encunys 6.

Bibliografia: L. Villaronga i J. Benages, *Les Monedes de l'Edat Antiga a la Península Ibèrica*. Rubí (Barcelona) 2011.

en els Usatges de Barcelona del segle XII, que marcarà la base de la legislació pròpia de Catalunya tot substituint l'antiga llei goda de l'època de Recesvint. Sense voler-ho, aquest dret consuetudinari ens acabarà de dibuixar a la península Ibèrica les dues grans nacions conceptualment allunyades respecte a la seva filosofia de vida i la manera d'entendre i organitzar el món: Catalunya i Castella. Mentre que per als catalans, com hem vist, les lleis emanen del poble, a Castella, en canvi, en les primeres i més importants compilacions legislatives, *Las Siete Partidas* d'Alfons X el savi del segle XIII, es veu com la llei emana del poder reial: «*Emperador o rey puede facer leyes sobre las gentes de su señorío, e otro ninguno no ha poder de las facer*»; per tant és el rei l'origen de tota la legislació i conseqüentment el poder anirà de dalt a baix, a l'inrevés de Catalunya.

Aquesta idiosincràsia de l'autoritat única: «*que es la ley, lo que manda el rey*» i el concepte de «propietat» del territori i de l'economia que tenien aquests monarques: «*el Rey es señor de villas y hacien-*

das», s'ha perpetuat clarament durant els llargs períodes absolutistes o dictatorials dels governs espanyols dels darrers segles.

Per una altra banda ja és conegut que el català i les altres llengües romàniques: el galaicoportuguès, el castellà, l'occità (provençal), el francès, el sard, l'italià, el romanès i el reto-romànic (parlat al cantó suís dels Grisons), provenen del llatí vulgar (el que parlava el poble). Aquest fet marca la principal fita cultural de l'Europa post clàssica; les particulars maneres d'entendre el món, de viure'l i de descriure'l per part dels diferents pobles hereus de l'antic imperi romà, possibilitaran el naixement de totes aquestes llengües i donaran pas a bona part de les actuals identitats nacionals sud-europees, incloses les peninsulars.

Seguint amb el relat polític de l'època, el segle v ve marcat per la forta crisi social, econòmica, política i militar de les estructures del baix imperi romà. S'inicien les invasions massives dels pobles bàrbars que traspassen les velles fronteres de l'imperi i conquereixen les antigues províncies romanes. A la península Ibèrica el poble germànic que acabarà sent més determinant fou el dels gots occidentals o visigots, provinents de l'illa de Gotland (al Bàltic, Suècia). Aquest poble ocupà entre els anys 496 i 506, l'antiga província romana «Tarraconense» i, juntament amb altres dominis més al nord, fundaren un regne amb capital a Tolosa de Llenguadoc (413). Posteriorment un dels altres pobles invasors, els francs, pressionen els visigots i els fan desplaçar cap al sud obligant-los a traslladar diverses vegades la seva capital; inicialment de Tolosa a Narbona, després a Barcelona i finalment a Toledo. La primera (i breu) capitalitat en l'actual territori català fou l'any 415 quan Ataülf s'instal·la a Barcelona amb la seva muller Gal·la Plàcidia; la segona capitalitat, molt més consolidada, esdevingué durant el regnat de Theudegisel (531-549).

Però els visigots no van dominar mai la totalitat de la Península de forma efectiva; una part de Múrcia, Alacant i les Illes Balears pertanyien a l'Imperi romà d'Orient. Altres invasors s'hi establiren: els sueus, els alans i els vàndals, tot oposant-se al domini visigot. A més, hi hagué les resistències dels bascos, dels càntabres i dels asturs. La vinguda del rei Wamba contra el còmite (comte) Paulus, que governava l'actual Catalunya, ja va ser un primerenc anunci

d'una constant històrica. Durant el regnat de Wamba trobem que a l'actual Catalunya la denominaven Ibèria.

En els seus dos segles d'estada a la península Ibèrica (de la que ocuparen una gran part del territori), els visigots (probablement només un tres per cent del total de la població, majoritàriament hispano-romana) adoptaren la llengua, les lleis i la religió de la població autòctona llatina. En ser una monarquia no hereditària, mai varen disposar d'una forta unitat política, les seves constants lluites internes els va fer molt vulnerables davant els seus enemics; sobretot dels que finalment els van expulsar del seu territori: els arabo-musulmans amb la creació d'una nova i important entitat política peninsular: Al-Àndalus.

Amb tot el que s'acaba de dir i en el que es podrà veure en el relat dels segles posteriors, podem afirmar que la península Ibèrica, la Hispània dels romans, ha estat un territori on s'han establert i a voltes coexistit, nombroses nacions molt diferenciades entre elles tant en els seus aspectes polítics com culturals. Hispània només pot considerar-se com una denominació geogràfica i no pas política, ja que en ella mai hi ha hagut cap unitat en aquest sentit circumscrita a la totalitat del seu territori. Inclús en els nostres dies, en l'actual territori hispànic coexisteixen quatre estats i altres nacions perfectament diferenciades. Qui vulgui trencar aquesta equitat conceptual i històrica, si es pot dir així, entre les nacions hispàniques, per atribuir-se un referent d'exclusivitat i remuntar els seus orígens als primers pobladors peninsulars està provocant una flagrant trampa històrica. A l'Estat espanyol, l'expressió falangista de: «*Unidad de destino en lo universal*» del segle XX o la de: «*España es la nación más antigua de Europa*» emprada actualment per polítics espanyols de qualsevol ideologia, són uns exemples d'això que s'acaba de dir. És una evidència que no caldria ni mencionar que tant els ibers, els celtes, els fenicis, els cartaginesos, els grecs, els romans, els visigots o els sarraïns, no van ser els precursors polítics de cap futur Estat espanyol; i si alguna herència cultural varen deixar, ni de bon tros fou exclusiva per a la nació espanyola.

Per contextualitzar conceptes, cal saber que a partir de la unió dinàstica de la Corona Catalano-Aragonesa i Castella a

finals del segle XV, es va començar a utilitzar el nom d'Espanya (mot derivat d'Hispania) per definir la major part dels territoris peninsulars en els quals coexistien diversos països completament independents (malgrat el fet de compartir monarca entre ells). Per tant, tots els pobles de la península Ibèrica es consideraven espanyols, de la mateixa manera com actualment Dinamarca, Noruega i Suècia es consideren escandinaus o els diversos estats de la península Balcànica es consideren balcànics. Amb la imposició progressiva de Castella a la resta de nacions hispàniques, que culminarà amb la creació per la força del «Reino de España» al segle XVIII, la llengua, la cultura i lleis castellanques passaran a denominar-se espanyoles; és en aquest moment quan els portuguesos (que van poder mantenir la seva independència política) van sentir-se obligats a deixar d'anomenar-se també espanyols (hispànics), a fi de no ser presos per castellans. Des d'aleshores, «península Ibèrica» serà un altre cop, el nom que integrarà correctament tots els territoris peninsulars malgrat que com sabem, els ibers ocuparen bàsicament la seva part més oriental on s'inclou l'actual Catalunya, una nació que probablement per tot el que acabem de dir, es pot sentir més representada amb l'antic nom d'*Ibèria* que amb el nom injustament segregat d'*Hispania*.

El naixement dels comtats catalans

Segons la historiografia espanyola, la conquesta àrabo-musulmana de la península Ibèrica fou rapidíssima, suposadament només durà quatre anys, del 711 al 714, moment en el qual, en les muntanyes asturianes, situen «Don Pelayo» (Pelagi I) com el gran patriota nacional que atura la invasió sarraïna i protagonitza, set segles abans de ser culminada, *la Reconquesta* (terme històricament inexacte, ja que políticament els futurs regnes cristians que aniran sorgint, no es poden considerar hereus directes de l'antic Regne visigot de Toledo).

Sense voler treure mèrits a Pelagi I (personatge històric biografat a base de llegendes), els estudis numismàtics ens diuen que a la seca visigoda de Tarragona, l'any 714, encara s'encunyaven monedes d'or. La resistència als sarraïns a la zona actualment

Moneda visigoda encunyada a Tarragona (Tarragonès)

Les monedes visigodes d'or a nom d'Àkhila II, les hem de situar entre el 711 i com a màxim el 718, ja que l'any següent els musulmans prenen la possessió dels visigots a Narbona i Àkhila mor cap al 720. A Catalunya, es varen encunyar del 711 al 714, tant a Tarragona com a Girona.

ÀKHILA II (710-714)

Trient

A/ + NP(en nexa)·N·N·ACHILA RX (en nexa). Bust frontal amb perles al cabell. Gràfila de petits triangles.

R/ + TARRACoPIVS. Creu damunt de tres grades. Gràfila de petits triangles.

AV. Pes 1,48 g. diàmetre 20,2 mm. Posició d'encunys 12. Au 83 %.

Bibliografia; P. Palol, 1989, p. 27. Benages, 1994, p. 238, núm. 2. Benages, 2007, p. 408, núm. 145.

Procedència; El Bobalar (Seròs, Segrià). Lleida.

Localització: MNB. Lleida.

catalana fou molt més important que a la resta de la península; aquí l'ocupació es va endarrerir fins a gairebé l'any 718. A partir dels fets històrics i els moviments migratoris de la població, podem afirmar que va ser a la zona nord-oriental peninsular transpirinenca on es van protagonitzar els esdeveniments més significatius i transcendentals que varen fer possible la futura «Conquesta feudal d'al-Àndalus».

Cal destacar la fermesa davant l'invasor de ciutats com Tarragona que després de la derrota, foren castigats els seus darrers habitants, malmès el seu patrimoni i restà completament abandonada fins que, quatre segles més tard, el comte de Barcelona Ramon Berenguer III, va encarregar al bisbe Oleguer l'any 1118, repoblar-la.

En canvi, és curiós assenyalar que Barcelona va capitular davant dels sarraïns perquè van permetre seguir amb els seus usos i costums (en contraposició als mesos de resistència en ser posteriorment «alliberada» pels francs).

Els visigots es van replegar cap als territoris transpirinencs més orientals o mediterranis on posteriorment van formar la «Gòtia», que ja des d'un inici restà molt poblada. L'any 725, els arabo-musulmans conquereixen Carcassona i s'endinsen fins al migdia de la França actual.

A diferència dels altres pobles peninsulars, la influència sarraïna a Catalunya no va ser ni tan intensa ni tan perllongada. Tan sols varen ser dues ciutats de la perifèria del territori, Lleida i Tortosa, les que varen absorbir de forma significativa aquesta cultura fins que Ramon Berenguer IV les allibera a inicis del segle XII. La resta de territori, i més concretament el que entenem com a Catalunya Vella, no va arribar, ni de bon tros, a un segle d'ocupació sarraïna, com a continuació veurem.

L'any 732, el monarca franc Carles Martell venç els musulmans a Poitiers. Entre el 752 i 759, els francs ja havien recuperat Nimes, Besiers i Narbona i entre el 759 i el 768 el Rosselló. L'any 785 Girona es rendeix a Carlemany i el 801 Lluís el piadós allibera Barcelona.

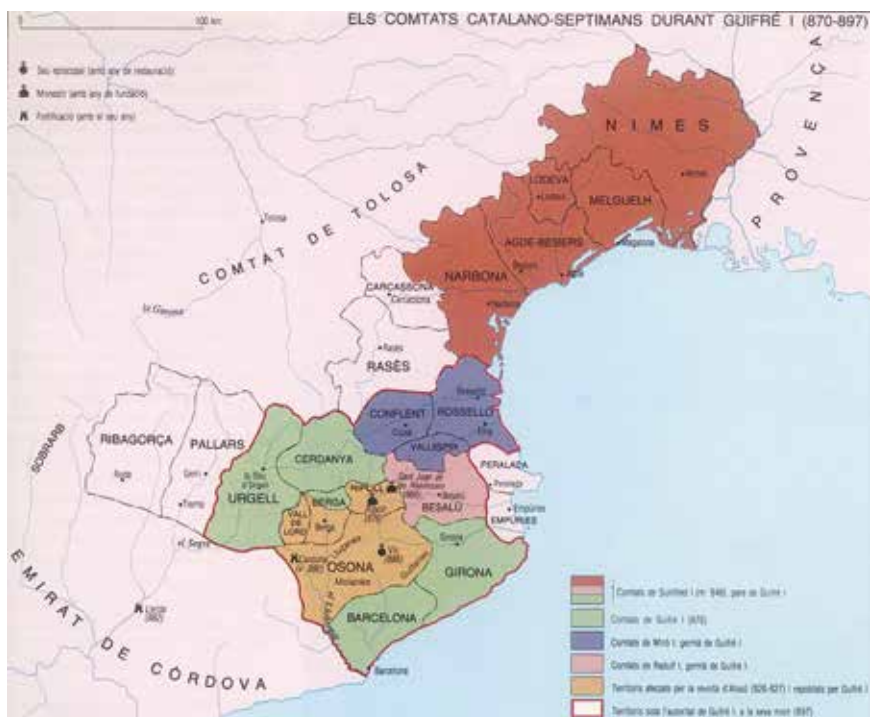
Amb aquesta conquesta queda definit un territori en què habitaran tant els descendents de la població visigoda (principalment classes dirigents) com la població llatina, majoritària i eminentment rural, formada per pagesos inicialment lliures que anaven repoblant les terres arravatades als sarraïns, tot agrupant-se en petits nuclis de població (parròquies) al voltant d'un castell; i tot això sota el control i la protecció militar dels francs. Aquests territoris que comprenien el que anomenem Septimània: o sigui: part d'Occitània (el Llenguadoc) i la Catalunya Vella, varen formar el Ducat de Gòtia o Marquesat de Gòtia (en llatí Gothia o Gothica), nom amb què els francs anomenaven aquests territoris conquerits als musulmans fins al 801 i que anteriorment havien estat províncies antigues del regne dels visigots. Els comtats catalans transpirinencs al sud de la Gòtia i els territoris d'Aragó i Navarra immediatament per sota dels Pirineus van formar la «Marca hispànica», una denominació

que mai va definir cap mena d'entitat territorial o administrativa oficial a l'època (per entendre'ns, cap ciutadà de la Gòtia o cap monarca Franc de l'època la va arribar a utilitzar) i que ens ha arribat com a conseqüència de la seva aparició en el llibre «*Annales Regni Francorum*» de la primera meitat del segle IX per a designar globalment els territoris i comtats conquerits per Carlemany al voltant dels Pirineus per tal de defensar l'imperi franc-carolingi de les incursions i ràtzies sarraïnes provinents del califat de Còrdova.

És precisament aquesta part de la Gòtia o de la «Marca hispànica» el que farà de substrat i possibilitarà el naixement d'una nova nació, la catalana; configurada des del punt de vista polític, institucional i socioeconòmic a partir del fet que les classes dirigents llatino-romanes i germàniques que es van fusionar per a defensar els seus interessos i mantenir-se fermes davant els musulmans primer i sobretot davant els francs després. D'aquí neix la teoria que el nom de Catalunya ve de Gothia; més concretament de la llatinització de Götland (terra goda o gotha), a Gotha Launia, per posteriorment evolucionar a Catha Launia, Cathalunya i finalment a Catalunya.

Inicialment, a la Gòtia, els francs organitzaren el futur territori català en districtes anomenats comtats. Al capdavant hi havia un comte o noble franc, que actuava com a delegat reial i amb funcions militars, administratives i judicials. Els bisbats catalans restaurats depenien de la seu metropolitana de Narbona.

Per damunt de la línia que marca el riu Cardener i Llobregat i que es continua amb el Prepirineu occidental, la Gòtia esdevindrà la Catalunya Vella i en ella hi trobarem els comtats de Ribagorça, Peralada, Pallars, Urgell, Cerdanya, Conflent, Rosselló, Besalú, Empúries, Girona, Osona i Barcelona.

Els comtats catalans en relació a la «Marca Hispànica» i la «Gòtia» al segle x

Cap a la independència política

El naixement polític de Catalunya esdevindrà definitivament dins d'aquesta Catalunya Vella; la crisi interna de la monarquia carolíngia, cada dia més incapaç de controlar les llunyanes autoritats de la marca hispànica, farà possible que el comte Guifré I de Barcelona (840-897), dit «el Pilós» o «el Pelós», aconseguixi reunir sota el seu comandament els comtats de Barcelona, Girona, Osona, Urgell i la comarca del Berguedà, donant lloc, d'aquesta manera, al territori que esdevindrà el nucli central de Catalunya i l'origen d'una dinastia comtal i reial catalana que, de pares a fills i germans, arribaria fins al 1410, en un cas de continuïtat poc freqüent a l'Europa medieval.

A més d'instaurar la dinastia comtal catalana hereditària, el comte Guifré serà recordat per la fundació dels grans monestirs benedictins de Santa Maria de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses i per la llegenda de les quatre barres.

L'altre pas definitiu cap a la independència dels comtats catalans es va produir quan el comte de Barcelona Borrell II, l'any 988, es va negar a retre vassallatge al rei franc Hug Capet. Tres anys abans els francs no havien ajudat els catalans a fer front a l'atac i posterior destrucció de Barcelona, per part del cabdill sarraí Almansor. D'aquesta manera, la nació catalana restava de fet deslligat dels vincles, cada dia més teòrics que reals, que l'unien amb la dinastia de l'altra banda dels Pirineus. És per això que aquella data de 988 ha passat a la història com la de l'inici de la independència de la futura Catalunya tot i que probablement ja ho era plenament almenys des del 930. Aparentment, l'any 1258 el rei en Jaume I el Conqueridor, al tractat de Corbeil, segellà oficialment, amb més de tres segles de retard, aquesta independència; precisament per aquesta evident caducitat, no s'ha de donar doncs, cap mena de rellevància a aquest acte, que en tot cas seria purament protocol·lari i de conveniència.

Al segle XI, durant el govern del comte Ramon Berenguer I (1035-1076), aquest procés unificador es va consolidar de manera definitiva quan els comtes d'Urgell, Empúries, Besalú i Cerdanya varen

reconèixer la supremacia del comte de Barcelona. A més d'aconseguir el domini sobre tots els senyors feudals, Ramon Berenguer I s'enriquí amb els tributs cobrats als musulmans, les pàries.

En aquest mateix segle les estructures socials i econòmiques faran un tomb decisiu: desapareixerà l'antic sistema polític carolingi i es consolidarà un ordre social i econòmic nou: «el feudalisme».

Progressivament es va estendre l'extorsió, les lluites entre llinatges nobiliaris i el domini de l'aristocràcia sobre la pagesia. Els petits pagesos perderen les seves terres i la seva llibertat i foren obligats a dependre personalment dels nous senyors, mitjançant els vincles de vassallatge i fidelitat. Aquests pagesos estaven, per tant, lligats a la terra i no la podien abandonar. Eren els pagesos dits de «*remença*», perquè havien de pagar una determinada quantitat per redimir-se. Pràcticament totes les terres pertanyien a alguna de les jerarquies nobiliàries laiques (comtes, vescomtes, etc.) o eclesiàstiques (parròquies, bisbats i monestirs). El «*Llibre del Sindicat de Remença*» (1448-49), que recull les actes manuscrites de les reunions per triar els representants dels remences encarregats de negociar amb el rei la supressió dels abusos feudals, «*els mals usos*», va ser inclòs per la UNESCO l'any 2013 dins del «Registre de la Memòria del Món» per considerar-lo com a precedent de l'abolició de la servitud. En les historiografies oficials de les nacions, l'èmfasi que es relaten les gestes patriòtiques dels seus emblemàtics sobirans sovint contrasta amb l'oblit d'aquells que també contribuïren a la grandesa del seu país des del més senzill i humil anonim; Catalunya no és pas una excepció i el fenomen dels *Remences* n'és un bon exemple de la dignitat de les seves classes populars.

Una altra reacció al feudalisme, sorgida des de Catalunya, va ser el moviment de «la Pau i Treva de Déu». Fou impulsat per Oliba (971-1046) abat de Ripoll i Cuixà, i bisbe de Vic; i pretenia protegir els sectors socials més indefensos (els pagesos, les vídues, els orfes i clergues), els béns de l'Església i la vida econòmica (mercats, camps, camins, collites, masos) dels actes de violència perpetrats pels nobles feudals. Amb la Treva es prohibien els fets bèl·lics durant les festivitats litúrgiques. Aquest moviment que també fou

«exportat» als comtats Occitans, hi ha autors que el consideren com un dels primers tractats de pau de la història.

En aquest sentit s'expressà Pau Casals el 4 d'octubre de 1971 en el seu famós discurs a les Nacions Unides després de rebre la medalla de la Pau: «...*A més, jo sóc català. Catalunya avui és una província d'Espanya, però què ha estat Catalunya? Catalunya ha estat la nació més gran del món. Us explicaré per què. Catalunya va tenir el primer Parlament, molt abans que Anglaterra. Catalunya va tenir les primeres Nacions Unides. En el segle XI totes les autoritats de Catalunya es van reunir en una ciutat de França –aleshores Catalunya– per parlar de la pau, en el segle XI. Pau en el món i contra, contra, contra la guerra, la inhumanitat de les guerres. És per això que estic tan i tan feliç de ser aquí amb tots vostès. Perquè les Nacions Unides, que treballen únicament per l'ideal de la pau, estan en el meu cor, perquè tot allò referent a la pau m'hi va directament...»*

Durant aquests segles tan convulsos, en els monestirs i catedrals es conservà bona part de la cultura. A Ripoll hi havia una de les biblioteques més cèlebres i riques.

Per altra banda, la cohesió política que havia aconseguit el comte Ramon Berenguer I, es trencà amb l'enfrontament dels seus fills, Ramon Berenguer II, «Cap d'Estopes» (per la seva gran i espessa cabellera rossa), i Berenguer Ramon II, «el Fratricida», acabant amb l'assassinat del primer suposadament per mandat del seu germà.

Aquest període de desordre institucional i de violència finalitzarà amb Ramon Berenguer III (1097-1131); amb aquest sobirà es materialitza el definitiu impuls de la nació catalana amb la recuperació de l'autoritat comtal que, a poc a poc, aniria aglutinant la resta de comtats: Besalú (1111) i Cerdanya (1117). En aquesta època també fou cabdal la independència eclesiàstica de Catalunya i els seus bisbats, lligats fins aleshores a la metròpoli de Narbona.

També al segle XI, amb l'auge del comerç peninsular i mediterrani, va aparèixer un sector social molt dinàmic, la burgesia mercantil, destinada a tenir un paper social i polític de primer ordre en els segles posteriors.

El dia que Pau Casals va emocionar al món parlant de Catalunya a les Nacions Unides

L'origen de la identitat nacional catalana

Fins ara hem relatat el naixement polític de Catalunya, ara toca esbrinar quins van ser els factors que feren possible l'aparició, durant els segles XI i XII, d'una consciència nacional capaç de superar l'atomització i pluralitat política dels comtats catalans. Entre aquests factors podem citar l'estreta interrelació entre els mateixos comtats, sovint amb forts vincles familiars i sempre amb el reconeixement de la supremacia del comtat de Barcelona; i d'altres, com poden ser la unitat territorial enfront dels francs i els musulmans, el fet que els bisbats catalans pertanyessin a una mateixa província eclesiàstica, la de Narbona; una vida econòmica i una estructura social definida, un dret que regula els comportaments col·lectius (els usatges) i, sobretot, una comunitat de cultura que s'expressa en una mateixa llengua, el català.

Al segle XII ja s'havien consolidat els termes català i Catalunya per designar el conjunt d'homes i terres que eren governats pel comte Ramon Berenguer III. La primera referència documental de la pa-

raula Catalunya apareix en el «*Liber Maiolichinus de Gestis Pisanorum Illustribus*», una epopeia llatina que narra la croada pisano-catalana de l'any 1113-1114 contra Madina Mayurqa (Mallorca), cabdellada per l'arquebisbe de Niça, Pere II i el comte Ramon Berenguer III de Barcelona. Aquesta obra fou redactada entre 1115 i 1120 i es refereix al comte de Barcelona com a «*Dux Cathalanensis*», al seu territori com a «*Cathalania*» i als seus homes com a «*Cathalanenses*».

Els comtes de Barcelona esdevingueren, d'una banda, sobirans de la majoria de comtats catalans, i de l'altra, reis d'Aragó, cosa que els ajudà a imposar la seva influència a la resta de comtes catalans autònoms (Pallars, Urgell i Empúries), que acabaren convertint-se, si no ho eren ja, en els seus vassalls feudals, alhora que també incorporaren als seus dominis, els amplis territoris islàmics de Tortosa, Lleida i el seu entorn (la Catalunya Nova a partir de Ramon Berenguer IV). L'entitat política resultant d'aquest procés, ja des del segle XIII, fou esmentada en diverses ocasions amb el terme «regne», en tant que estat medieval, és a dir, un domini polític amb règim públic monàrquic de govern. No obstant això, no es consolidà aquesta denominació de forma oficial i els sobirans de la Corona Catalano-Aragonesa mai empraren el títol de «Rei de Catalunya», ja que a Catalunya el sobirà era el comte de Barcelona. El comte de Barcelona esdevindrà doncs «*primus inter pares*» (el primer d'entre iguals referit a la resta de comtes catalans). Pel que s'acaba de dir deduirem que Catalunya tampoc podia esdevenir un únic «comtat».

És aquí on entra en escena l'ús del terme «principat», puix que, com a mínim des del segle XII, aquesta paraula era sinònim d'estat monàrquic («prínceps» en llatí vol dir sobirà o líder).

Amb tot, no fou fins al segle XIV, concretament des de l'any 1350, que, per obra del rei Pere III el Cerimoniós, «Principat de Catalunya» esdevingué el nom oficial i popular d'un dels estats medievals i moderns de la península Ibèrica.

Abans d'això, Alfons el Cast (1154-1196), fill de Ramon Berenguer IV, unificà políticament l'heterogeni grup de comtats catalans que estaven sota la seva jurisdicció mitjançant tres documents de caràcter legislatiu, jurídic i cultural: els *Usatici Barchinonae* (Usatges de Barcelona), el *Liber domini regis* (Llibre del domini del rei), i les

Gesta Comitum Barchinonensium (Gestes dels comtes de Barcelona), documents que configuraren Catalunya com un estat medieval amb un corpus legislatiu i judicial unificat, uns referents culturals comuns, i unes fronteres que foren definides com «la terra que va des de Salses fins a Tortosa i Lleida» («*de Salsis usque Dertusam et Ilerdam cum suis finibus*»). Administrativament Catalunya fou articulada mitjançant una estructura jurisdiccional d'àmbit territorial, les vegueries, al capdavant de les quals hi havia un representant de l'autoritat reial, el veguer. La fundació de Catalunya com a estat es veu representada per l'aparició del terme *Cathalonia* en la documentació legal de la cancelleria reial, que passà de tenir la mera i vaga accepció geogràfica anterior, a esdevenir la denominació oficial d'un espai polític (territori, lleis, corts, moneda i exèrcit) i ètnic definit (llengua, cultura i història).

La llengua pròpia de Catalunya

Com en la resta de llengües romàniques, «el canvi del llatí al català va ser lent i gradual, gairebé imperceptible. Cap generació no tingué la sensació de parlar una llengua nova diferent de la dels pares dels seus components. És doncs impossible de dir en quin moment comença la història de la llengua catalana» (Joan Coromines i Vigneaux).

Al segle VIII trobem ja alguns mots «escadussers» (com els bateja en Coromines), clarament catalans dins de textos llatins; als segles IX i X ens apareixen frases senceres i des de la primera meitat del segle XI es coneixen ja desenes de documents escrits bàsicament en català. Entre els textos més antics que es conserven hi ha el Jurament de Radulf Oriol, escrit entre 1028 i 1047 i els Greuges de Caboet, entre 1080 i 1095. Del 1098 data el Jurament de Pau i Treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe d'Urgell.

Immediatament ja vindran les tres grans obres clàssiques citades arreu com a iniciadores de la literatura catalana: la «Chansó de la Santa Fe» (aquesta obra en vers data de la segona meitat del segle XI i en ella es pot veure la clara influència del *provençal*, donat que aquesta variant dialectal de l'occità era la més prestigiosa

llengua literària de l'època), la traducció catalana del «*Liber Iudiciorum*» (1060-1080), i les famoses «Homilies d'Organyà» (finals del segle XII - inicis del segle XIII).

Les quatre grans cròniques, la de Jaume I, la de Bernat Desclot, la de Ramon Muntaner i la de Pere el Cerimoniós relaten la història catalana dels segles XIII - XIV i representen la maduresa definitiva de la prosa catalana iniciada amb Ramon Llull (Mallorca 1232-1315). Llull fou el primer escriptor europeu que utilitzà una llengua romànica popular per escriure sobre temes que fins aleshores eren reservats exclusivament al llatí, com la filosofia, la teologia, la medicina, la lògica, la moral, l'alquímia, etc. I així ho manifestava Menéndez y Pelayo: «*En catalán habló por primera vez la filosofía en lengua vulgar por boca de Ramón Llull*».

La Cancelleria reial creada al segle XIII per Jaume I el Conqueridor i reformada per Pere el Cerimoniós era un organisme administratiu i burocràtic que tenia la funció de redactar els documents oficials que aviat foren considerats models de bon escriure. El català de la Cancelleria esdevingué, doncs, una mena de llengua acadèmica, ja que era la llengua dels discursos i dels documents que signava el rei, i això la legitimava i feia que fos acceptada incondicionalment en tots els territoris de la Corona.

Al segle XV Ausiàs March va començar a escriure poesia sense occitanismes, i en aquest mateix n'apareixen les dues grans novel·les cavalleresques de les lletres catalanes: Curial i Güelfa d'autor anònim i en el que el rei Pere el Gran pren vida al costat del protagonista i el *Tirant lo Blanc* (escrita entre 1460 i 1490 per Joanot Martorell i finalitzada per Bernat de Galva), en el que la figura de Roger de Flor, clarament transformada, va servir de model pel protagonista. La singular barreja d'història real i d'aventures novel·lesques va proporcionar a aquestes dues obres una forta originalitat en comparació a d'altres novel·les de cavalleries d'altres països. El *Tirant lo Blanc* és considerada una peça mestra de la literatura universal de tots els temps; es tracta d'una novel·la total: cavalleresca, històrica, militar, de costums, eròtica, psicològica... És d'aquest llibre que Cervantes va fer aquell entusiasta i famós elogi, quan escriví en el Quixot que aquell era «*por su estilo el mejor libro*

del mundo; aquí comen los caballeros, y duermen, y mueren en sus camas, y hacen testamento antes de la muerte, con otras cosas de que todos los demás libros deste genero carecen». I encara insistia, recomanant-ne la lectura: «Llevadle a casa y leedle, y veréis que es verdad cuánto dél os he dicho».

Respecte a l'origen del nom de Catalunya, i consegüentment de la seva llengua, a les ja mencionades teories dels Cathelens i la de Gotha Launia, també hi podem afegir la que deriva de Castlans, pels nombrosos castells del territori, la que aposta per la transformació del terme «Lacetani», paraula llatina que anomenava l'extensa tribu ibèrica dels Lacetans i la que ens recorda la batalla (cap a l'any 500 dC) dels Camps Catalàunics contra Àtila per exèrcits

romans, gots i gals; en llengua celta gal·la, *catalauni* significa «qui guanya les batalles», un títol històric donat als croats del comte Ramon Berenguer III en la razzia pisano-catalana de l'any 1113-1114 contra Madina Mayurqa (Mallorca).

Malgrat no tenir cap mena de justificació històrica també és just recordar que l'imaginari popular ha relacionat sovint el nom de Catalunya amb Otger Cataló, personatge de llegenda a qui, en època de la Renaixença, se li va atribuir bona part del mèrit de les victòries catalanes enfront dels sarraïns.

Cap a la creació d'un estat catalano-occità

Si avui en dia algú es sentís amb la raó moral de voler reclamar drets històrics a Europa, aquest no podria ser altre que el president de la República italiana; el vast domini geogràfic de l'antiga Roma així com el fet de la romanització ho justificarien. En canvi altres nacions com l'espanyola i la francesa han volgut mostrar-se sempre com a beneficiaris de suposats drets històrics que mai no han estat reals.

En el cas de França és molt evident; aquest estat sempre ha volgut convertir-se en l'hereu de l'imperi Carolingi, però el cert és que aquest imperi poques similituds va tenir amb la posteriorment creada monarquia francesa; culturalment i identitàriament eren pobles diferents i els seus dominis o fronteres territorials mai varen coincidir.

El desmembrament de l'imperi Carolingi en l'actual territori francès (recordem que l'imperi Carolingi a més d'aquesta zona occidental també abraçava gairebé tota Alemanya i la meitat d'Itàlia) va donar lloc als comtats occitans al sud (amb la seva llengua d'Oc) i a la monarquia francesa al nord (amb la seva llengua d'Oil, de la que derivarà posteriorment l'actual parla francesa).

Cal dir que durant els segles XI i XII, els comtes de Barcelona i sobirans de Catalunya varen emprendre una ambiciosa política de domini sobre un ampli territori del Migdia de la França actual. La va començar, al segle XI, el comte Ramon Berenguer I amb la compra, el 1067, dels comtats de Carcassona i de Rasés i l'adquisició de diversos drets sobre Narbona, Rodés i Besiers. Al segle següent, el comte Ra-

mon Berenguer III va adquirir, per matrimoni amb Dolça de Provença, els drets de Provença, Gavaldà, Millau i Carladès (1112).

Com diu el Dr. Miquel de Crusafont en el seu llibre *«Història de la moneda de l'Occitània catalana (s. XI - s. XIII)»*: «Des de mitjans del segle X fins a finals del segle XIII hi hagué, doncs, un seriós intent de creació d'un estat catalano-occità que hauria comprès, en principi, els territoris peninsulars de Catalunya i Aragó i els ultrapirinencs que s'estenien des del Carcí, Tolosa i el Biarn, a tocar de l'Atlàntic fins als Alps. La part ultrapirinenca, amb ciutats tan importants com Tolosa, Carcassona, Montpeller, Marsella o Niça i amb territoris tan extensos com la Provença, representava, aproximadament, una tercera part de l'actual estat francès.

Hi havia tota la coherència en aquest intent, catalans i occitans tenien llengües molt properes, la producció i el comerç començaven a fer-hi un paper important i el dret d'arrel romana consuetudinari, hi regia, en contrast amb altres territoris propers. Les burgesies de les seves actives ciutats començaven a tenir una important quota de poder polític, tot minvant el paper dels sobirans, de manera que la seva estructura de poder difícilment es podria comparar amb les monarquies de perfil absolutista com les que s'anaven consolidant a França o a Castella. Eren, doncs, dos territoris molt apropats en molts aspectes i voltats d'altres amb mentalitat i línies d'actuació completament diferents. Què més lògic, doncs, que assagessin de crear un gran estat que els aplegués?...»

La decadència de la presència política catalana a Occitània va començar el 1213, amb la desfeta de Muret, en què va morir el rei Pere el Catòlic (pare de Jaume I) tot defensant els occitans, atacats injustificadament perquè entre ells hi havia els càtars, «els bons homes», que patien l'escomesa del Papat i la noblesa del nord de França, àvida d'imposar el seu domini polític a les terres del sud. Fins al Tractat de Corbeil del 1258, signat entre Lluís IX de França i el monarca català Jaume I, Catalunya no va acceptar de manera explícita la pèrdua d'aquest imperi ultrapirinenc, tot i que més endavant Pere el Gran i encara al segle XV, Alfons el Magnànim el tornaren a reivindicar. En contrapartida el rei de França va renunciar a tots els drets que aquest afirmava tenir com a successor de

Carlemany sobre els comtats catalans, uns drets que des del segle X i com s'ha dit abans, ja no eren reals.

Com a evidència documentada de què la història d'aquesta època pot interpretar-se sovint de manera molt interessada, ens fixarem en la Torre dels Pins de Montpeller, ciutat natal de Jaume I, on es troba una placa commemorativa a aquest monarca en la que es pot llegir en occità la següent dedicatòria: «*A la memòria de JAU-ME I D'ARAGÓ, fill de Maria de Montpeller. A l'any 1208 i al primer jorn de febrer, nasqué en aquesta ciutat En Jaume I el Conqueridor, rei d'Aragó, comte de Barcelona i senyor de Montpeller, aquell que va prendre tres reialmes als sarraïns, donà lleis justes als seus pobles, emparà el pobres, sostingué els agricultors, els mercaders, els savis i els trobadors, renuncià per amor de Sant Lluís i de la Margarida als drets del seu llinatge sobre gran part de la Llengua d'Oc i de la Provença i morí a València d'Espanya, el 26 de juliol de 1276*».

D'aquest desafortunat text, el Dr. Miquel de Crusafont i Sabater en fa el següent comentari en el Llibre «*Història de la moneda de l'Occitània catalana (s. XI - s. XIII)*»:...» *al marge de les quatre lloances per entendre al lector, sembla que el rei Jaume no hagués tingut pare i València resulta que era a Espanya i no a la Corona Catalano-Aragonesa. Però la part més indignant del text és el final. Jaume I havia cedit bona part del Llenguadoc i Provença per un acte d'amor. Aquestes terres havien passat a França perquè Jaume I s'havia enamorat sobtadament dels sobirans francesos i les havia cedit amorosament. Simó de Montfort i les seves extremes crueltats no havien existit. Els deu mil habitants de Besiers, homes, dones i criatures, no havien estat exterminats. Els milers de bons cristians anomenats càtars no havien estat cremats vius. Els legats papals no havien creat una Inquisició despietada per a destruir homes i hisendes. Jaume I no havia assajat de sostenir Occitània amb ajuts militars o amb un projecte de coalició antifrancesa fins al 1242. No, tot això eren miratges, calumnies, despropòsits o, si voleu, anècdotes comprensibles, atesa la «mentalitat» de l'època. No, tot havia estat un acte d'amor. França acollia amorosament les «seves» terres del sud. I el fet més cruelment sarcàstic de tot plegat, és que el text de la placa és escrit amb Occità, com si aquestes barbaritats les haguessin escrit les mateixes víctimes de la massacre, la destrucció i l'anihilació física i cultural. Seria difícil trobar un cas comparable de tergiversació, de burla i de cinisme*».

El «somni d'Occitània» dels comtes de Barcelona, el país que «no pogué ser»

Cronologia històrica bàsica fins a l'annexió d'Aragó

801	BARCELONA, EN PODER DELS FRANCS
801-820	BERA, COMTE
820-826	RAMPÓ, COMTE
826-832	BERNAT DE SEPTIMÀNIA, COMTE
832-835	BERENGUER DE TOLOSA, COMTE
835-844	BERNAT DE SEPTIMÀNIA, COMTE
844-848	SUNIFRED I, COMTE
848-852	ALERAN, COMTE
852-857	ODALRIC, COMTE
857-864	UNIFRED, COMTE
865-878	BERNAT DE GÒTIA, COMTE
878-897	GUIFRÉ I, DIT EL PILÓS, COMTE
897-911	GUIFRÉ II, TAMBÉ ANOMENAT BORRELL I, COMTE
911-950	SUNYER I, COMTE
947-966	BORRELL II I MIRÓ, COMTES
966-992	BORRELL II, COMTE
992-1017	RAMON BORRELL, COMTE
998	INDEPENDÈNCIA DEL TERRITORI CATALÀ RESPECTE DELS FRANCS
1017-1035	BERENGUER RAMON I I ERMESSEDA, COMTES
1035-1076	RAMON BERENGUER I, COMTE
1067	RAMON BERENGUER I COMPRA ELS COMTATS DE CARCASSONA I RASÉS
1076-1097	RAMON BERENGUER II, COMTE
1097-1131	RAMON BERENGUER III, COMTE
1131-1162	RAMON BERENGUER IV, COMTE
1137	COMPROMÍS MATRIMONIAL DE RAMON BERENGUER IV AMB PERONELLA D'ARAGÓ

UN ESTAT MEDIEVAL, UNA MONARQUIA CATALANA

L'annexió d'Aragó

En el seu testament; el rei aragonès Alfons Sanxes «el Bataller», cedeix a les ordres militars el regne d'Aragó; posteriorment fou el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV qui deslliurà a les ordres militars del testament d'Alfons, pactant amb cadascuna d'elles, i signant acords; el 16 d'octubre de 1140 amb l'orde del Sant Sepulcre i amb l'orde de l'Hospital, i el novembre del 1143 amb l'orde del Temple: «*Donem i cedim a Ramon Berenguer i a tota la seva progènie... la terça part del regne que ens pertany... per dret del testament del rei Alfons*». Tots aquests pactes foren aprovats pel Papa mitjançant les seves corresponents butlles.

Però els nobles aragonesos no van respectar el testament d'Alfons i nomenaren rei d'Aragó al seu germà Ramir II «*el monjo*»; aquest monarca acabà donant el seu regne i a la seva filla al comte de Barcelona. Per tant Ramon Berenguer es convertí legalment i per dues vies diferents, en sobirà d'Aragó. El fet que Peronella no apareix en el testament d'Alfons i que no existeix cap testament on Ramir dona el seu regne a la seva filla (cosa que evidentment no podia fer perquè ja l'havia donat en vida al comte de Barcelona) significa que Ramon Berenguer no va rebre pas els drets reials aragonesos de Peronella.

Alfons el Cast, el primer monarca del Casal de Barcelona que fou coronat com a rei d'Aragó, heretà per testament del seu pare

Ramon Berenguer IV (agost de 1162), el comtat de Barcelona, l'Aragó, Carcassona i Narbona. La Cerdanya l'heretà el seu germà Pere.

És molt interessant veure què diu, exactament, el contracte matrimonial entre Ramon Berenguer IV i Peronella:

«En nom de Déu. Jo, Ramir, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, et dono a tu, Ramon, comte i marquès de Barcelona, la meua filla per muller, amb tot el regne d'Aragó íntegrament, tal com el meu pare, el rei Sanç, i els meus germans Pere i Alfons, no el tingueren mai millor ni posseïren, ells ni ningú a través d'ells, salvats els usatges i les consuetuds que el meu pare Sanç i el meu germà Pere tingueren en el seu regne. I t'encomano tots els homes de l'esmentat regne amb homenatge i jurament, que et siguin fidels en allò que et toca a la teua vida, al teu cos, i a tots els membres que tens al teu cos, sense frau i engany, i que et siguin fidels en allò que toca a tot el regne predit i a totes les coses que s'hi refereixen, salvada la fidelitat a mi i a la meua filla. Totes aquestes coses sobreescrites, jo, el predit rei Ramir, te les faig talment a tu, Ramon, comte i marquès de Barcelona, que, si la meua filla moria, tu conservis la donació del predit regne lliurement i sense variar-la i sense cap impediment després de la seva mort, si li sobrevisquessis. Mentrestant, si en vida volgués fer-te alguna cessió o donació dels honors [feus] i de les defenses [castells i fortificacions] del sobredit regne, que així sigui fermament i sense modificacions sota la fidelitat dels homes. I que jo, el predit rei Ramir, sigui rei, senyor i pare en el predit regne i en tots els teus comtats mentre em plagui.»

Aquest document ens mostra que a partir d'aquell moment Ramon Berenguer IV és el sobirà d'Aragó a tots els efectes, que tots els aragonesos li deuen obediència (sempre que no vagi en perjudici del mateix Ramir II o de Peronella, és clar), i estableix que, si Peronella moria abans que Ramon Berenguer, aquest conservaria el regne d'Aragó sense 'cap impediment'. *«Això vol dir que si Ramon Berenguer IV hagués enviadat de Peronella sense fills i s'haguera tornat a casar i tingut un hereu legítim amb una altra dona, aquest, sense ni una gota de sang de la dinastia reial aragonesa, hauria pogut perfectament heretar el regne d'Aragó, ell i els seus successors»* (Carles Camp: *«L'annexió d'Aragó a Catalunya»*).

Aquest contracte matrimonial al qual fem referència no va ser ben bé una unió dinàstica, sinó una absorció o annexió; el comte de

Barcelona, en incorporar l'Aragó als seu dominis, va fer possible ja des d'un inici, que aquest regne no patís una imminent invasió castellana. Els aragonesos volien conservar les seves llibertats i furs, per això, van preferir entregar-se al comte de Barcelona, entregar-se als catalans, els quals sí que estaven disposats a respectar i fins i tot defensar, les lleis i el sistema de govern aragonès. Amb aquesta annexió naixerà una «Monarquia Composta» (força habitual a l'època medieval i moderna europea), o sigui, un conjunt d'estats independents sota la sobirania d'un mateix monarca, en aquest cas el comte de Barcelona i rei d'Aragó i amb una evident supremacia catalana; ja que català era el seu rei, català era l'idioma escrit i parlat pel rei, la seva família i la seva administració i catalans eren els que dominaven l'economia, la política, el comerç, l'exèrcit, la marina, etc. Malgrat tot, Aragó va ser el primer territori que va procurar als comtes barcelonins un títol reial, un títol que de ben segur els hi fou útil per certificar la seva supremacia respecte als altres comtats catalans i també molt beneficiós de cara a les relacions amb els altres reialmes europeus i la cort Papal; però a banda d'això, poc més va modificar en la simbologia, la idiosincràsia i l'estructura de la monarquia catalana.

Peronella que no va arribar a ser dona de rei, ja que el seu espòs Ramon Berenguer IV mai fou coronat com a tal, a la mort d'aquest, tampoc va poder exercir la potestat reial, ja que les lleis del regne d'Aragó no permetien una dona com a sobirana. Malgrat això, Peronella, filla i mare de rei, en tenir la dignitat reial i transmetre l'honor al seu fill (això sí, mitjançant un testament legalment simbòlic, ja que Alfons I hereta l'Aragó per testament del seu pare Ramon Berenguer el 1162), als ulls del seu poble va ser considerada reina d'Aragó. Peronella va morir l'any 1173 i per la seva expressa voluntat fou enterrada a la Catedral de Barcelona.

Ramon Berenguer IV, va morir onze anys abans que Peronella, el 1162 i està enterrat al monestir de Ripoll; aquest monarca fou per aquest ordre comte de Barcelona, d'Osona, de Cerdanya, de Besalú, de Girona i príncep (sobirà o senyor) d'Aragó. El perquè de la seva negativa a coronar-se com a rei d'Aragó l'explica el Cronista de l'època Bernat Desclot d'aquesta manera: «...va preferir ésser un dels comtes més poderosos de la terra a ésser-ne un dels reis més in-

significants (en referència al territori aragonès)...». Sigui o no sigui aquesta l'autèntica versió dels fets, el cert és que Bernat Desclot, com a cronista oficial, sempre va explicar la història de l'època en clau catalana d'acord amb la voluntat i essència identitària dels monarques als quals servia. Una identitat nacional catalana que massa sovint els historiadors aragonesos han volgut tapar, per sotmetre-la, i donar exclusiva rellevància, al títol heràldic principal d'aquesta, el de «rei d'Aragó».

La dinastia reial aragonesa, anomenada Ximena i tota la seva simbologia va deixar d'existir amb Ramir II i Peronella. Els nous monarques de la Corona Catalano-Aragonesa sempre van considerar el comte Guifré el Pilós com a fundador del seu llinatge.

«*Car uostre linyatge el Comte de Barçalona per nom, ha feyt aquest nostre linyatge*», deia Jaume I.

«*Los nobles reys que hac en Aragó qui foren del alt linyatge del comte de Barcelona*» es pot llegir a la Crònica de Bernat Desclot.

«*Ací fem fi e terme als reis d'Aragó. E per tal com lo dit regne, en defalliment d'hereu mascle, prevenc a comte de Barcelona per ajustament matrimonial*» trobem a la Crònica de Sant Joan de la Penya al capítol XXI.

«*Lexcel·lentíssim i virtuosíssim príncep i senyor Ramon Berenguer vulgarment anomenat Cap d'Estopa, antiquíssim comte de Barcelona de l'estirp de la qual Nós per la Gràcia de Déu som descendent per ordre direct*», fou el text pronunciat per Pere el Cerimoniós en el trasllat del sepulcre de Ramon Berenguer II a l'interior de la catedral de Girona.

La singularitat de l'estat medieval català

Com hem vist, un cop va començar a decaure el domini dels carolingis en les seves possessions al sud dels Pirineus, des de Pamplona fins a Barcelona, es va poder veure, en aquests territoris, el naixement de nombrosos comtats, alguns d'ells convertits ràpidament en reialmes. L'Aragó va ser un d'ells; el fet d'estar territorialment format per només tres comtats no gaire extensos i fusionats molt prematurament entre ells (Aragó/Jaca, Sobrarb i la Ribagorça occidental), ho va facilitar.

Malgrat el reconeixement de la supremacia del comtat de Barcelona, a Catalunya, inicialment no hi va haver mai en aquella època

un únic comtat dins del seu àmbit territorial, cosa que va fer impossible que el conjunt del territori català esdevingués des d'un principi un únic reialme. Catalunya neix en un mosaic de comtats, uns comtats que com hem vist en compartir la mateixa essència política i cultural esdevenen una veritable unitat nacional i territorial, la futura Catalunya. Fins i tot quan el comte de Barcelona s'annexiona l'Aragó (segle XII), encara coexistien dins del territori català comtats tan importants com els del Pallars, Urgell, Rosselló i Empúries.

Un cop reunificats pràcticament tots els comtats sota la sobirania del comte de Barcelona i rei d'Aragó tampoc va ser possible que Catalunya es convertís en un reialme; la mateixa idiosincràsia que marcaria el caràcter polític del nou estat no ho va permetre. En aquella època un regne era una «propietat» (com deien a Castella: *«el Rey es señor de villas y haciendas»*), i en canvi a Catalunya va prevaldre una concepció de país més moderna i democràtica (si es pot dir així), on els seus ciutadans pretenien un govern molt més lliure i autònom, amb Constitucions i Corts. No obstant cal dir que aquestes Constitucions (i el consegüent sistema parlamentari pactista) tardarien encara unes quantes dècades en materialitzar-se (segle XIII), fins aleshores és just destacar que aquesta limitació del poder reial també tenia una motivació econòmica (i uns precedents a Occitània), ja que el desenvolupament econòmic del territori donà lloc a unes classes socials hegemòniques barcelonines a les quals no els interessava la submissió a les voluntats de la monarquia i consegüentment tampoc la conversió del seu estat en un regne.

Per tot això el títol reial no arribarà a implantar-se, i el rei a Catalunya, serà simplement el sobirà o príncep (aleshores també deien «*primus inter pares*» o «el primer entre iguals» en referència als altres comtes catalans amb qui compartien un estatus comtal històric i heràldicament consolidat en referència al territori català). No cal dir que aquesta aposta, en plena època feudal i amb una monarquia catalana considerada de les més potents d'Europa, fou molt valenta i fruit d'una autèntica convicció política i cultural. Això que s'acaba de dir és cabdal per entendre l'esdevenir polític de Catalunya; de portes en dins, Catalunya sense un rei «propietari» del territori s'assegurava l'efectivitat i viabilitat del seu sistema

parlamentari, s'assegurava en definitiva la llibertat i la democràcia (que òbviament l'hem de contextualitzar dins les limitacions clares d'una època feudal). Però de portes en fora tot va ser diferent; la monarquia catalana, dins d'aquest sistema participatiu i pluriestatal que condicionava la seva autoritat, no va poder controlar finalment un aspecte força cabdal per l'esdevenir de Catalunya, la seva pròpia successió. Mentre els monarques foren identitàriament catalans (fins a Martí l'Humà), i també en bona part amb els Trastàmara, no hi va haver cap problema, però posteriorment amb els Àustries i finalment amb els Borbons aquests mal presagis es feren realitat i Catalunya va acabar perdent tota la seva sobirania política.

Si Catalunya hagués estat un regne com Castella i amb una monarquia amb plens poders, per als sobirans catalans, el títol de Rei d'Aragó, i conseqüentment també la relació amb aquest territori, hauria passat a un pla molt menys rellevant i les noves possessions conquerides (com el regne de València) s'haguessin integrat i sotmès dins el regne de Catalunya. Amb aquest escenari òbviament no hauria estat factible l'existència d'un compromís de Casp on els delegats no principatins acabaren traspasant la identitat de la pròpia monarquia.

Com és sabut, aquests monarques, al no poder posseir el títol de «Rei de Catalunya», per a la seva identificació amb el territori català, havien d'emprar el de més alt rang d'aquest país, que no era altre que el de «Comte de Barcelona»; malauradament i simplement per motius de rang heràldic aquest títol no podia ser el capdavanter en les descripcions dels atributs territorials del rei; no cal dir que el títol de «Rei d'Aragó» a Catalunya no tenia cap valor, ja que era propi d'un altre país. Com ja hem mencionat abans, Catalunya, com a estat europeu, no va esdevenir pas en cap moment, un comtat. No cal dir que el fet que Catalunya no esdevingués un reialme ha donat munició a molts historiadors espanyolistes per negar l'existència i l'evidència de l'estat català medieval.

Però malgrat tot això que s'ha dit, i per acabar de complicar-lo una mica més, el cert és que a la pràctica, en aquells temps Catalunya fou considerada sovint com un reialme més i així ho podem veure de forma directa o en altres casos de forma implícita, en mul-

titud de textos històrics des d'«*El llibre dels feits del rei En Jaume*» fins a escrits del comte-duc d'Olivares passant per descripcions del mateix Cervantes a «*La Galatea*».

I tot això perquè a la pràctica, un territori esdevé regne quan el seu senyor és coronat rei, així doncs, el «Principat de Catalunya» o conjunt dels diferents comtats sota la sobirania d'un rei, podrien considerar-se com un regne. Malgrat tot, amb títol reial o sense, ningú dubta que els antics comtes de Barcelona com Guifré el Pilós, el comte Borrell o el mateix Ramon Berenguer III eren ja en el seu territori, anomenat Catalunya des del segle XI, uns veritables monarques, ja que el comte era el sobirà, és a dir, que no tenia cap autoritat per sobre d'ell. Per tant ser rei o comte era exactament el mateix pel que fa a l'ús i l'ostentació del poder; i això és extrapolable als títols dels territoris; en aquells temps ser un regne, un principat, un marquesat o un comtat no era rellevant, ja que les relacions entre els seus mandataris eren sobretot interpersonals.

El Casal de Barcelona fou el llinatge sempre masculí del comte Guifré I que esdevingué la principal casa comtal de la Gòtia i regí la Corona Catalano-Aragonesa fins al 1410, el Regne de Sicília del 1281 al 1410 i el Comtat de Provença del 1112 al 1267. Quan els comtes de Barcelona esdevingueren reis d'Aragó, aquest serà també un altre cognom del seu llinatge i denominació del seu casal, «Casal d'Aragó», tal com ho manifestà el rei Pere III el Cerimoniós: «*regne Darago lo qual regne és títol e nom nostre principal*». D'aquesta posició preferencial també en deriva el crit de guerra dels combatents: «Aragó, Aragó!» (lògicament expressat en català, l'idioma de la corona). Malgrat això, no tenim cap mostra documental de l'ús del cognom d'Aragó, com a Casal relacionat amb la monarquia catalana, fins al regnat de Pere II el Gran.

«*Corona d'Aragó*», una locució controvertida que no reflexa la realitat històrica

Com hem vist anteriorment, l'any 1137, el compromís matrimonial del comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, amb Peronella, filla

de Ramir el monjo, va donar lloc a la incorporació del regne d'Aragó als dominis del comte de Barcelona.

La corona del comte de Barcelona i rei d'Aragó (a partir d'Alfons I el cast), amb el seu domini sobre la resta de comtats catalans i la incorporació dels amplis territoris islàmics de Tortosa, Lleida i el seu entorn (la Catalunya Nova a partir de Ramon Berenguer IV), ja estava preparada per iniciar, dins del marc de la «Conquesta feudal d'al-Àndalus» i l'expansió política i comercial Mediterrània, la conquesta de nous i importants territoris com València, Mallorca, Sicília, Sardenya i Nàpols, a més d'altres possessions menors que progressivament s'aniran incorporant als dominis reials en forma de territoris predominantment independents entre ells.

Aquest conjunt de territoris sota el domini del comte de Barcelona i rei d'Aragó no van formar cap unitat política, o sigui, no van esdevenir en cap moment un únic país o estat. Per això no va haver-hi mai una nomenclatura oficial unificada per a tots (aleshores se'n deia simplement la «Corona»); el rei posseïa el títol de cadascun d'ells, un títol que únicament era oficial en els seus respectius territoris.

Des del punt de vista estrictament heràldic el sobirà era en primer lloc «rei d'Aragó», i a la pràctica era així com se'l anomenava, la qual cosa venia a ser una manera fàcil d'abreviar tot el llistat de títols del monarca (un per a cada territori). Seguin les regles de l'heraldica, el títol de comte de Barcelona anava sempre al darrera dels de rei d'Aragó, Mallorca i València.

És molt important tenir en compte que aquest aspecte identificatiu, que dóna preeminència a un títol originàriament aragonès, no tenia res a veure amb la realitat identitària o nacionalitat d'aquesta la monarquia.

Tots aquests territoris reals es veieren dotats d'una estructura política pròpia, equivalent i similar entre elles, però amb variants intrínseques adaptades a les característiques culturals, socials i econòmiques de cada estat; d'aquesta manera, tant el marc jurídic, com la política comercial, la moneda i el territori, anaren configurant progressivament la personalitat pròpia de cadascun d'ells. Aquests foren gestionats en funció dels interessos estamentals de les elits

Magnífic segell reial de Jaume I, probablement del 1273

En ell hi trobem el llistat dels principals títols nobiliaris d'aquest sobirà català. A l'anvers es pot veure al comte-rei assegut en un banc, amb coixí. Porta corona i els cabells llargs i vesteix una túnica de màniga curta. Empunya l'espasa que descansa sobre la seva falda i sosté amb la mà esquerra un pom acabat amb creu. Al seu voltant la llegenda + · S · IA · REG · ARAG · 7 MAIORICARVM · 7 VALNCIE (+ Sigillum Iacobi regis Aragonum et Maioricarum et Valencie)

Al revers, el monarca a cavall que galopa a l'esquerra. A la mà dreta empunya una llança amb senyera i a l'esquerra porta un escut. Al seu voltant, + COMITIS · BARCH 7 VRGELLI · 7 DOMI MOTIS PLI (+ comitis Barchinone et Urgelli et domini Montispessulani)

dirigents de cadascun dels territoris però sempre condicionats a l'assoliment del «*pactum*» en Corts amb el rei.

Si alguna relació significativa hi havia entre aquests territoris, aquesta eren les corts generals de la Corona, unes corts que convocava el rei (i que molt sovint per motius logístics es posposaven) per aconseguir diners pels seus projectes o campanyes militars i a on sovint també s'aprofitava per abordar conflictes interterritorials.

Anem ara a cercar quin nom podien tenir el conjunt de territoris assignats a aquests monarques i que com hem vist, no ha de pressuposar l'existència de cap mena d'unitat política (o estat). Des dels inicis, el mateix monarca definia els seus territoris com «*la seva terra*», la «*seva terra i senyoria*» o els «*seus territoris*» i, encara més concretament «*la sua terra e senyoria axi de ça mar com della mar*» i, especialment «*tota la Senyoria del Senyor Rei*», que és la forma que ho explicita millor. Lògicament en escrits de l'època podrem trobar

altres formes d'anomenar aquests territoris de manera no tan personal com les d'abans. Un d'aquests noms per exemple és el de «Corona Aragonum et Catalonie» (les més antigues aparegudes en el Privilegi d'annexió de Mallorca a la Corona del 16 de setembre de 1286 i les Corts de Monsó de 1289).

La locució «Corona d'Aragó» també va ser una altra de les formes per anomenar aquests territoris; la trobem referenciada per primer cop en alguns escrits municipals del segle XIV. Malgrat això, la utilització popular d'aquesta nomenclatura, atribuïda al conjunt de territoris de la monarquia, devia ser molt anecdòtica, ja que és prou conegut que en aquell temps (des del segle XII, i com a mínim fins al segle XV o principis del XVI) els ciutadans de tots els estats de la «Corona» identificaven locucions com «Corona d'Aragó» o similars, únicament amb el territori del Regne d'Aragó.

Els comtes de Barcelona, a l'esdevenir «reis d'Aragó», automàticament van ascendir en l'escalafó heràldic (cosa que els hi devia ser beneficiós), i van apropiar-se d'aquest títol tot incorporant-lo al seu llinatge com una «possessió» personal més; d'aquí neix el concepte de Casal d'Aragó que, com hem vist anteriorment, tan bé explicitava Pere III el Cerimoniós: «*regne Darago lo qual regne és títol e nom nostre principal*». Per tant, aquest títol esdevindrà una propietat de la mateixa monarquia catalana i funcionalment és deslligarà inclús del propi territori aragonès i les seves institucions. Fins i tot durant la Guerra Civil catalana (segle XV), les institucions catalanes van mantenir la potestat de nomenar els reis d'Aragó (tal com ho corrobora la numismàtica de l'època) independentment de l'opinió que poguessin tenir els dirigents aragonesos.

Però malgrat el que s'acaba de dir, la terminologia *Corona d'Aragó* no va ser emprada pels monarques dels Casal de Barcelona, i posteriorment, amb els Trastàmars i els Àustries, tampoc va ser una nomenclatura oficialment reconeguda, ja que aquests monarques, mai van esdevenir reis de cap subjecte polític (país) anomenat *Corona d'Aragó*.

De fet, no hi va haver mai cap nom oficial per aquests territoris reials, per tan qualsevol definició (que sigui coherent, és clar) que es vulgui fer servir, ja sigui de les diverses de caràcter històric que

van existir, com les de caràcter historiogràfic més posteriors, poden ser correctament utilitzades. En la mateixa línia el Doctor Miquel de Crusafont, en el seu llibre «*Història de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval*», defensa la utilització del nom historiogràfic «Corona Catalano-Aragonesa», tot recordant-nos que «els noms que emprem els historiadors han de correspondre a les realitats històriques a fi de no crear confusions».

Sovint pel sol fet de repetir algun concepte moltes vegades acabem per assumir-lo com un dogma; el terme *Corona d'Aragó* és un exemple; la historiografia espanyola l'ha imposat i repetit tantes vegades que costa posar-lo en dubte. Un exemple d'aquesta imposició la trobem en el canvi de nom de «l'Arxiu Reial de Barcelona», continuador de l'arxiu comtal de Barcelona i creat pel rei Alfons I; en cap document des de 1100 a 1714, el monarca o la cancelleria o cap funcionari real l'anomena «Arxiu de la Corona d'Aragó». No és la voluntat d'aquest capítol el fet de negar una locució clarament històrica com «*Corona d'Aragó*», però pensem que la historiografia general i sobretot la catalana, hauria de ser molt prudent i rigorosa a l'hora d'emprar-la. I més, quan aquesta encara s'està utilitzant de forma desmesurada per negar l'existència d'un estat català medieval i sotmetre Catalunya dintre de la nació aragonesa.

I és que el problema radica en la mateixa coherència conceptual d'aquesta locució. «Corona d'Aragó no especifica de forma clara i transparent, la preeminència al subjecte «propietari» de les possessions (el monarca) i si a un país (o un regne) aragonès que ni de bon tros era l'amo de res més que no fos la seva pròpia geografia. En aquest sentit, la locució correcta hauria de ser «Corona del rei d'Aragó».

Si s'utilitza de forma preferencial una terminologia com «Corona d'Aragó», que no encerta, com hem vist, a descriure correctament el veritable significat del què es pretén anomenar, i dóna a entendre que aquella corona era aragonesa, ens trobem davant d'una interessada confusió conceptual de gran magnitud i que ja dura des de fa molts segles.

L'expressió *Corona d'Aragó* pot provocar confusió, en persones no expertes en el tema, en massa aspectes conceptuals que poden arri-

bar a tergiversar la veritable essència històrica d'aquesta; per això no és correcte utilitzar-la ni des del punt de vista territorial (no defineix correctament aquest àmbit), ni des del punt de vista polític (no defineix l'estructura d'estats independents i oblida el principal territori) ni des del punt de vista dinàstic (la monarquia no era identitàriament aragonesa) ni des del punt de vista sociològic i cultural (els súbdits de la corona eren identificats preferentment com a catalans i l'idioma català era l'oficial de l'administració), ni des del punt de vista institucional, ja que com hem dit anteriorment, cap d'aquests monarques va posseir mai el títol de «rei de la Corona d'Aragó». A més a més, ni tan sols fa referència als dos estats precursors de la mateixa tal com apareix, en les més antigues i de la mateixa manera que sempre s'ha acceptat i de forma «oficial» en altres territoris peninsulars com en el cas del regne de Castella i Lleó.

Locucions historiogràfiques més posteriors com la denominada «Confederació Catalano-Aragonesa» o com la que nosaltres fem en aquest llibre: «Corona Catalano-Aragonesa», hem de reconèixer que tampoc aconseguim definir correctament el significat originari pretès, ja que els territoris no eren catalans i/o aragonesos sinó que simplement eren els territoris del rei, unes possessions que com sabem també incorporaren el regne de València, un país que a partir dels segles XIV i XV fou més important per la corona que el mateix Aragó. Cal dir també que mai va existir de forma efectiva una «confederació» política entre els països d'aquesta corona ja que no hi havia establerta cap aliança d'ajuda o col·laboració entre ells.

Curiosament, Zurita va magnificar i popularitzar definitivament la terminologia «*Corona d'Aragó*» durant la dinastia dels Àustries (segle XVI) en un moment en què precisament el significat de «territoris del rei» d'aquesta locució, ja no tenia cap raó de ser donat que les possessions d'aquells monarques hispànics sobrepassaven amb escreix els territoris que depenien del comte de Barcelona i rei d'Aragó.

Tanmateix, la manera emprada per alguns historiadors, d'anomenar aquests monarques amb el cognom «d'Aragó» després de l'ordinal (per exemple Jaume II d'Aragó), també provoca una evident confusió conceptual. Com sabem, aquests reis seguien una nu-

meració oficial que no era altre que la derivada del casal de Barcelona. Per tant si posem el cognom «d'Aragó», algú podria interpretar involuntàriament que estem davant la numeració aragonesa lligada al seu antic títol reial. Això no seria problema si no fos perquè els reis de nom Pere i Alfons no segueixen la mateixa numeració en els dos supòsits.

Per totes aquestes evidències que s'han comentat, si existís una historiografia catalana oficial (imprescindible per donar un contrapunt i facilitar el debat amb les historiografies d'altres països) aquesta hauria de donar més rellevància a l'expressió «*Monarquia Catalana Medieval*» (Casal de Barcelona, des de Guifré el Pilós fins al rei Martí, amb totes les seves possessions territorials), ja reivindicada al segle XX per l'historiador Caius Parellada, i posteriorment parlar d'un país, Catalunya (o uns Països catalans), sota la monarquia dels Trastàmara, els Àustries o els Borbons.

Si algú encara insistís a posar un nom al conjunt de territoris d'aquella monarquia medieval, probablement un d'adient seria el de «Corona del rei d'Aragó», que conceptualment no té res a veure amb el de «Corona d'Aragó», i que com hem vist posa en relleu la figura del monarca en referència als «seus» territoris. Malgrat que aquesta denominació reial (rei d'Aragó) no deix de ser una abreviatura del conjunt de títols reials i que no era oficial a Catalunya (recordem aquí la llegenda que diu que a Felip II no li van obrir la porta de Poblet fins que no va dir que era el comte de Barcelona), cal dir que així era com se'l coneixia internacionalment i en el conjunt de territoris de la corona, uns territoris independents des del punt de vista polític però no exempts d'una desigual però obligada contribució econòmica per a les campanyes militars del monarca.

Per definir aquests territoris de la Corona, també són vàlides, altres expressions historiogràfiques que malgrat no centrin la seva definició en el «possessor» dels territoris, sí que fan constar una característica diferencial, realista i significativa d'aquesta monarquia; en aquest sentit podríem citar les locucions «*Corona catalana*» (en referència a la seva intrínseca identitat nacional) o «*Corona Catalano-Aragonesa*» (en referència als dos països precursors de la mateixa i en la que la referència catalana de la mateixa també evocaria a tots

els territoris de parla i cultura catalana d'aquella època i que correspondrien als que actualment coneixem com a «Països catalans», per tant inclouria també València i les Illes).

Finalment dir que seria just que les historiografies espanyola i aragonesa reconeguessin d'una vegada el paper transcendental de la monarquia catalana en la preservació del territori i furs aragonesos, així com el prestigi i la projecció internacional que proporcionaren a aquesta modesta nació medieval en l'acceptar i promocionar el seu títol reial.

Tanmateix creiem que ja va sent hora que els historiadors de les Institucions del territori abandonin el seu tradicional conservadorisme funcional i apostin amb valentia per un consens que assenti les bases per a unes noves terminologies que encapçalin i il·lustrin correctament els capítols de la nostra història; unes terminologies que a l'època medieval haurien de donar preeminència al Casal de Barcelona, una de les dinasties monàrquiques més importants i longeves de la història d'Europa.

Els orígens de la bandera catalana; el «*Senyal Reial*»

L'heràldica nasqué com a un mitjà de reconeixença militar en la guerra; en aquest context calia que els cavallers fossin reconeguts tant pels seus seguidors com pels seus enemics, i amb la cara tapada pel casc era molt complicat. L'exhibició d'un senyal personal a l'escut que el guerrer subjectava amb la mà esquerra resolgué el problema. Quan aquest senyal, que un cap militar utilitzava sistemàticament de forma personal, es transmet al seu llinatge, ja podem parlar d'heràldica.

Els segells heràldics que es coneixen més antics a Europa són els de Gilbert de Clare, comte de Herford i el d'Enric el Lleó, duc de Saxònia (entre els anys 1141 i 1146). Els segueix el de Raoul I de Vermandois (1146) i en quart lloc trobem el de Ramon Berenguer IV (1150), l'escut europeu més antic amb els quatre pals.

En aquest segell, Ramon Berenguer IV hauria «tancat» dintre del perfil de l'escut l'emblema utilitzat pels seus avantpassats, que no eren altres que els comtes de Barcelona. «COMES BARCHINONENSIS» fou doncs el títol i atribut principal del monarca que

Anvers del segell de Ramon Berenguer IV (setembre, 1150),
primer testimoni històric del senyal dels Quatre Pals

trobem referenciat en primer lloc en tots els exemplars d'aquests segells que s'han pogut conservar. En segon lloc també trobem referenciat PRINCEPS REGNI ARAGONENSIS en relació al seu principal territori adquirit, l'Aragó, del qual mai va assumir cap atribut (armes) o emblema propi, ni tampoc, com sabem, mai va voler adoptar el seu títol reial.

La unió matrimonial de Ramon Berenguer IV amb Peronella d'Aragó (any 1150) no va tenir res a veure en els orígens d'aquest senyal reial. Malgrat totes les evidències de la catalanitat de les quatre barres, encara hi ha historiadors espanyols que insisteixen en el seu origen aragonès basant-se en unes hipòtesis gens contrastades. Amb la mort del general Franco i el posterior naixement de

l'Estat de les autonomies d'Espanya, Aragó havia d'escollir la seva bandera representativa. L'elecció d'aquest emblema comportà gran controvèrsia; moltes veus provinents d'Aragó no consideraven com a pròpies del territori les quatre barres (la finalment escollida) pel seu origen català i apostaven, amb bon criteri, per algun dels antics senyals de les dinasties aragoneses que si apareixen en el seu actual escut.

L'evidència de la catalanitat de les quatre barres també la trobem reflectida en les franges verticals de color roig i daurat dels sarcòfags romànics originals de Ramon Berenguer II (+1082) i de la comtessa Ermessenda de Carcassona (+1058) de la Catedral de Girona. Tal com ens diu Martí de Riquer en el pròleg del facsímil de 1995 del llibre «Ensenyes nacionals de Catalunya» de Lluís Domènech i Montaner: *«La fabricació i confecció d'aquestes primitives tombes són forçosament posteriors a aquests anys, però res no permet de datar-les amb precisió. El que és evident és que no poden ésser posteriors a l'any 1150, data a partir de la qual els qui ornaren els sepulcres ho haurien fet amb escuts com el que portava el llinatge comtal des de Ramon Berenguer IV»*.

Aquests sarcòfags durant molts anys van estar a l'exterior de la catedral fins que el rei Pere el Cerimoniós va decidir restaurar-los i protegir-los tot col·locant-los a l'interior (1385). La intencionalitat del mateix «Cerimoniós», reconegut expert en temes històrics, de donar per bona la identificació de la simbologia dels pals roigs i daurats als seus avantpassats del Casal de Barcelona no deix cap dubte de qui són els veritables propietaris d'aquesta iconografia heràldica; no tindria cap mena de sentit haver decorat unes urnes funeràries amb uns símbols que no els hi eren propis. Tanmateix els pals vermells i grocs també estan presents en l'heràldica d'alguns comtats occitans, com el de Foix, Clermond-Lodève i altres que, com Catalunya, van formar part de la Gòtia.

A la capella de Santa Helena de la catedral de Girona s'hi pot veure el sepulcre de la comtessa Ermessenda, amb barres verticals vermelles sobre fons d'or que constitueixen l'exemple més antic dels colors de Catalunya i una escultura de la finada feta al segle XIV. Fotografia d'Eudald Picas

Com sabem, els monarques de la Corona Catalano-Aragonesa, tot i assumir el títol de reis d'Aragó, no van adoptar mai les armes tradicionals aragoneses, com la creu d'Alcoraz, la més antiga documentada i considerada com a símbol de la dignitat reial aragonesa, sinó que van continuar ostentant el seu senyal heràldic familiar, el dels comtes de Barcelona. Així ho recull la Crònica del rei Pere el Cerimoniós al foli 35v: «*Alfons el Cast, fill de Ramon Berenguer IV, mudà armes e senyals d'Aragó e pres bastons*». Jaume Domènec, historiador i teòleg, autor de la «*Genealogia regnum Navarrae et Aragoniae et comitum Barchinonae*», l'any 1380, també se'n fa ressò quan afirma que Ramon Berenguer IV, després del casament amb Peronella, «no va canviar les armes comtals que ara són les armes reials» («*nec arma comitatus mutare unde adhuc signa regalia sunt illa que comitis barchinone erant*»).

La més coneguda llegenda que dóna origen a les quatre barres i que neix del gest de l'emperador franc Lluís que, en agraïment al valor de Guifré el Pilós que havia anat a ajudar-lo militarment, hauria mullat quatre dits de la mà del comte en la sang que li sortia de la ferida i els hauria passat verticalment sobre el seu escut daurat; no pot ser acceptada des del punt de vista històric, ja que Guifré I morí l'any 897

i l'heràldica, com hem vist, no apareix fins al segle XII. Malgrat això aquesta llegenda ja la trobem relatada de molt antic, concretament en l'obra de l'historiador valencià Pere Antoni Beuter a mitjans del segle XVI i en un context en què es divulgaren moltes llegendes que volien explicar l'origen d'escuts famosos europeus i alhora denotar la superioritat d'un llinatge respecte als altres. En tot cas el fet que historiadors del segle XVI, com el mencionat Beuter, del segle XV com Jaume Garcia i per Pere Miquel Carbonell i del segle XIV com Jaume Domènec, ja assignessin les quatre barres a la dinastia comtal catalana d'èpoques preheràldiques és rellevant i en certa forma concloent.

Guifré el Pelós sostenint l'escut de Catalunya. L'any 1380, fra Jaume Domènec redactà per encàrrec de qui seria comte-rei Joan I el Caçador l'obra: *Genealogia regum Navarrae et Aragoniae et comitum Barchinonae*, en què es detallava l'arbre genealògic dels comtes de Barcelona. D'aquesta obra original, no se n'ha conservat cap exemplar. Al segle XV, l'obra original de fra Jaume Domènec fou copiada per Jaume Garcia i per Pere Miquel Carbonell donant lloc al manuscrit 246 de la Biblioteca de Catalunya del que reproduïm aquesta imatge

Retrat de Peronella d'Aragó i el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona fet pel pintor bolonyès Filippo Ariosto el 1586 per a la «Generalidad del Reino de Aragón» a Saragossa; es pot veure d'una banda Ramon Berenguer IV amb els quatre pals de gules sota fons d'or, i d'una altra banda la reina Peronella amb l'antiga Creu d'Alcoraz, considerada des de Pere III, com les armes pròpies d'Aragó. Una galeria de retrats dels antics monarques catalans va ser encarregada el 1587 per la Diputació del General a Filippo Ariosto i va presidir durant tres-cents anys la sala Nova, la sala de govern al Palau de la Generalitat a Barcelona. Des de finals de 2018, torna a estar penjada a les parets del Palau una part d'aquesta col·lecció

Apoteosi heràldica del Comtat de Barcelona (1681). Pintura conservada al museu d'història de la ciutat de Barcelona on es poden observar les armes dels territoris que en diverses èpoques han format part de la Corona Catalano-Aragonesa. D'esquerra a dreta, Principat de Catalunya i regnes de València, Mallorca i Menorca, Eivissa, Nàpols, Barcelona, Sicília, Jerusalem, Sardenya, Navarra i Aragó (representada per la creu d'Alcoraz com un territori més de la corona). Navarra va ser conquerida per Ferran II al 1512 i incorporada a la Corona Catalano-Aragonesa, fet no acceptat per la historiografia espanyola que insisteix a incorporar-la a Castella malgrat que està ben documentada la presència de virreis a Navarra (figura totalment inexistent al regne de Castella)

La Corona del rei d'Aragó; una Corona catalana

A inicis del segle XII, la superfície del territori aragonès no arribava ni de bon tros, a la meitat de zona catalana. Immers en una greu crisi institucional i amb la imminent invasió castellana, l'Aragó segurament no hauria pogut fer front a la «conquesta» del que avui és el seu actual territori autonòmic. Per tant, amb molta humilitat i prudència, veient l'evolució d'aquests esdeveniments històrics, és molt raonable pensar que sense la voluntat i l'acció del comte de Barcelona, que aturà l'escomesa dels castellans i recuperà Saragossa i la resta de territori aragonès, l'antiga nació aragonesa segurament hauria iniciat la seva extinció en aquell moment i qui sap si avui en dia existiria la comunitat autònoma d'Aragó tal com la coneixem.

Com sabem Aragó i Catalunya van viure junts, però separats cadascú amb els seus òrgans polítics diferenciats. Però és de justícia recordar que varen ser els catalans els veritables arquitectes i executors de les grans gestes mediterrànies que van il·lustrar i sublimar la història de la corona. Tancats en el seu reducte feudalitzat i agropecuari, els aragonesos moltes vegades no van secundar les campanyes dels monarques catalans; fins i tot sovint arribaren a dificultar-les, alçant-se en alguna ocasió contra el mateix monarca.

Malgrat la fidelitat que sempre van demostrar els monarques catalans amb les lleis i la població aragonesa, tot alliberant-los militarment en diverses ocasions de les escomeses dels castellans, el mateix rei Pere el Cerimoniós va patir un alçament contra ell per part de l'oligarquia nobiliària aragonesa mentre intentava reconquerir Mallorca per a la Corona. Durant els anys 1347 i 1348, aquest rei va haver de sufocar la revolta de la «Unió d'Aragó» (lliga de nobles i infants aragonesos per defensar les seves reivindicacions comunes de classe contra el rei) coalitzada a la «Unió de València». Durant aquests fets, en el convent dels predicadors de Saragossa, Pere terç va esquinçar amb la seva daga (per això el sobrenom «el del Punyalet») i posteriorment cremà, el llibre dels «privilegis» de la «Unió d'Aragó». Amb molta ironia, el mateix rei en la seva crònica, va escriure que els nobles que veien com cremaven els seus «privilegis» no ploraven de pena si no pel fum que es va produir a la sala.

També els aragonesos es van revoltar contra altres reis de la monarquia catalana com Pere II, Alfons II i el mateix Jaume I «El Conqueridor». Aquest darrer monarca va ser vexat i humiliat diverses vegades a l'Aragó, un territori que en alguna ocasió va haver d'abandonar a correuita i de males maneres. Per això no és d'estranyar el seu ressentiment cap als representants d'aquest poble com es pot apreciar en aquest text del mateix monarca escrit poc després de la negativa aragonesa a participar en la conquesta de Múrcia: «*els catalans constitueixen el millor regne d'Hispania, el més honrat i el més noble, doncs compta amb quatre comtes, el d'Urgell, el d'Empúries, el de Foix i el de Pallars. Per cada home ric que aquí es troba (referint-se a l'Aragó), n'hi ha quatre a Catalunya, i per cada cavaller, cinc i per cada clergue d'aquí, allí ni han deu i per cada ciutadà honrat, n'hi ha cinc a Catalunya*» (en aquest text es pot veure com es tracta implícitament a Catalunya com un regne).

En aquest context és fàcil preveure que les relacions entre Catalunya (el territori natural del rei) i l'Aragó, malgrat pertànyer a la mateixa corona, mai varen ser fàcils; les constants disputes territorials, sobretot en les zones de conquesta frontereres entre els rius Cinca i el Segre i les del sud cap a València, varen provocar molts moments de força tensió institucional.

En aquest sentit, Jaume I va tenir l'encert polític de crear el Regne de València, un territori que d'una altra manera hagués estat dividit i sotmès a les disputes, pels drets de conquesta, dels estats català i aragonès. També va tenir l'habilitat de cloure el llarg conflicte territorial entre Catalunya i l'Aragó tot establint les definitives fronteres entre els dos països. A partir d'aquest monarca i contra la voluntat dels aragonesos, les terres entre els rius Segre i Cinca, on s'inclouen les ciutats de Lleida, Fraga o Montsó, seran definitivament catalanes. El mateix Jaume I va establir clarament i en diverses ocasions els límits geogràfics de Catalunya: «*comitatum Barchinone, cum Catalonia universa, a Salses usque ad Cincom ex certa sciencia limitamus*» (el comtat de Barcelona, amb tota Catalunya, de Salses fins al Cinca, de certa ciència, limiten).

Malgrat el que s'acaba de dir, l'esdevenir de la història farà que els seixanta-dos pobles catalanoparlants de l'anomenada «Franja de Ponent», amb clara vinculació històrica, filològica, política, cul-

tural i religiosa amb el Principat de Catalunya, acabin formant part de la «Comunidad Autónoma de Aragón», una regió que l'any 2013 va promulgar una esperpèntica «Llei de llengües» on canviava el nom de la llengua catalana d'aquests pobles per Lengua Aragonesa Propia del Área Oriental (LAPAO).

Tornant als continguts de l'època medieval, podem dir que les classes dirigents de l'Aragó (aristòcrates i nobles, més preocupats pel control dels seus súbdits i per seguir mantenint una economia estrictament lligada a la terra) mai varen entendre la importància d'aquestes empreses per al futur polític i econòmic de la corona. Per Catalunya, en canvi, l'aposta decidida per aquest projecte li va proporcionar riquesa i una gran projecció internacional. La llengua catalana va arribar a ser, durant el segle XIV, una de les llengües més esteses i les gestes dels almogàvers, inclosa la seva «venjança catalana» són recordades fins i tot avui dia en els llocs on se'n van produir.

Per constatar el fet de la discreta participació aragonesa en l'expansió Mediterrània de la corona, assenyalarem dues dades ben significatives. En primer lloc les baixes aportacions de recursos humans i econòmics per les diferents «expedicions» en relació a les del Principat, i en segon lloc assenyalarem que des de Galceran de Pinós i seguint pels Queralt, els Perellós, els Santapau, Bernat de Cabrera, fins als almiralls Folch de Cardona i Colom o Lluís de Requesens, tots els almiralls eren catalans. També existien vicealmiralls a València, i Mallorca, però no a l'Aragó, territori sense tradició naval i per tant sense possibilitat d'assolir un imperi comercial i militar al Mediterrani com el que va protagonitzar la nació catalana.

Respecte a la catalanitat dels monarques del Casal de Barcelona des de Guifré el Pilós fins a Martí l'Humà és una evidència que per ella mateixa no hauria de requerir cap justificació. Fins i tot un cop extingida aquesta dinastia pròpiament catalana amb el rei Martí, ningú tampoc dubta que els reis Trastàmara que els van succeir, malgrat la seva stirp estrangera, es van comprometre força amb la identitat cultural de Catalunya i en la defensa dels interessos d'aquest territori.

Com sabem, la Corona Catalano-Aragonesa estava regida per una monarquia hereditària. Quan es proclamava el nou rei, el mo-

narca, a banda de jurar «els usatges», a la capital catalana era coronat com a comte de Barcelona (sobirà o príncep de Catalunya) i també com a mandatari de totes les seves possessions heretades (rei de Mallorca, rei de València...) excepte Aragó. A l'Aragó el rei sovint tornava a coronar-se, en aquest cas exclusivament com a «Rei d'Aragó»; aquest aspecte ho reconeix fins i tot el mateix historiador aragonès Zurita quan afirma: «fue nombrado rey por los tres brazos del General de Cataluña, Martín el Humano», deixant clar així que el nomenament del nou monarca era un atribut de la Generalitat a Barcelona.

La coronació d'aquests monarques com a reis d'Aragó a Saragossa no era pas un acte obligatori; ni Alfons I, ni Jaume I, ni Joan I el van arribar a realitzar; es tractava d'una cerimònia protocol·lària amb el que els reis volien satisfer la noblesa i el poble d'Aragó que no els van deixar mai de veure amb recel i en certa manera ho exigien. En aquesta cerimònia el rei també havia de jurar fidelitat a les lleis d'Aragó com si fos un rei «estranger», tal com succeïa quan els reis hispans de la casa d'Àustria venien a Barcelona a jurar les constitucions catalanes. Les cerimònies a Saragossa les feia la màxima autoritat eclesiàstica de la corona, l'arquebisbe de Tarragona; no va ser fins al 1318 que la seu de Saragossa va esdevenir un arquebisbat, i el seu arquebisbe es va poder fer càrrec d'aquests actes en els quals s'utilitzava el català, l'idioma propi de la monarquia.

La coronació de Pere I fou diferent de totes les altres, aquest rei va voler per a ell un acte força magnificat a l'alçada d'altres reconeguts sobirans europeus de l'època; per això es va desplaçar a Roma on va voler ser coronat pel Papa Innocenci III (el mateix que anys més tard fou el seu enemic i de la religió càtara) el novembre de 1204 a l'església de Sant Pancraci. El cost d'aquesta cerimònia a Roma va ser molt elevat (sobretot pels requeriments econòmics de Papa) i mai més es va repetir.

Si bé a aquests monarques, la historiografia els reconeix preferentment amb sobrenoms, també tenien una numeració per referir-se a ells mateixos, i aquesta seguia la numerologia catalana com a descendents dels comtes de Barcelona, ja que, com veurem a continuació, està demostrat que no pas segueix l'arago-

nesa. L'historiador Panutti, molt encertadament, ens recorda que «els numerals progressius s'han de donar als sobirans del mateix nom d'un mateix llinatge i no als de diferents llinatges encara que ocupin un mateix tron». Malgrat això, qui vulgui assignar a aquests reis la numerologia que els hi hagués correspost en el cas que haguessin estat membres de l'antiga dinastia aragonesa, o pel simple fet, anteriorment mencionat, de seguir la seqüència del títol reial aragonès en dinasties diferents, malgrat que històricament això no es va fer efectiu per la pròpia voluntat dels monarques, és lliure de fer el que vulgui, però com a mínim seria d'agrair, per rigor històric, que escriguessin el nom d'aquests monarques en català com pertocava, o fins i tot en llatí o aragonès i no pas en castellà, donat que aquesta llengua en aquella època i en aquella corona, era estrangera.

La numeració catalana era l'emprada pels funcionaris i arxivers de l'època, essent durant segles també la numeració utilitzada per l'Arxiu Reial de Barcelona (conegut des del segle XVIII com a Arxiu de la Corona d'Aragó). Era també la numeració que feia servir la monarquia en la seva correspondència amb l'Aragó o en els actes de la cort a l'Aragó. Això queda clar i documentat quan el rei Pere III el Cerimoniós o «del Punyalet» inicia la primera numeració històrica existent auto anomenant-se «Pere terç» (així signava); si hagués seguit la numerologia aragonesa aquest rei, com hem dit, bon coneixedor de la història peninsular, hauria d'haver estat «Pere IV» donat que a banda dels dos reis «Peres» precedents de la Corona Catalano-Aragonesa, també l'Aragó amb anterioritat havia tingut un Pere, el d'Osca. Quan Pere el Cerimoniós regalà la seva biblioteca al monestir de Poblet, va ordenar que s'hi posés la següent inscripció: «*Aquesta és la libreria del rey en Pere III en diferència dels reys altres que han aquí nom Pere*».

A més, aquest mateix rei va fer esculpir les estàtues dels seus 20 predecessors i això es corresponia amb els 11 comtes de Barcelona i els 9 comtes reis. També Alfons el Magnànim s'autodenominava *Alfonsus quarti* («*generalis Illustrissimo domini Regis Alfonsi quarti*»: Salat, doc. 49, ARCACB, In inhibitionum 1r.), si aquest rei

hagués seguit la numeració aragonesa, hauria estat Alfons V, ja que a l'Aragó amb anterioritat també hi va regnar Alfons «el Bataller».

L'any 1388, a les Corts Generals de Montsó, un síndic de Saragossa es queixava que les lleis civils i processals es redactessin en català; fet que no significava que el rei fos o se sentís català, que també, sinó que mostra que tota l'administració era catalana i radicava a Barcelona. La corona era catalana i així es referien a ella altres departaments oficials com, per exemple, els jurats de Palerm a Sicília escriuen «regnum Cathalonie» referint-se a les Corts Generals de Casp.

La Cancelleria Reial (el govern de la Corona) era la cancelleria de Catalunya. El canceller (el funcionari de més alt rang després del sobirà) era el canceller de Catalunya. També ho eren tots els altres membres, el vicecanceller, el regent, el chambelán, el proto-notari, oïdors, promovedors, secretaris, adreçadors de consciència, confessor del rei, almoiners, capellà del rei, correus, mestre racional (major funcionari de caràcter econòmic), tresorer, escrivà de ració, comprador...

En l'època del rei Joan I, el 1397, es va establir que hi hagué tres cancelleries, una per València, una per Aragó i la de Catalunya (que seguiria regint sobre Mallorca, Sardenya i Còrsega); però aquestes dues noves cancelleries (Aragó i València) actuaven merament com a delegacions. En cap lloc dels Furs d'Aragó es fa menció a l'existència d'una Cancelleria Reial a l'Aragó. Inclòs a l'època de Ferran II, amb una cort itinerant, tots els oficials de la Cancelleria Reial estaven a Barcelona.

Per governar els territoris de la corona, els reis catalans van delegar en virreis; a Barcelona no existia la figura de virrei i sí la de lloctinent, normalment el lloctinent era la reina o el príncep hereu. No obstant això, Ferran II va voler nomenar virrei de Catalunya el seu cosí Enrique, comte d'Empúries, cosa que va provocar les queixes de les institucions catalanes.

També podem dir que la majoria dels documents oficials dels reis, des de les capitulacions de Ramon Berenguer i Peronella fins als capítols de les Corts de Montsó de Felip III de 1620 són en català. Per tant si hi havia una llengua «oficial» de la corona aquesta era sens dubte la catalana. No només això, sinó que els primers Furs d'Aragó,

promulgats per Jaume I el Conqueridor el 1247, estan redactats en català (malgrat l'obstinació dels historiadors espanyolistes que insisteixen que van ser escrits en l'inexistent «lengua romance»), i no fou fins a l'any 1300 que el Justícia d'Aragó, Ximén Pérez de Salanova, els va traduir al llatí. També es pot afegir que tota la documentació reial que hi ha en l'Arxiu Reial de la Corona a Barcelona, dirigida a càrrecs d'Aragó o a les mateixes Corts d'Aragó, està escrita en català.

Ara ens fixarem en el lloc i data de naixement i mort, així com el lloc d'enterrament, dels monarques de la Corona Catalano-Aragonesa fins a Martí l'humà:

Alfons I el Cast (Sant Pere de Vilamajor, 1154 - Perpinyà, 1196) Enterrat al Monestir de Poblet
Pere I el Catòlic (Barcelona/Osca/Montblanc ?), 1174 - Muret, 1213) Enterrat al Monestir de Santa Maria de Sixena
Jaume I el Conqueridor (Montpeller, 1208 - València, 1276) Enterrat al Monestir de Poblet
Pere II el Gran (València, 1240 - Vilafranca del Penedès, 1285) Enterrat al Monestir de Santes Creus
Alfons II el Franc o el Lliberal (València, 1267 - Barcelona, 1291) Enterrat a la Catedral de Barcelona
Jaume II el Just (València, 1267 - Barcelona, 1327) Enterrat al Monestir de Santes Creus
Alfons III el Benigne (Nàpols (?), 1299 - Barcelona, 1336) Enterrat a la Seu Vella de Lleida
Pere el Cerimoniós o Pere terç o el del Punyalet (Balaguer, 1267 - Barcelona, 1387). Enterrat al Monestir de Poblet
Joan I el Caçador (Perpinyà, 1350 - Foixà, 1396) Enterrat al Monestir de Poblet
Martí l'Humà (Girona, 1356 - Barcelona, 1410) Enterrat al Monestir de Poblet

Com es pot veure, exceptuant el controvertit lloc de naixement de Pere I, cap d'ells va néixer a l'Aragó. Si a tot plegat hi afegim que tots ells tenien com a casa familiar el Palau del Tinell a Barcelona, i que els reis d'Aragó del llinatge dels comtes de Barcelona, es feien

enterrar al Principat de Catalunya (excepte Pere I «el catòlic» que es va voler enterrar al monestir de Santa Maria de Sixena juntament amb la seva mare Sança de Castella) com els seus comtes predecessors, principalment en els monestirs de Santes Creus i Poblet (on no hi ha enterrat cap rei aragonès de l'anterior dinastia Ximena); i que les princeses o reines consorts en altres regnes, en enviudar, es retiraven a algun lloc de Catalunya (el monestir Pedralbes per

Mausoleu de Jaume I inaugurat el 19 de novembre de 1992 pel president de la Generalitat Jordi Pujol a l'antic pati de la Diputació del Palau Municipal de Tarragona (Foto © Pep Escoda)

Aquesta tomba, obra de l'universal arquitecte català Lluís Domènech i Montaner, havia de situar-se al transsepte de la Catedral de Tarragona i albergaria les despulles del rei Conqueridor que varen estar dipositades en aquest temple des del 1843 fins al 1952. Un cop construïdes totes les peces i abans de ser muntades dins la Catedral, la negativa de l'Arquebisbe i el Capítol a acceptar l'emplaçament i l'estil modernista de l'obra, van aturar definitivament el projecte. Anys després les restes del rei foren traslladades al monestir de Poblet. L'assemblatge i restauració de l'obra de Montaner al seu actual emplaçament fou realitzada per l'artista tarragoní Eustaqui Vallés.

Jaume I, aquell rei alt, ros i de gran atractiu, reconegut internacionalment per les seves gestes com a conqueridor en nom de la cristiandat, va tenir 3 esposes, 14 fills i 8 amants reconegudes per la historiografia; morí el 27 de juliol de 1276 a València a l'edat de 68 anys

exemple), possiblement ja no calen més dades per a entendre la veritable identitat d'aquesta reialesa.

Per finalitzar en fixarem en l'àmbit sociològic de la corona, un aspecte que també ens mostra, i de forma molt clara, el desencert de la locució «Corona d'Aragó»; en aquella època medieval, ni catalans, ni valencians, ni mallorquins, ni sicilians, ni napolitans es varen considerar mai aragonesos; els Papes Borja en són un clar exemple, eren valencians (senyors de Xàtiva) encara que d'origen aragonès (Osca), però es consideraven catalans (a Roma se'ls anomenava «*il clan dei catalani*»). D'aquí prové, la frase del cardenal Bembo: «*Oh Dio!, La chiesa in mani di catalani!*». Alfons de Borja i de Llançol (Calixt III), el primer papa catalanoparlant de la història va escriure «*magna profecto est gloria nationis catalanae diebus nostris: papa catalanus, rex Aragonum et Siciliae catalanus; vicecancellarius catalanus; capitaneus Ecclesiae catalanus*» (la glòria de la nació catalana és gran als nostres dies: són catalans el Papa, el Rei d'Aragó i Sicília, el vicecanceller, i el Capità de l'Església). I l'any 1491 Jeroni Pau, que va estar disset anys al servei de Roderic Llançol i de Borja, nebot de Calixt III i futur Papa Alexandre VI afirmava: «*unde non temere quidam valentinos et maioricensis horumque regnorum incolas ab origine atque lingua catalanos appellavere*» (Per això sense témer; als valencians i mallorquins i als habitants d'aquest regne, a partir del seu origen i llengua se'ls anomenava catalans).

Els Borja varen adoptar sempre una única i coherent actitud respecte a la llengua, una actitud que no és altra que la utilització en tot moment de la llengua que els i era pròpia i que van mantenir fins a la fi dels seus dies: el català. La introducció del català a Roma (recordem que a Alfons de Borja el van acompanyar a aquesta ciutat més de tres-cents col·laboradors personals) va fer que aquesta llengua adquirís el rol de «llengua de Cort» com així ho manifestava el pare Batllori. El ric epistolari en llengua catalana de l'època dels Borja conservat preferentment a l'Arxiu Capitular de València i al Secret Vaticà, en són també una mostra d'aquesta aposta lingüística i cultural.

És un fet contrastat que els súbdits de la Corona Catalano-Aragonesa eren majoritàriament reconeguts i anomenats arreu com a

catalans; un exemple força conegut del que s'acaba de dir el trobem en la resposta de les tropes reials a la mort del cap dels Almogàvers i que fou anomenada «Venjança Catalana»; aquesta expressió constata que l'exercit de la corona s'identificava amb la nació més gran, més poblada i principal de tot el territori. Derivat del què s'acaba de dir i malgrat que com sabem era factible que s'identifiqués la corona en relació amb el títol monàrquic principal de «Rei d'Aragó», a l'estranger inclús podem trobar exemples de què feren servir la paraula Catalunya per aquest propòsit; en aquest sentit podríem fer referència a documentació del mateix rei Enric III d'Anglaterra o d'altres del mateix Dant quan criticava l'expansionisme de la corona: «l'avara povertà di Catalogna»

La reconquesta peninsular i la gran expansió catalana a la Mediterrània

El 9 d'octubre de 1238, tropes catalanes i aragoneses entren a la ciutat de València, que depenia de califa de Bagdad Al-Mústansir bi-L·lah. València es va constituir com un regne independent dins la monarquia catalana medieval.

El Regne de València va ser repoblat per catalans i aragonesos: els primers (majoritaris) van ocupar preferentment les comarques del litoral, que ara són de parla catalana, i els segons van ocupar les comarques interiors, inicialment de parla aragonesa. Posteriorment, en temps de Jaume II (1285-1327), s'inicià l'ocupació d'Alacant i Elx.

Deixant a banda l'evidència; d'aquesta objectivitat històrica que acabem d'explicar es poden deduir coses tan òbvies com que la llengua valenciana és el català i que els que la parlen poden ser perfectament descendents de catalans i més concretament (tal com ens diuen les dades històriques) de les terres de Lleida amb qui comparteixen el mateix bloc dialectal occidental.

Catalunya acudí, durant la reconquesta, en auxili de Castella en nombroses ocasions, aquesta generositat de la Corona Catalano-Aragonesa es va poder veure en la batalla de les Navas de Tolosa i també en les conquestes d'Almeria, Conca, Tarifa i fins i tot Granada.

Raríssim exemplar d'un diner de Jaume II del regne de Múrcia

Jaume II (1291-1327)

Diner. Billió. Regne de Múrcia (Taller monetari, Alacant).

A/ Efigie coronada a l'esquerra. Entre dos cercles; IACOBVS REX.

R/ Corona. Entre dos cercles; DN MVRCIA.

Pes 0,80. Diàmetre 18, 3 mm. Posició d'encuny 2.

Bibliografia: M. Crusafont, pag. 384, núm. 2168 sim. Catàleg General de la Moneda Catalana. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC). Barcelona, 2009.

La fidelitat catalana als tractats preestablerts també fou una característica d'aquesta reconquesta i quedà ben demostrada quan Jaume I, en contra de la voluntat dels aragonesos, va traspasar el Regne de Múrcia, conquerit i repoblat per catalans, a Castella tot respectant els tractats de Cazola de 1179 i d'Almizra (1244). La plaça de Xàtiva, en canvi, és un bon exemple de l'actitud deslleial de Castella amb els monarques catalans.

Respecte a la citada reconquesta catalana de Múrcia, cal dir que en les Corts de Saragossa, els aragonesos varen refusar la petició de Jaume I de participar-hi militarment; l'enuig del rei a aquesta decisió va quedar ven palès, com hem vist anteriorment, en el seu «Llibre dels feits». S'ha de destacar aquí que en qualsevol recerca bàsica per internet de la conquesta de Múrcia, trobarem en les seves pàgines en castellà, que el Regne de Múrcia fou conquerit per Aragó i colonitzat per aragonesos. Veient això queden paleses dues qüestions, la importància de la contextualització per entendre correctament la història i la confusió que provoca la utilització generalitzada del terme «Corona d'Aragó».

Malgrat tot, anys més tard Jaume II va conquerir Múrcia als castellans (1296). La sentència de Torrelles va permetre a la monarquia catalana incorporar definitivament la part nord del Regne de Múrcia al seu Regne de València (que avui constitueix la part sud del País valencià amb municipis com Alacant, Elx, Novelda o Guardamar, tots ells de parla catalana).

L'expansió catalana per la Mediterrània s'havia iniciat temps abans, amb la conquesta de Mallorca. Com diu Baltasar Porcel: «Si la glòria d'un país consisteix en la seva puixança econòmica, cultural, política, l'època més preclara per a Catalunya ha estat la de l'expansió Mediterrània». Aquesta empresa es gesta el 17 de novembre de 1228 durant un sopar a Tarragona que el ciutadà i còmit de galeres Pere Martell va oferir al rei Jaume I; en aquest sopar, els prohoms catalans que assistiren exposaren al rei la necessitat d'una campanya militar per conquerir Mallorca, aquesta havia de ser el punt de partida per establir, el que el rei Jaume va definir en la seva crònica: «un regne damunt la mar». En les Corts de Barcelona del 23 de desembre de 1228 s'aprova la conquesta de Mallorca i el seu finançament assumit en la seva major part pels estaments catalans. La negativa de les Corts del Regne d'Aragó a finançar la croada limità la participació aragonesa en les tropes del rei «Conqueridor».

El 31 de desembre es conquereix Madina Mayurqa (Palma) a Abū al-'lā Idrīs al-Mā'mūn ben al-Manşūr, que mor en la batalla.

D'aquesta manera es creà el Regne de Mallorca, que també va acabar abraçant bona part de la Catalunya del Nord. Es tractava d'una subdivisió administrativa dins de la corona regida per un familiar directe del monarca. Aquest organigrama, poc pràctic, ja que només beneficiava a determinats membres de la monarquia, tenia molts punts febles. Entre aquests punts febles s'ha de remarcar la precarietat en el control de les fronteres del nord de Catalunya sovint amenaçades pels francs. Per aquest i altres motius, Pere el Cerimoniós va reestructurar la corona i va integrar el regne de Mallorca al Principat de Catalunya.

Les possessions mediterrànies més importants i estables que assolí el Casal de Barcelona per a la Corona Catalano-Aragonesa

foren el regne de Mallorca (1137-1276/1285-11291/1348-1714), el regne de Sicília (1282-1295/1392-1713), el regne de Sardenya (1332/.../1713) i els ducats d'Atenes i Neopàtria (1380-1388). El regne de Nàpols (1442-1713) fou una incorporació de la dinastia dels Trastàmara.

Amb aquesta expansió, Catalunya acabarà convertint-se en la més gran potència marítima d'occident, que imposava les seves lleis a tota la Mediterrània mitjançant els seus consolats.

En aquest mapa on es mostra l'expansió política de la Corona Catalano-Aragonesa, s'hi podria afegir també el Principat d'Acaia, conquerit per l'Infant Ferran de Mallorca, i Còrsega que fou catalana amb Martí I i en bona part amb Alfons IV. Tampoc estan reflectides la campanya dels almogàvers a Turquia i l'àrea d'influència sobre el nord d'Àfrica

Anys després de l'esmentada batalla de Muret en època de Pere I el Catòlic (pare de Jaume I), la monarquia francesa i el Papa tornen a creuar-se en el camí dels monarques catalans, en aquest cas a Sicília.

Les conegudes «Vespres Sicilianes» (perquè varen començar a l'inici de la pregària de vespres del dilluns de Pasqua de l'any 1282) fou un violent aixecament popular de l'illa de Sicília contra la tutela

de l'infant de França, Carles I d'Anjou que tenia el control de l'illa amb el suport papal des de 1266 després d'apartar del tron al rei dels sicilians Manfred I.

Pere el Gran (fill de Jaume I), casat anys abans amb l'hereva de Sicília, Constança, filla de Manfred I, aprofita l'avinentesa i amb el suport econòmic de l'emperador bizantí Miquel VIII Paleòleg entra a Palerm el 4 de setembre de 1282; pocs dies més tard va destruir l'estol angeví (de Carles d'Anjou) al combat de Nicòtena. Després del Combat de Malta conquerí les illes de Malta i Gozzo.

De resultes d'aquest aixecament, es produeix l'any 1282, la divisió del Regne de Sicília en el regne de Sicília peninsular o «regne de Nàpols», sota domini angeví, i el regne de Sicília insular, sota domini català. Inicialment tot aquest procés va tenir conseqüències negatives per al Principat de Catalunya, ja que es va iniciar la Guerra de Sicília i donada la força política del papa, la croada contra la Corona Catalana.

Els dos reialmes restaran separats fins al 1442 quan el rei Trastàmara Alfons el Magnànim (que concentrà pràcticament tota la seva activitat política al sud d'Itàlia) conquerirà el Regne de Nàpols i provocarà el naixement del «Regne de les Dues Sicílies», passant els seus territoris a formar part de la Corona Catalano-Aragonesa.

Alfons el Magnànim, va seguir doncs la política Mediterrània ja iniciada en temps de Pere el Gran. Sent ja rei de Sicília, de Còrcega i de Sardenya, la seva fita serà, com s'acaba de dir, el regne de Nàpols. L'any 1420 salpa dels Alfacs un estol de 23 galeres i 50 veles on navega el rei, acompanyat per la flor de la Cavalleria i la Poesia del Principat i de València, entre els quals tres valencians de renom universal: Ausiàs March, Jordi de Sant Jordi i Alfons de Borja. El Magnànim obrirà al futur papa Borja la que serà segona pàtria d'ell i dels seus: Itàlia.

Actualment la bandera siciliana dintre de l'estat Italià ha perdut els quatre pals catalans però el record dels seus habitants a l'ocupació catalana no és pas dolent, tot al contrari, tots els reis de la Corona Catalano-Aragonesa, globalment varen tractar les seves possessions mediterrànies com si és tractes de casa seva, amb molt de respecte, les mínimes impositcions i en alguns casos fins i tot amb estima i admiració. Potser per això, l'actual senyera independentis-

ta siciliana a més de la Trinàcria (formada per tres cames flexionades que representen els tres extrems de l'illa, un Gorgoneion amb ales i tres espigues de blat que encarnen la prosperitat i els fruits de la terra), actual símbol de l'illa i que rememora les «vespres sicilianes», incorpora la senyera catalana, tal com ho feia l'antiga bandera de Sicília dins de la Corona Catalano-Aragonesa acompanyada de les dues àligues negres amb les cames i el bec vermell propis de la casa dels Hohenstaufen (dinastia alemanya de la qual el rei Manfred fou el darrer representant a l'illa).

Actualment la senyera catalana i les banderes reials de Sicília es poden contemplar amb tota la seva esplendor en els mosaics daurats d'una de les parets de la impressionant Capella Palatina de Palerm.

Antiga bandera del Regne de Sicília

Actual bandera de Sicília

Bandera del moviment independentista de Sicília

Mosaics de la paret de ponent de la Capella Palatina de Palerm

Almogàvers del segle XIII, representats als frescos del Saló del Tinell del Palau Reial de Barcelona

Els almogàvers, una força de xoc única al món

Com magníficament ens relata Ferran Soldevila en el seu llibre *Què cal saber de Catalunya* de l'editorial «El pi de les tres branques» (1968): «Els turcs s'havien ensenyorit de tota l'Àsia Menor, domini dels grecs bizantins, i ja arribaven a les vores del Bòsfor, i d'allí estant llançaven les seves amenaces contra l'esporuguit basileus o emperador bizantí Andrònic Paleòleg. En aquestes circumstàncies, els combatents catalans i aragonesos, que, amb la pau de Caltabellotta, havien restat sense banderes sota les quals combatre, dirigits per Roger de Flor, llur capitost, ofereixen els seus serveis al Paleòleg. L'oferta és acceptada i l'Imperi és salvat de l'escomesa turca: batalla rere batalla, els turcs, confrontats amb la Gran Companyia Catalana com era anomenada (*Magna societas catalanorum*), van haver de retrocedir per tota l'Àsia Menor, fins a les portes de Cilícia. Però tants d'èxits, en contrast amb els fracassos dels bizantins, i, per dir-ho tot, el menyspreu i els abusos que engendraven entre els catalans, van fer néixer, en el cor dels emperadors

bizantins, un complex de gelosia i d'animadversió envers aquells aventurers transformats per les circumstàncies en amos altíools, i en un banquet de comiat que el príncep Miquel, hereu de l'Imperi, l'any 1305, donava a Roger de Flor i altres capitostos, tots foren traïdorament assassinats».

La mort violenta de Roger de Flor, va provocar el que es coneix com la «Venjança Catalana», en què es va procedir a atacar a l'imperi bizantí, tot arribant a la Grècia central, que va quedar devastada, i conquerint les ciutats d'Atenes i Tebas convertides posteriorment en ducats sota la sobirania de la Corona Catalano-Aragonesa fins a l'any 1388.

Segons Soldevila: «Per a aquells guerrers la terrible venjança era una obligació en què Déu mateix havia d'ajudar-los: *«vaja-us lo cor que avant oïrets* –escriu el cronista Muntaner– *que d'això fo feita a avant tan gran venjança per la Companyia, ab l'ajuda de Déu, que jamás tan gran venjança no fo feita»*. I a part Constantinoble, Andrinòpolis, Cristòpolis i Salònica, precisa el cronista, no hi hagué vila ni ciutat que no fos incendiada pels catalans, ni cap lloc, si no eren castells de muntanya.

Aquesta venjança com hem vist va ser tan devastadora que ha transcendit durant moltes generacions a Grècia; a aquest país, quan un familiar vol renyar un nen pel seu mal comportament, encara avui en dia es poden sentir expressions com *«portat bé que si no vindran els catalans»*; també entre els adults, quan aquests discuteixen aïradament, es senten d'altres com *«tant de bo acabis sota l'espasa d'un català!»*.

Però la petjada catalana a Grècia també va generar altres esdeveniments ben diferents, d'entre aquests mencionarem el fet que el rei català Pere terç, «el Cerimoniós», home extremadament culte, reconegut expert en història, art i arquitectura, va elogiar l'any 1380 l'Acropolis d'Atenes amb les següents paraules: *«La pus richa joya que al mont sia»* i afegia *«i tal que entre tots els reis cristians no la podrien fer semblant»*. Aquesta frase, testimoni de la presència medieval catalana a l'altra extrem de la Mediterrània, ha quedat immortalitzada sobre marbre en una placa situada en un dels accessos del monument, a la zona dels Propileus, gràcies a una iniciativa de l'estudiós empordanès Eusebi Ayensa.

Com digué l'historiador alemany Ferdinand Gregorovius a finals del segle XIX, l'elogi reial *«constitueix el primer testimoni, després*

de llargs segles, que Occident tornava a tenir consciència de les incomparables belleses del Partenó». Segons Ayensa, «en un espai reiteradament espoliat, com és l'Acròpolis, el fet que un rei català en lloés, abans que ningú, les excel·lències artístiques (sense endur-se'n cap pedra) és un gest que ens honora com a poble».

Però potser més transcendent que tot això, fou el fet que el mateix Pere III de Catalunya-Aragó, com a Duc d'Atenes i per tant responsable de l'Acròpolis, en el mateix text en el qual està escrit el mencionat «elogi» (datat l'onze de setembre de 1380 a Lleida) comunica al seu tresorer que ha autoritzat al Bisbe de Megara, per endur-se dotze homes d'armes per a la custòdia d'aquest recinte monumental. Degut el context de l'època, els historiadors afirmen que aquesta decisió va salvar el monument d'una greu destrucció. Probablement gràcies a aquesta intervenció catalana, avui en dia encara podem admirar aquesta joia arquitectònica patrimoni de la humanitat.

Fonaments de l'Estat medieval: Corts, Constitucions i Generalitat

La Cort General de Catalunya (o Corts Catalanes) té com a precedents la Cort Comtal barcelonina (vers l'any 1000), les assemblees de Pau i Treva i el jurament que l'any 1214 féu l'infant Jaume I davant la cúria reial i els representants de les viles. Durant el regnat d'aquest rei s'iniciaren les assemblees amb els representants de tots els estaments oficials de l'època, però fou el fill de Jaume I, Pere II el Gran (1240-1285), el que d'alguna manera institucionalitzà i donà periodicitat a aquestes assemblees; així, a poc a poc, anaren prenent forma les corts catalanes, que esdevingueren el veritable poder legislatiu de Catalunya.

Hom considera que a partir de les Corts de Barcelona de 1283 ja es pot parlar d'una institució plenament oficial en la que la legislació catalana es promulgava basant-se en l'acord entre el rei i els tres braços o estaments representats: l'eclesiàstic, el militar o noble, i el de les viles (popular).

...«si nós i els successors nostres volem fer alguna constitució a Catalunya, els sotmetrem a l'aprovació i consentiment dels Prelats, dels Ba-

Miniatura en l'incunable de constitucions i altres drets de Catalunya (1495).

Representa les Corts catalanes presidides pel rei amb l'assistència dels representats estamentals de la societat, els tres braços; l'eclesiàstic, el militar o nobiliari i el popular. El sistema pactista català, a diferència de Castella, feia que en les corts es discutissin els greuges dels braços i els impostos reials i s'aprovesin per consens noves lleis

Portada del primer volum de la compilació de les Constitucions de Catalunya de 1585

Les Constitucions de Catalunya eren les lleis catalanes proposades pel Comte de Barcelona i aprovades per les Corts Catalanes que foren efectives entre els segles XII i XVIII. Tenien preeminència sobre les altres normes legals, inclosos els decrets o sentències reials (fet sense precedents a Europa), i només podien ser revocades per les pròpies Corts Catalanes

rons, dels Cavallers i dels Ciutadans...». Pere II el Gran (lib. 1. tit. 15. const. 1. pag. 43).

Per assegurar el compliment de les lleis i constitucions sorgides de les Corts generals, es creà «la Diputació (del) General de Catalunya» (1289). Inicialment es tractava d'unes comissions temporals que tenien l'encàrrec de recaptar el tribut establert en el pactum entre la terra i el rei durant unes Corts i després es dissolien en acabar la seva funció recaptadora. Però amb el temps es feren permanents i assumiren també les decisions polítiques, fet que convertí la «Generalitat», nom popular i sempre oficiós de la Diputació (del) General, com el veritable poder executiu del principat. La seva funció serà, per tant, la de vetllar perquè les constitucions catalanes i altres lleis de Catalunya siguin respectades pel rei i els seus oficials; també s'encarregava de publicar o interpretar els acords pactats en les Corts.

El president de la Generalitat era quasi sempre el representant del braç eclesiàstic; tothom accepta que el primer President de la Generalitat fou Berenguer de Cruïlles, bisbe de Girona.

La institució fixà la seva seu a Barcelona. El tres de desembre de 1400 els representants dels tres braços: Alfons de Tous, Jaume Marc i Ramon Desplà varen adquirir del comerciant Pere Brunet, per 38.500 sous, la seva casa senyorial del carrer de Sant Honorat que, amb les posteriors ampliacions i reformes, esdevindria l'actual Palau de la Generalitat de Catalunya, un dels pocs edificis d'origen medieval a Europa que es manté com a seu del govern i de la institució que el va construir.

En les parets d'aquest palau a Barcelona i també en delegacions territorials, com la de Tarragona a l'actual carrer Major, hi podem trobar esculpides a la pedra diverses creus de Sant Jordi. Si bé anteriorment hem fet referència a la indiscutible catalanitat dels pals (barres) daurats, aquests sempre van anar lligats a l'estament monàrquic; i la creu de Sant Jordi, per la seva banda, va acabar esdevenint el veritable escut del poble.

Com hem vist les Corts Generals de Catalunya foren l'òrgan legislatiu del Principat de Catalunya des del segle XIII fins al segle XVIII; segons Thomas Bisson, donada la seva consistència i longevitat han estat considerades des d'antic pels historiadors com el

model per excel·lència d'un parlament medieval i són considerades les primeres corts de tota Europa amb participació popular efectiva després de la caiguda de l'imperi romà. Així, l'historiador del constitucionalisme anglès Charles Howard va escriure: «*en la definició d'organització i regularitat de procediment, ni el parlament anglès ni els estats francesos es poden comparar amb les Corts de Catalunya del segle XIV*». Per aquestes evidències històriques és força consistent relacionar, com així ho fan alguns historiadors i filòlegs, l'origen de la paraula «Parlament» amb el mot català «Parlar».

El Dret català i el Consolat de Mar

El dret català, s'origina i pren cos dins del marc legislatiu sobirà del Principat de Catalunya en temps de la Corona Catalano-Aragonesa. Contemporàniament el podem trobar reflectit en el Pacte de Tortosa (1869), les reclamacions del Memorial de Greuges (1885), les Bases de Manresa (1892) i els darrers Estatuts d'autonomia.

Com ja s'ha dit anteriorment, els Usatges de Barcelona marquen la base de la legislació pròpia de Catalunya. En Aquesta legislació les lleis emanen del poble en base als seus usos i costums i es contraposen a la filosofia jurídica castellana on el rei és l'origen de totes les lleis. El que s'acaba de dir es reflecteix perfectament en aquest fragment de les «*Siete Partidas de Alfonso X el sabio*» del segle XIII: «*Emperador o rey puede facer leyes sobre las gentes de su señorío, e otro ninguno no ha poder de las facer en lo temporal, fueras ende si lo ficiesen con otorgamiento dellos. E las que de otra manera fueren fechas, no han nombre ni fuerza de leyes, ni deben valer en ningún tiempo*».

«*Rex in Cathalonia non utitur absoluta potestate*» (a Catalunya el rei no té una potestat absoluta), afirmava Joan Pere de Fontanella en el segle XVII, tot repetint paraules d'un altre antic juriconsult, Tomàs Mieres, el qual, al segle XV, havia precisat que a Catalunya no vigeix aquell aforisme d'altres bandes que diu que «*quod principi placuit legis habet vigorem*» (allò que plau al príncep té força de llei), i que un proverbi castellà diu pintorescament en vers: *¿Qué es ley? Lo que manda el rey*.

L'historiador Ferran Soldevila ens diu que: «*La llei, el Dret, dels nostres segles d'or, es basaven d'una part en els costums, d'un altre en la*

idea del pacte lliurement establert entre els governants i els governats. Costunisme i pactisme en feien un dret eminentment realista, vitalista, com sigui que naixia directament de la realitat i de la vida, elaborat com era pels mateixos que l'havien de complir».

Un altre eminent Jurisconsult, Lluís de Peguera, va sentenciar que la finalitat de la llei és sempre la «comuna salut dels ciutadans» (*pro communi civium salute instituta*) i Francesc Eiximenis al segle XIV comentava: «Així com la medicina no és feta per profit del metge, ans és solament per procurar salut al malalt, així la llei no deu ésser feta per profit personal del príncep ne d'altre en particular, més a profit de la cosa pública». «Aquí, com és freqüent en el llenguatge jurídic –comenta Francesc Maspons i Anglasesell (1872-1966) en el seu magnífic llibre *L'esperit del Dret públic català*– el mot *príncep* designa en general l'autoritat, o més concretament, l'Estat». I afegeix: «Aquesta concepció de les finalitats per les quals són formulades les lleis queda resumida en un principi que forma l'essència del règim català, fins a l'extrem d'haver motivat que amb raó es digués que hi queda explicat i justificat completament: la finalitat de les lleis és d'assegurar la llibertat d'actuació i el predomini de l'equitat en l'ús d'aquesta llibertat». Fontanella arriba a dir: «*Lex non procedit cessante aequitate, ut quia magis dilectus excludentur*»; o sia que una llei deixa de ser invocable quan no assegura l'equitat de la solució, perquè li manca allò que té de més estimable. I afegeix «*La seva finalitat d'ésser salvaguarda de les llibertats ciutadanes és demostrada per quatre característiques essencials, que són: el caràcter que la llei té d'un pacte entre l'autoritat i els governants, el predomini del costum sobre la fórmula legal escrita, el dret de rebutjar la llei i de faltar a la llei quan aquesta és contra costums o contra equitat*».

Com ens diu Ferran Soldevila, «*La idea que la llei és un pacte apareix ja a la primera compilació legal catalana, els Usatges. Després, sense haver pres encara estat legal, segueix essent posada en pràctica pels reis, i dóna origen a les Corts catalanes, quan aquestes assemblees encara no existien en cap estat d'Europa.*» (Recordem que les Corts catalanes funcionaren sense interrupció fins que Felip V sotmeté Barcelona amb la força de les armes i destruï les institucions pairals, és a dir, mentre Catalunya es pogué regir per ella mateixa).

El jurisconsult Joan de Socarrats, en el segle XV, tot enumerant les propietats jurídiques del *costum* a Catalunya, diu que: «*té força de decret i, repetit amb tenacitat, fins dóna el sentit de la justícia, atorga jurisdicció, supleix l'atorgament del mandat, confereix autoritat i limita les facultats del governant.*»

Una llei, perquè valgui com a tal a Catalunya, escrivia Fontanel·la, «*necesse est quod ab inicio recipiatur*» (cal que sigui de bon principi acceptada) pels qui l'ha de complir, ja que si l'ús no l'accepta, la llei no obliga. I què passa quan una llei no és acceptada per l'ús?, Tomàs Mieres ho deia ben taxativament: «*ha de ser tinguda per llei morta*»; i «*quia quod ratione caret, extirpare necesse est*» (allò que manca de raó d'ésser, cal que sigui extirpat), és a dir, una llei no complerta pel poble ha de ser derogada. «*La proclamació del dret a faltar la llei*—comenta Maspons— *és l'expressió, no solament d'un parer dels juristes, sinó àdhuc d'un íntim esperit popular de justícia*».

Quan el 1413, les Corts de Barcelona prenen l'acord de compilar les lleis, ho fan per tal que aquestes «*sien pus manifestes e intel·ligibles*», no precisament per als qui tenen l'ofici o l'autoritat d'imposar-les, sinó per als qui les han d'invocar. Per la seva banda, Joan Pau Xammar, al segle XVII, ens diu que «cal que els textos legals siguin breus... perquè les lleis que multipliquen els preceptes i baixen a nimietats ocasionen el fastig i el menyspreu dels qui han de complir-les, hom les oblida aviat i són causa de transgressions i delictes.»

Segons Ferran Soldevila, el Dret català parteix de la idea de la llibertat, basada al seu torn en la idea de la plena autonomia dels homes i les dones. Principalment s'ha de parlar de llibertat de contractar, llibertat de testar i igualtat jurídica dels dos sexes (en virtut de la qual, la dona casada catalana pot disposar amb tota llibertat dels seus béns sense necessitat de la «*vènia marital*» que exigeixen el dret castellà i el francès).

En la llibertat de contractar, i també en la de testar, és on més clarament es ressalta l'íntima connexió de l'economia amb la mentalitat jurídica. No hi pot haver cap nació desenvolupada sense indústria i a la vegada no es pot aconseguir desplegament industrial sense un desplegament agrícola previ. Catalunya n'és un bon exemple del que s'acaba de dir. Segons Soldevila, «*la bona explotació de la terra ca-*

talana ve de lluny en el temps i està íntimament relacionada amb el dret de propietat», i continua, «Fins quan es dóna la gran propietat, la tendència catalana ha estat de subdividir-la en masoveries, és a dir, de conrear-la, no pas per mitjà de jornalers, sinó de parcers o arrendataris, autèntics empresaris autònoms que assumeixen els riscos de l'explotació... la preocupació del jornalер, en canvi, és la de guanyar el màxim, treballant el mínim». Respecte al dret de testar, podem dir que a diferència del dret castellà i francès on l'herència ve determinada bàsicament per llei, la llibertat catalana en testar va fer possible les figures del l'hereu i del cabaler; la figura de l'hereu va poder evitar la partició dels patrimonis familiars en els nefastos «minifundis» i per altra banda, els fills cabalers van ren possibilitar el desplegament mercantil i industrial de les ciutats.

Tota aquesta filosofia del Dret català que acabem d'explicar, mor sobtadament amb el Decret de Nova Planta, promulgat per Felip V el 16 de gener de 1716. A partir d'ara s'imposarà per la força l'esperit de l'absolutisme jurídic espanyol i francès en què la nova i complexa moda «codificadora» va ser considerada model de modernitat i innovació, enfront «l'antigalla» legal catalana. Però el cert és que els pobles anglo-saxons, regint-se per uns principis de Dret ben semblants als nostres d'altres temps, assolien d'esdevenir el model mateix d'una societat ben governada.

Referent al segon apartat temàtic d'aquest capítol, direm que el Consolat de Mar va ser l'organisme del dret naval català per tractar les qüestions marítimes i comercials i exercir-hi la jurisdicció penal. La competència l'exerceixen dos còsols de mar i un jutge d'apel·lació, amb independència del govern establert.

Aquest Consolat de Mar, evolucionat a codi jurídic, té les seves arrels en el tribunal de la Carta Consular de Barcelona (1258), basada en els costums marítimes i de comerç tradicionals d'aquesta ciutat. Les normes jurídiques que regulen el dret marítim català, seran aplicades primer per tota la Mediterrània com a dret mercantil i de navegació, passant més tard a l'atlàntic com a dret internacional. El consolat de mar de Barcelona fou seguit pels de València (1283) i de Mallorca (1326).

L'expansió i supremacia comercial i marítima de la Corona Catalano-Aragonesa, amb els Consolats del Mar per tota Europa, va

Llibre del Consolat de Mar del s. XIV. Primera edició probablement publicada entre 1320-1330, amb quatre escuts a la coberta, d'esquerra a dreta i de dalt a baix: Corona Catalano-Aragonesa (representant Catalunya), Mallorca, Arago antic (representant el regne d'Aragó) i Sicília

tenir com a conseqüència la compilació de dret marítim, coneguda amb el nom de *Llibre del Consolat del Mar* (basat, com s'ha dit, en els costums marítims de Barcelona) de mitjans del segle XIV, la vigència del qual s'estengué per tots els consolats del Mediterrani.

Aquest Llibre es va traduir del català a l'italià, francès, anglès, castellà i a altres llengües, ja que durant segles va ser la base de la legislació naval mercantil en nombrosos països, fins i tot en temps moderns.

El llibre incloïa com a annex les ordenances sobre assegurances marítimes de Barcelona de 1435, que van ser les primeres conegudes al món. El 1874 Sir Traver Twiss el va traduir a l'anglès per raons d'utilitat, i a principis del segle XX un tribunal nord-americà va negar una acció per no estar fundada en el Consolat de Mar.

Numismàtica medieval catalana. El Croat i el Florí

La primera encunyació d'un *croat*, de la que es conserven molt pocs exemplars, la féu l'infant Pere, fill de Jaume I, entre el 1268 i 1269 a la ciutat de Barcelona. Però el rei «Conqueridor» no va consentir fer-ne cap més a causa del compromís que havia adquirit de respectar les monedes en curs i no crear-ne de noves.

La primera encunyació «oficial» data del mes d'agost de 1285, una vegada que Pere, convertit ja en Pere II el Gran, confirmà aquesta moneda amb un valor de dotze diners de billó, és a dir, justament un sou. Aquesta mesura simplificava les transaccions comercials i donava resposta a les reiterades demandes dels comerciants barcelonins.

La producció del *croat* es va dur a terme de forma ininterrompuda des del 1285 i finalitzà les seves encunyacions amb Felip V de Castella (1701-1746) i Carles d'Àustria (1705-1714).

El *florí* va ésser, ningú ho pot negar, una moneda catalana. Es va emetre als tallers catalans de Perpinyà, Barcelona, València i Mallorca durant prop d'un segle i mig, del 1341 fins al 1481 i només tres anys al taller aragonès de Saragossa, del 1369 al 1372. I si hom, denominava el florí d'Aragó, no era pas perquè fos una moneda aragonesa, sinó perquè a la moneda hi constava la titulació del rei en la forma de Rei d'Aragó.» (M. Crusafont; El Florí d'or Català. Societat Catalana D'Estudis Numismàtics. IEC. Barcelona 1996, p. 13-14).

«De fet, als documents medievals es parla del *croat* de Barcelona o del florí de Florència, però a voltes en parlar del florí diuen «florí apellat d'Aragó», «florems auri de Aragonum subdesignatus», cosa que evidencia que el nom no feia la cosa, ja que per cap altra tipus de moneda feien aquest aclariment. Arnau de Capdevila ho deixava ben clar ja al segle xv en el seu tractat de monedes: «...jatsia que lo dit florí haje pres lo títol del Rei d'Aragó, aço esta en veritat que jamai en Arago no se ha batut florí ni *croat* sinó moneda jaquesa». Capdevila cometia un petit error perquè, en el seu temps, ningú no es devia recordar ja dels tres anys d'emissions en temps de Pere III i, de fet, això no canvia pas el fons de la qüestió. És per això que sempre hem defensat l'opció de parlar del «Florí català»... el fet que el títol reial d'Aragó tingué la preeminència sobre el de comtat de Barcelona o el de Principat

Croat de Martí I «l'Humà» encunyat a Barcelona

Martí I, l'Humà (1395-1410)

Croat.

A/ + : MARTINUS:DEI:GR'A:REX: Bust del rei coronat mirant a l'esquerra, amb el coll del vestit adornat amb creuetes.

R/ CIVI-TASB-ARCK-NONA. Creu de tern. CIVI a anell.

AR. pes 3,23 g. diàmetre 26,3 mm.

Bibliografia: Crusafont 2009, núm. 2316,a.

Florí de Pere III «el Cerimoniós» encunyat a Perpinyà (Rosselló)

Pere III, el Cerimoniós (1336-1387)

Florí

A/ ·S·IOHA·NNES·B (rosa d'anells). Sant Joan, dret, de front, amb creu.

R/ + ARAG-OREX·P. Lir.

AV. Pes 3,45 diàmetre 19,5 mm.

Bibliografia: Crusafont 2009, núm. 2206.

aplicat a Catalunya, no deixa de ser un legalisme que no ens pot en absolut desplaçar la visió de la realitat» (M. Crusafont; «*Historia de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa*»).

Cronologia històrica bàsica dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó

Principat de Catalunya	Regne d'Aragó	Regne de València	Regne de Mallorca	Regne de Sardenya	Regne de Sicília
Ramon Berenguer IV el Sant (1137-1162)					
Alfons I el Trobador (1162-1196)					
Pere I el Catòlic (1196-1213)					
Jaume I el Conqueridor (1213-1276)					
Pere II el Gran (1276-1285)			Jaume II de Mallorca (1276-1285)		
Alfons II el Franc (o el Liberal) (1285-1291)					Jaume el Just (1243-1311)
Jaume II el Just (1285-1327)			(1285-1295)		Frederic II de Sicília (1296-1336)
			Jaume II de Mallorca (1295-1311)		
			Sanç I de Mallorca (1311-1324)		
Alfons III el Benigne (1327-1336)			Jaume III de Mallorca (1324-1349)		
Pere III el Cerimoniós o el del Punyalet (1336-1387)					Pere II de Sicília (1337-1342)
					Lluís I de Sicília (1355-1377)
Joan I el Caçador (o el Descurat o l'Amador de la Gentilesa) (1387-96)					Maria de Sicília (1377-1401)
Martí I l'Humà (o l'Eclesiàstic) (1396-1410)					

Cal assenyalar que en aquest quadre no queden reflectides les possessions catalanes a Occitània dels primers comte-reis i que Ramón Berenguer IV, per voluntat pròpia, no va voler rebre el títol de rei d'Aragó; legalment va ser el sobirà (prínceps) d'aquest territori

El Casal de Barcelona, de Guifré I el Pilós fins a Martí I l'Humà, constitueix una de les dinasties monàrquiques hereditàries més llargues i preeminents de l'època medieval europea. Més de cinc segles de poder de pares a fills o entre germans com els casos d'Alfons II i Jaume II o Joan I i Martí I

Els diversos matrimonis de conveniència i el repartiment de territoris i títols entre els fills, fou una constant en aquests monarques. Un moment delicat per a la corona va ser el primer testament (1248) de Jaume I en el que influenciat per la seva muller, Violant d'Hongria, repartia els territoris principals de la monarquia entre els seus fills. Si aquesta divisió s'hagués materialitzat, el concepte de diversos països sota la sobirania d'un mateix rei que caracteritzava la corona, s'hauria trencat definitivament

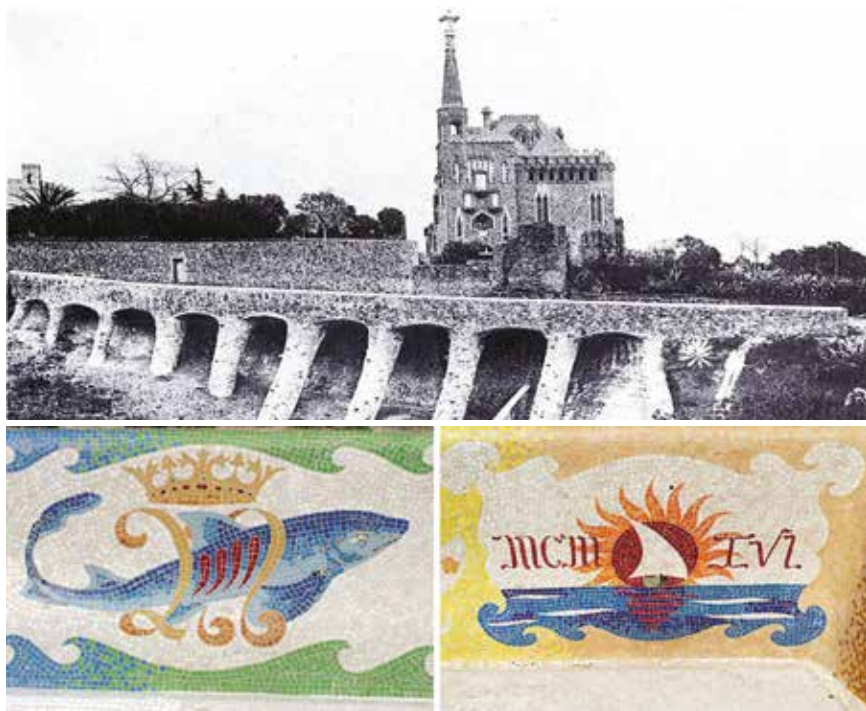
Pere «el Cerimoniós», sobrenom derivat de la seva obsessió pel protocol i l'organització de la cort, un cop viudo de la seva tercera esposa, i quan ja comptava prop de seixanta anys, es va enamorar d'una bella viuda empordanesa anomenada Sibilla de Fortià. La tradició ens dirà posteriorment que aquest rei fou l'únic del Casal de Barcelona que es va casar per amor i no per conveniència. Pere morí a Barcelona el dia de reis de 1387

DEL COMPROMÍS DE CASP A AMÈRICA

El Compromís de Casp

Amb la mort del rei Martí l'Humà s'extingeix la dinastia del Casal de Barcelona. El rei Martí va tenir quatre fills, només un, Martí el Jove va sobreviure a la infantesa. A la vegada, Martí el jove es va casar dues vegades i va tenir un fill de cada matrimoni; cap d'aquests dos tampoc van sobreviure a la infantesa. Martí el jove va morir als 33 anys de malaltia a Càller de Sardenya l'any 1409, poc després de reconquerir aquesta illa. L'única esperança successòria del rei Martí es va limitar aleshores en el seu nét Frederic de Luna, fill il·legítim de Martí el Jove; malauradament Martí l'Humà va traspasar sobtadament el 31 de maig del 1410, just vint-i-quatre hores abans del dia estipulat per fer de Frederic de Luna l'hereu legal de la Corona (l'1 de juny). Aquesta legalització era necessària donat que al contrari del que havia passat sovint a Castella i a molts altres llocs, a la Corona Catalano-Aragonesa mai un bastard havia arribat al tron. La voluntat del rei Martí ha quedat testimoniada en una carta que envià a Pere Torrelles datada el 20 de febrer de 1410 on explicitava aquesta voluntat per a Frederic.

La successió del rei Martí va quedar en mans del Compromís de Casp (1412); una reunió de nou notables, representants dels estats de Catalunya, Aragó i València (tres per estat). Dels set pretendents que tenien algun lligam familiar amb el rei Martí i que optaven a la corona només dos hi tenien possibilitats reals; aquests eren Jaume II d'Urgell, comte d'Urgell, besnét d'Alfons III «el benigne» per via

Des de la seva torre de Bellesguard, el rei Martí l'Humà gaudia d'unes privilegiades vistes a la Mediterrània, el mateix mar «on cap peix no podia moure's si no portava marcades les quatre barres». Malauradament, un dia va veure arribar un vaixell amb vela blanca (aleshores signe de males notícies) que portava el cos sense vida del seu fill, Martí el Jove, mort a Càller del Regne de Sardenya el 1409. Aquest fet, sens dubte, va canviar l'esdevenir de la història de Catalunya

masculina, cunyat i home de confiança del rei Martí alhora que el terratinent més gran de la Corona Catalano-Aragonesa; era el candidat més popular al Principat, Mallorca i València capital, i per l'altra banda Ferran d'Antequera, nét de Pere III per via femenina, infant de Castella i duc de Peñafiel; era el terratinent més gran de Castella i dominava directament tota la meitat meridional d'aquest regne.

Els violents anys previs al «Compromís», amb invasions i ingerències castellanques a l'Aragó i València, intrigues papals (sobretot la intervenció del Papa aragonès Pere Martínez de Luna, Benet XIII, considerat antipapa per l'Església Catòlica i iniciador del «Cisma d'Occident»), determinades maniobres internacionals i els movi-

ments militars de Ferran d'Antequera, condicionaren el resultat final que fou de 6 vots per Ferran, 2 vots per Jaume (provinents de Catalunya) i una abstenció.

En el Compromís de Casp, aragonesos i valencians de l'interior varen preferir un monarca castellà veí, que en certa manera els hi podia garantir la pau i els hi facilitaria les relacions comercials entre els seus pobles. L'extensa superfície de la frontera que separava Castella de l'Aragó i de les zones més interiors de València (de predomini aragonès) va fer possible que durant molts anys, a banda de les lògiques disputes territorials, hi hagués un constant intercanvi comercial i cultural. Si a això hi afegim una idiosincràsia aragonesa molt semblant a la castellana i un sistema social clarament feudalitzat, en el que la noblesa ho era tot en contrast amb la gent «de baixa extracció» que com també a Castella no pintava gairebé res; va fer possible la castellanització definitiva d'aquesta nació aragonesa i la pràctica desaparició de la seva llengua que sempre s'havia mantingut a cavall dels dos grans idiomes que l'envoltaven.

D'aquesta manera la dinastia Trastàmara, que aleshores ocupaven la casa reial castellana, passarà a ser la dels monarques de la Corona Catalano-Aragonesa; a Ferran d'Antequera i fins a la unió dinàstica amb Castella a la segona meitat del segle XV, el continuaran per ordre cronològic, Alfons el *Magnànim*, Joan II *el Gran* o *el Sense Fe* (que el 1458 també serà rei de Navarra pel seu primer matrimoni amb Blanca de Navarra) i Ferran II «*el Catòlic*», que a la fi esdevindrà l'únic rei nascut (suposadament) en territori aragonès en gairebé sis segles d'existència d'aquesta anomenada Corona d'Aragó.

Sense abandonar les seves arrels culturals castellanescs, els monarques de la casa Trastàmara adoptaren també la identitat i la llengua pròpia de la corona, la catalana; tots ells, excepte Ferran II estan enterrats al Monestir de Poblet. Tradicionalment aquest canvi de dinastia s'ha vist com un primer símptoma de decadència cultural catalana, no obstant això, el cert és que el segle XV ha passat a la història com el més gloriós de la literatura catalana. L'any 1474 s'imprimí a València el primer llibre en català; les «*Trobes en llaor de nostra dona Santa Maria*».

Els Trastàmara catalans

Sovint la historiografia catalana, però també els catalans en general, han pensat que l'entronització d'una dinastia d'origen –parcialment– castellà, a partir del Compromís de Casp del 1412, enceta la castellanització de Catalunya. Aquesta visió, però, és molt determinista; anticipa els fets que s'esdevindran posteriorment, amb els Àustries, i prova de traçar una continuïtat difícilment existent entre el Compromís (1412), el Casament dels Reis Catòlics (1469) i les polítiques de tendències absolutistes i centralistes per part dels Habsburg. De fet, cal trencar molts mites atribuïts a aquesta nissaga suposadament castellana i dic suposadament atès que ells mai s'identificaren com a «Trastàmara» i els buits documentals i contradiccions existents, cada vegada fan més gran el misteri. Caldrà estar atents a noves recerques.

De Ferran I d'Antequera, el primer sobirà català de la nissaga Trastàmara, val a dir que la seva elecció al Compromís de Casp va ser acceptada de bon grat per la major part del poble català. En aquest punt, els historiadors catalans donen opinions frontalment oposades, possiblement perquè el tot just coronat rei, Ferran I ha d'enfrontar-se encara al revoltat expretendent Jaume d'Urgell. Amb ell, les Constitucions es van traduir del llatí al català i com no podia ser d'altra manera, va acceptar tot l'ordenament jurídic de la corona i cal fer especial esment de les Corts de 1413, que varen ser escenari d'un esperit pactista sense precedents iniciant amb elles un dels períodes més intensos del pactisme català. Ferran I, de mare catalana, enceta una etapa en la qual es consolidarà l'edifici polític del Principat de Catalunya. Morirà quatre anys després de la seva coronació.

Alfons IV el Magnànim, fill de l'antecessor, tingué en canvi, un regnat llarg. Va intentar en diverses ocasions, controlar la corona castellana però de manera improductiva. El darrer intent fou el 1448-1453, en una altra guerra entre les dues corones. El 1442 el comte de Barcelona culmina la que serà la seva gesta més recordada: la conquesta de Nàpols. A partir de llavors, el monarca abandonà els territoris peninsulars de la Corona i se centrà en la política italiana, deixant la regència de la cosa pública a les mans de la seva

muller, la reina Maria de Castella. Aquesta, va governar prenent iniciatives valentes relacionades amb el redreçament econòmic de la corona i sovint enfrontada als estaments privilegiats que dominaven les Corts. Aquella absència reial va fer assumir a la reina durant tot el regnat un paper de primer ordre, només possible pels seus excepcionals dots personals. Per a l'historiador Jaume Sobrequés, la reina fou una «persona molt estimada per amplis sectors del poble català» i «és considerada la millor parlamentària de les Corts catalanes de tots els temps». Mentre, el rei Alfons, convertí Nàpols en la Cort de la Corona, i això no suposà cap allunyament de la cultura catalana. Un cop assentada la Cort a la península italiana, s'hi produí una emigració massiva de catalans de totes les condicions, inclosos nobles i gent de lletres. El català fou, al costat del llatí i de l'italià, el llenguatge de la cancelleria, i fins cap al 1480 els comptes i cèdules foren redactades en el nostre idioma.

Joan II *el Sense Fe*, germà de l'anterior sobirà, va tenir un regnat convuls. D'aquest regnat destaca el conflicte de la Guerra Civil Catalana (1462-1472), on pagesos, menestrals, ciutadans, clergues, cavallers i magnats es varen anar posicionant a favor de la Generalitat o de Joan II segons els seus interessos personals i sobretot gremials. D'aquesta guerra, Joan II en va sortir vencedor i contra el que es podia pensar, es va mostrar generós amb els vençuts. Va oferir el perdó general, va confirmar els privilegis dels catalans, i va jurar novament les Constitucions, o dit d'altra manera, intel·ligentment va restituir les institucions del país i el pactisme característic de l'ordenament jurídic català. En canvi, en l'aspecte econòmic no fou tan astut, i a diferència del seu predecessor, i com veurem en el següent capítol d'aquest llibre, la seva gestió fou força dolenta, ja que va perjudicar enormement el comerç català.

Ferran II, *el Catòlic*, fill de Joan II i possiblement un dels més preeminents sobirans de la història de Catalunya. Aquesta afirmació podria aixecar polseguera en altres èpoques en què l'asfixiant historiografia castellana va pretendre descatalanitzar el personatge i sotmetre la seva figura a la de la seva dona, la reina Isabel I de Castella. Però Ferran II també ha estat un monarca controvertit per la historiografia catalana; ara però, des que en Jaume Vicens Vives

comences a recuperar la veritable figura del personatge, la visió del mateix s'ha anat modificant als nostres ulls. Acusat per alguns de contribuir a la castellanització de Catalunya, avui aquesta afirmació és discutible. És ben conegut que malgrat els seus lligams familiars, aquest monarca sempre va tenir unes relacions complicadíssimes amb els territoris castellans. El 1481 les Corts i el rei varen aprovar la «Constitució de l'Observança» que confirmava el règim pactista moderat català.

Malgrat això, la figura de Ferran ha estat molt criticada per la introducció a Catalunya de la Inquisició castellana, el 1487, en un moment en què a Catalunya no hi havia cap problema amb els conversos, i que va provocar la fugida de capitals i de mà d'obra qualificada. Ferran va mostrar-se inflexible i el Tribunal del Sant Ofici va instal·lar-se a Barcelona iniciant una etapa fosca de la història del país. El mateix va passar amb l'expulsió dels jueus de 1492.

Segons l'opinió d'alguns historiadors, el regnat de Ferran II comportà una evident recuperació econòmica; es basen en el sanejament de la moneda, la reducció del dèficit de les institucions públiques, la protecció a l'agricultura i l'artesanat i l'enfortiment del comerç que es produí a partir de 1492. Altres historiadors en canvi opinen que Ferran II arruïnà l'economia de llocs tan emblemàtics com València i també Sicília; aquí en prohibir als seus mercaders el seu tradicional comerç del blat amb els països musulmans pel fet que eren infidels.

Com sabem Ferran va ser alhora rei de la Corona Catalano-Aragonesa i de Castella, evidentment dues realitats totalment oposades. Això ens hauria de fer reflexionar sobre la principal intenció d'aquests reis medievals que no era una altra que consolidar i augmentar el seu poder territorial, tingui la identitat que tingui. En aquest sentit podem dir que quan Ferran conquesta Navarra, les historiografies catalana i castellana no s'han posat mai d'acord, en quin dels dos regnes va ser assignat aquest territori; però potser això no era el més important per a aquest monarca.

Però més enllà dels territoris conquerits per Ferran a la península, el més trascendental és que, empès per l'avanç dels turcs per la Mediterrània, va saltar l'Atlàntic a conquerir un Nou Món ple de noves possibilitats comercials. I ho va fer amb la seva gent!

Segons la visió catalana de l'època, la consolidació i la maduresa a la qual arriba el sistema polític principatí i la nació catalana en el seu conjunt al llarg d'aquest segle XV, probablement és una de les raons més importants per la qual els catalans, tres segles després de perdre la seva sobirania, segueixin conscients del que són.

La Guerra Civil catalana

Política i socialment el segle XV fou molt complicat. La Guerra Civil catalana amb la revolta dels remences, la manca de cohesió interna dels territoris de la corona, les epidèmies (la pesta negra), el despoïment, la caiguda del comerç, el mateix canvi de dinastia reial, les despeses d'aquests monarques en les seves guerres pel Mediterrani (sobretot derivades per l'afany d'Alfons el Magnànim per ampliar els seus dominis) i les disputes entre els dos bàndols (la Biga i la Busca), que dividien políticament la ciutadania de Barcelona, portaran Catalunya a una situació econòmica complicada. Per això durant aquests segles, Barcelona i el Principat perden rellevància i pes específic a favor de València, que s'erigeix en un altre motor econòmic i cultural de la corona.

La primera topada ideològica entre l'opció absolutista castellana i la pactista catalana s'inicia amb Alfons el Magnànim i més tard donarà lloc a la Guerra Civil catalana (1462-1472) durant el regnat del seu germà Joan II. En aquest enfrontament armat (el primer amb armes de foc a Catalunya), les institucions catalanes (amb l'oligarquia nobiliària alineada amb els poders institucionals de Catalunya) s'enfrontaran a Joan II i també al moviment remença, per tal de tenir el control polític del Principat.

Carles de Viana (fill de Blanca I de Navarra) s'enfrontà al seu pare Joan II després que aquest li usurpés el tron de Navarra en morir la seva mare. La mort de Carles, protegit de Catalunya i que havia estat empresonat pel seu propi pare, i l'aparició en escena del nou primogènit i hereu de la corona, l'infant Ferran, fill d'un posterior matrimoni de Joan II amb Joana Enríquez van ser els detonants per a formalitzar l'inici d'aquesta guerra. Enríquez fou acusada d'haver enverinat Carles de Viana i va haver de fugir amb el seu fill a Girona buscant la protecció dels remences.

Així doncs, Joan II no és acceptat com a rei a Catalunya, i aquest mateix estat, després de desestimar, perquè necessitava suports externs, convertir-se en una república a l'estil de Gènova o Venècia, ofereix unilateralment la corona a Lluís XI de França (oferiment que no va fructificar), a Enric IV de Castella que només el va acceptar inicialment, i posteriorment a Pere de Portugal i Reiner d'Anjou, dos monarques que acceptaren i exerciren el tron català; cap d'ells però, va sobreviure a Joan II.

Per tant Enric I, Pere IV i Renat I poden considerar-se com reis de la Corona Catalano-Aragonesa, imposats de forma exclusiva des de Catalunya o cosa que és el mateix, proclamats comtes de Barcelona i reis d'Aragó pel Consell del Principat malgrat que, regnaren només a Catalunya. Aquests reis fins i tot varen encunyar monedes al territori i a més Pere de Portugal en creà una de nova: el «pacífic».

En relació amb el que s'acaba de dir, cal destacar que tant en els florins com en els pacífics (amb les seves divisions) apareixen aquests monarques amb la inscripció «Aragonum Rex». I tot això en un context en el qual aquests reis no foren acceptats a l'Aragó. Per tant, aquest fet ens demostra que la propietat del títol de rei d'Aragó es podia decidir perfectament des de Catalunya i que aquests monarques el consideraven com un atribut personal independentment de la realitat política i territorial del moment.

La Capitulació de Pedralbes se signà el 24 d'octubre de 1472. És el final d'una guerra que acaba sense vencedors ni vençuts. Joan II únicament demana que s'anul·li la capitulació de Vilafranca (favorable a l'oligarquia catalana i que entre altres coses impedié temporalment l'entrada del rei a Catalunya sense permís de la Generalitat). Les mesures de clemència i una preferència a la Diputació rebel davant la reialista, permetent seguir en el càrrec a diputats que havien estat opositors, van portar alguna divisió, però van pacificar el país. Calia treballar per solucionar els greus problemes econòmics, ja que Catalunya estava arruïnada després de la guerra. Les Corts de 1473 n'aborden el tema de la recuperació, que no se solucionarà fins al regnat de Ferran el Catòlic.

Amb tot, la política sobre els mals usos va continuar sent ambigua, la qual cosa donà lloc a noves revoltes, com la de 1475, i fins i

Mig pacífic d'or de Pere de Portugal encunyat a Barcelona. A l'anvers es pot llegir PETR:QVARTVS:DEI:GRA:REX:ARAG. Constatar aquí que aquests reis segueixen la numeració catalana, ja que amb l'aragonesa, aquest monarca hauria d'haver estat referenciat com a Pere V

Pere de Portugal (1464-1466)

Mig pacífic. Ceca de Barcelona.

A/ + PETR9:QVARTVS:DEI:GRA:REX:ARAG. Bust coronat, de front i portant ceptre, en orla lobulada.

R/ + DEVS IN:ADIVTOR:MEVM:INTENDE. Armes catalanes ametllades. Orla lobulada.

AV. Pes aprox. 1,40 g. Ø aprox. 22 mm.

Bibliografia: M. Crusafont, pag. 513, núm. 3040 sim. Catàleg General de la Moneda Catalana. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC). Barcelona, 2009.

tot es manifestarà en mesures contra els remences (Corts de 1480). Aquesta política ambigua de Ferran el Catòlic provocà que els nobles recuperessin drets perduts i llavors es produeix la Segona Guerra remença (1484), dirigida per Pere Joan Sala, que aconseguí una revolta de grans proporcions. El rei Ferran, finalment, pren un compromís que es plasmarà en la sentència arbitral de Guadalupe (1486), en què els mals usos són redimits mitjançant el pagament de seixanta sous per mas i els camperols aconseguíen una sèrie de llibertats. Els senyors van continuar tenint drets sobre els camperols cultivadors, però no de la manera humiliant com fins en aquell moment.

Les conseqüències de la guerra foren significatives. Mentre que Joan II a canvi de l'ajut militar de Lluís XI de França va hipotecar els comtats de Rosselló i de Cerdanya; la Generalitat, per haver estat el bàndol perdedor va patir un gran descrèdit. A més, econò-

micament estava exhausta i no va poder tornar els préstecs que li havien concedit el Consell de Cent i alguns particulars. Era acusada d'haver menystingut les revoltes agràries i del replegament dels mercats cap a altres latituds mentre les classes baixes empobrides per la guerra patien les mesures fiscals necessàries per a recuperar la hisenda. A més, a la precària situació econòmica basada en el comerç internacional, calia afegir que l'expansió de l'Imperi otomà per la península Balcànica, Palestina i el nord d'Àfrica va limitar les rutes des d'Occident cap als ports comercials d'Orient, la qual cosa va contribuir a la decadència del comerç mediterrani. La Mediterrània havia perdut dimensió com a mercat vers els ports del nord d'Europa i Portugal s'expandia vorejant l'Àfrica.

En definitiva, la guerra civil posà fi, d'una manera ben tràgica, a l'edat mitjana al Principat. El segle xv deix Catalunya amb l'estructura social malmesa i sense recursos econòmics; Barcelona ja no serà al segle xvi la capital decisòria que fou al període medieval i el principat no podrà competir amb les potències europees en l'aventura al Nou Món, malgrat tot, com veurem a continuació, el seu paper clau en el «descobriment» d'Amèrica.

La gran herència catalana al món: Amèrica!

Fem un breu repàs, des d'una moderna perspectiva, dels fets que van donar lloc a una de les gestes més transcendents de la història. Moltes són les proves que demostren l'origen català del descobridor d'Amèrica, així com la cada vegada més fonamentada evidència, que l'empresa inicial de descoberta del nou món no fou per compte de la Corona de Castella sinó de la Corona Catalano-Aragonesa, ja que fou promoguda per Ferran el Catòlic, Comte de Barcelona i Rei d'Aragó tal com afirmen les fonts històriques internacionals i demostren les nombroses proves documentals, moltes d'elles custodiatades en arxius catalans, o les cartogràfiques, localitzades en arxius de països estrangers. Les dades obtingudes de les recerques realitzades fins a dia d'avui, són tan ingents que caldrien diverses obres per donar cabuda a tanta informació per la qual cosa, ens limitarem a presentar alguna pinzellada destacada que sacsejarà la ment dels

lectors més crítics, així com el paper que hi van jugar pel que fa a la primera etapa del descobriment.

Els indicis permeten fer aflorar que l'exclusió del paper de la Corona Catalano-Aragonesa en el relat històric castellà dels llibres sobre Amèrica, obeeix únicament a raons d'estat.

No és casual per tant, que no es conservin originals, que tot estigui perdut, que no es pugui documentar qui és l'Almirall de la mar oceana com tampoc és acceptable, que es doni una vàlida indiscutable i no revisable –segons la Reial Acadèmia de la Història– a còpies de documents desmentits per ser falsos, ja fa més de cent anys.

Avui en dia, tenim al nostre abast tècniques científiques i auxiliars molt precises que poden ajudar a determinar l'autenticitat dels documents colombins i per aquesta raó, quan la veritat establerta presenta dubtes tan grans, no s'ha de tenir por a qüestionar-la com tampoc a revisar-la.

La revisió històrica sovint presenta riscos, i així ho feia saber per exemple l'eminent Luis Ulloa a principis del segle XX, quan feu públic a escala internacional, l'origen català de Cristòfor Colom quedant sorprès per l'agressivitat de la qual fou objecte: *«Desgraciadament, veig que en diaris espanyols, inclosos els de Barcelona, sense esperar ni tan sols l'aparició d'aquest llibre, s'ha emprès una campanya força violenta contra mi»*. En defensa de la revisió històrica, l'historiador Vicens Vives feia aquesta reflexió: *«La nova generació d'historiadors no ha de respectar cap jerarquia, ni amagar defectes, ni escatimar mèrits si vol contribuir a l'única història de Catalunya que es pot acceptar: la que es desprengui dels documents i de l'estudi acurat dels successius ambients històrics»*. L'hispanista John Elliot, malgrat el seu posicionament aparentment conservador i contrari a les tesis històriques pro catalanes, també corroborava aquest pensament de Vives en declaracions públiques als mitjans: *«En Jaume Vicens Vives m'ensenyà a qüestionar sempre la veritat establerta quan la informació assenyalava en aquella direcció, i a posar els dogmes en dubte. Proposava estudiar a partir de les dades, sense sentimentalismes ni ideologies»*. John Elliot insistia en aquest pensament l'any 2010 i l'expressava públicament en un acte davant del rei emèrit d'Espanya Joan Carles I afirmant que: *«Cada nació necessita la seva història nacional (...), utilitza el passat per a*

si mateixa, un passat que ha creat i que ha inventat fins a cert punt. Quan aquesta història d'alguna manera es qüestiona pot semblar una amenaça per a l'essència de la nació».

En canvi, el conte de fades irreal ens explica que l'any 1492, un plebeu estranger de classe baixa, amb nul·la formació i cap pes social (segons ens han explicat a l'escola) tanca un acord amb els reis Ferran II i Isabel I, per dur a terme una empresa arriscada. En aquest acord, Colom exigeix als sobirans els títols de virrei de les terres per a descobrir, d'almirall i capità general, és a dir, títols de caràcter indiscutiblement català i que únicament podien tenir, persones de noblesa o llinatge, i que a més obtindrà amb caràcter hereditari.

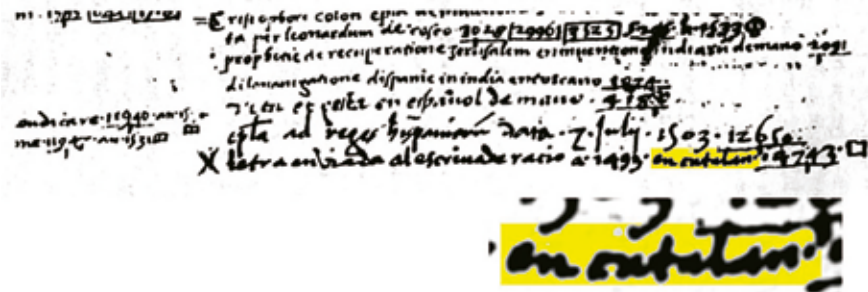
També va aconseguir la desena part de totes les riqueses que es descobrissin i la mateixa proporció dels beneficis del comerç en els límits de l'Almirallat. A Colom li fou assignada la facultat de jutjar en tot un seguit de litigis que es poguessin suscitar al voltant de les esmentades mercaderies. I se li va permetre contribuir amb la vuitena part que és la part en la preparació de vaixells que anessin a tractar i negociar a les terres descobertes. A canvi també rebia una altra vuitena part dels guanys. És possible per tant, creure en la veracitat d'aquest relat de fantasia i concebre que el rei Ferran –en el qui, segons diuen molts, Maquiavel es va inspirar per a crear el personatge d'*El príncep*– acceptés contra tota natura, convertir en virrei a un estranger pobre, plebeu i sense estudis?

La signatura de l'acord, que es coneix com a *Capitulacions de Santa Fe* el signa Joan de Coloma, secretari reial de Ferran II en nom del seu senyor, i el registrador i segellador de la cancelleria, Juan Ruiz de Calcena, el valida quedant registrat a l'Arxiu Reial de Barcelona, actualment anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó.

Un cop signat el contracte entre els reis i Colom, calia finançar l'expedició. Així, Lluís de Santàngel, mestre del Racional de la cancelleria catalana, se sap que va avançar 16.000 ducats per a l'empresa dels reis. El ducat era la moneda corrent en tots els regnes de la Nació Catalana des de molt abans de l'expedició de la descoberta, també en els regnes de Nàpols i de Sicília. A Castella, aquesta moneda no fou introduïda fins al 1497. Els comprovants dels pagaments foren dipositats a l'Arxiu del Racional de Barcelona.

Quan tornà del primer viatge i abans d'arribar a Barcelona, l'almirall Colom envià dues cartes per informar de l'èxit de l'expedició a altres dos membres de la cancelleria catalana com van ser Lluís de Santàngel, mestre del Racional, i Gabriel Sanxís, tresorer de la corona.

Amb la carta de Santàngel, l'impressor i prevere de l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, Pere Posa, procedí a la seva impressió, i així es van editar la versió castellana i la desapareguda versió catalana. Sabem d'aquesta edició catalana per una anotació del mateix Ferran Colom, fill del descobridor, a l'índex (*abecedarius*) de les obres de la Biblioteca Colombina de Sevilla, on va registrar la carta enviada a Lluís de Santàngel afegint que estava escrita en català. Aquest fet també el confirma la versió alemanya de 1497, on s'indica que ha estat traduïda a l'alemany, de la llengua catalana i del llatí.

Anotació a l'*Abecedarius* de la Biblioteca Colombina que indica en referència a la carta que anuncia el descobriment: «Reg n° 1493: Letra enviada al escriba de ración, a.1493. en catalán»

Pel que fa a la carta de Sanxís, el catalano-aragonès Leandre Coscó, va procedir a la seva traducció al llatí, incorporant un colofó realitzat pel català Ramon Lluís de Corbera. Segons Josep Porter, d'aquesta última carta se'n van editar fins a 17 versions, i en totes elles, apareix la grafia del cognom *Colom* escrita en català, i en 16 es considera a Ferran II l'únic impulsor de la descoberta, esmentat com a *Rex Hispanorum*. Tan sols en la versió de Valladolid, hi escriuen *Sus altezas*.

La biografia d'alguns protagonistes d'aquest episodi relatiu a la carta d'anunciació del descobriment, reafirma la seva nacionalitat i els diversos llaços existents entre ells:

- * Lluís de Santàngel, valencià, després de viure a Mallorca, s'estableix finalment a Barcelona, en una casa del carrer del Call de Sant Domènec, propietat de Guillem Colom, hereu de la nissaga barcelonina dels Colom. Un germà seu té com a socis, a Mallorca, als fills de Gabriel Vallseca, autor del mapa que posteriorment va pertànyer a Américo Vespuccio. Un altre germà anomenat Galcerà, es casarà amb la filla de la família Pardo, emparentada amb els Bertran, que al seu torn ho estan amb els Colom de Barcelona.
- * Gabriel Sanxís és el tresorer i home de confiança del rei Ferran II i és l'amic i protector de Colom. El 1493, Sanxís era marmessor de Pere Bertran i Margarit, responsable militar de la segona expedició de Colom.
- * Leandre Coscó era el cambrer del papa Alexandre VI abans que aquest obtingués el papat i també germà de Dionís Coscó, aposentador major de Ferran II. Segons Freixes Llobet, aquest era cosí de Gabriel Sanxís.
- * Alfons de la Cavalleria era el vicecanceller d'Aragó, Catalunya i València i realitzà els preparatius per a l'edició de la carta de Colom, en la qual l'únic protagonista i impulsor de l'empresa sempre és Ferran el Catòlic.
- * Ramon Lluís de Corbera, fill de Joan de Corbera era militar de la Diòcesi de Barcelona. Es trobava a Lisboa durant l'arribada de Colom a aquella ciutat.

Amb relació a les gestions jurídiques entre la Corona i Colom, posteriorment i mitjançant Cèdula Real del 20 de maig de 1493 a Barcelona, se li reconeixien a l'almirall Colom tots els acords subscrits en les Capitulacions de Santa Fe, i se li permetia ampliar les seves armes heràldiques.

Però, com?, ampliar les seves armes heràldiques? No diu la història oficial espanyola que era plebeu i estranger? Avui podem afirmar, arran de les investigacions d'Ulloa i dels investigadors catalans colombins, que la noblesa de l'almirall Colom, és indiscutible.

Un altre aspecte d'enorme rellevància probatòria es dona en el seu escut. L'any 1979, La Vanguardia publicava l'article *En torno a la investigación de Josep Porter sobre el origen de Colom*. En ell, el descen-

dent de Colom en aquells moments, Ricardo de Churruga y Colón de Carvajal, Comte de Churruga, en una carta als lectors titulada *Colón no era catalán*, publicada el 15-3-79 en el mateix deia: *«Soy por parte de mi madre (Isabel Colón de Carvajal) descendiente en línea directa de Cristóbal Colón. En su escudo de familia, llevaba una paloma, en latín Columba, que nada absolutamente tiene que ver con el catalán. En italiano, si fuera de allí, sería Colombo»*

Una dada absolutament sorprenent que ens confirma el seu propi descendent, qui afirma públicament i categòricament que l'escut d'armes del seu il·lustre ancestre –l'Almirall de la mar oceana–, porta un Colom (ocell).

Amb relació a l'entorn familiar de Colom, com dèiem, sabem que la seva noblesa és indiscutible, i cal reflexionar sobre el perquè, aquesta cèdula és datada escassament tretze dies després d'iniciades les Corts Generals catalanes convocades per Ferran II a Barcelona. Tindria tot el sentit que aquesta cèdula fos la ratificació formal preceptiva que les Corts donen a tot *«Capítol de Cort»*. Podria ser el cas de les Capitulacions de Santa Fe.

No ha arribat la documentació completa d'aquelles Corts, però si una part del discurs del bisbe de Girona, Berenguer de Pau quan li reconeix al rei: *«... el fet d'augmentar el patrimoni de la corona reial, ampliar el cristianisme i enaltir la santa fe catòlica supeditant nacions bàrbares, com testifiquen les seves glorioses conquestes i nova adquisició de regnes.»*

Respecte al segon viatge de Colom al Nou Món preparat des de Barcelona, tampoc hi ha dubtes sobre el finançament que va rebre doncs consta el document datat el 4 de febrer de 1496, pel qual sabem que la segona expedició al Nou Món va ser sufragada, durant els mesos de novembre i desembre de 1493, amb 166.000 sous barcelonins. Els van aportar conjuntament els secretaris del rei, Jaume Ferrer i Joan de Coloma, els mercaders de Barcelona Pere Soler i Joan Serra, els ciutadans barcelonins Galceran Carles i Pere Coromines, i misser Joan Girona.

L'organització administrativa que es desplaça a les noves terres també és molt descriptiva. Els tres braços habituals en les corts estan clarament representats per l'almirall Colom com a màxim responsable (virrei), Pere Bertran i Margarit, com a capità militar de

l'expedició (braç militar), i Bernat Boïl, vicari general del Nou Món. Tant Pere Margarit com Bernat Boïl, són també catalans.

Si gran és l'admiració que li van dedicar al professor Luis Ulloa una part d'erudits del món acadèmic català pels seus treballs de recerques sobre la catalanitat de Colom, i que el varen portar a venir a viure a Barcelona per ser a prop dels arxius catalans, no menys important és el fet que a la seva sobtada mort, i en agraïment a la seva immensa tasca per a descobrir la veritat històrica sobre l'origen de Colom, les màximes institucions catalanes com la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona es fessin càrrec del seu funeral. Una mort envoltada també, de dubtes i misteri donat que des de feia temps que era seguit i vigilat pels serveis secrets de Mussolini a Barcelona. Fou enterrat al cementiri de les Corts de Barcelona.

Avui en dia, encara predomina la defensa aferrissada per part de les institucions espanyoles amb relació a la defensa del seu origen genovès, però cada dia són més evidents les proves de la catalanitat del navegant Cristòfor Colom així com de l'empresa que va dur a terme el descobriment.

Cal diferenciar molt bé, entre qui dissenya, prepara, finança i executa l'empresa del descobriment d'Amèrica i qui posteriorment, per motius polítics i de fortuna històrica, se l'apropriarà, com també cal diferenciar entre la gent que va cometre les atrocitats contra la població indígena i aquells que defensaren que calia que se'ls tractés també com a persones humanes i no com a animals, com fou el cas. Tot plegat, en uns moments de disputes morals i religioses en el qual es va arribar a qüestionar si els indis posseïen ànima o eren persones.

La facció o bàndol de Colom, lluità contra els traïdors i difamadors per fer respectar els drets dels indis, les seves creences i costums fins que va poder, i d'això n'han quedat proves documentals.

L'altre gran defensor dels indis és el pare De las Casas o Casaus. L'Almirall Colom, en els cercles etnològics i humanístics, és considerat com el primer gran humanista de la història, ja que sota les seves expressives ordres, fra Ramon Pané, jerònim català que l'acompanyà durant el segon viatge, anà a conviure més de dos anys amb els indis per a escriure la famosa relació, de la qual se n'ha perdut també l'original, titulada *Relación Acerca de las Antigüedades de los*

Indios, document que havia de servir, segons Colom, per donar a conèixer al món occidental, la cultura de les poblacions indígenes, les seves creences i costums.

Amb l'adveniment dels Àustries i especialment de Felip II i la seva aferrissada política de control de la informació i edició de lleis que garantien aquest control absolut, la feina de suplantació de la història, d'aquesta i molta més, serà un fet consumat. L'episodi de la Descoberta és el pal de paller de tota una operació de construcció d'imaginari històric destinat a forjar la història nacional espanyola.

El Port de Pals i l'expedició de Cristòfor Colom

Molt sovint la recerca de la història porta a sorprenents troballes que no haguéssim cregut possibles, perquè tenim la mirada posada en el present i en el conegut i quotidià. Però si comencem a aprofundir més enllà de les dades disponibles actuals, descobrim com una antiga vila medieval esculpida terra endins en la pedra, entre les roques del Mont Aspre havia estat també en el passat una vila marinera amb port, moviment de pesca i vaixells.

En ple debat obert sobre la certesa o no que el port de Pals sigui el lloc de sortida del primer viatge de Cristòfor Colom, hi ha com en tot, defensors i detractors. El que passa és que finalment el veredict final del lloc d'on va sortir Cristòfor Colom en el seu primer viatge vindrà determinat per les proves aportades i no pel dogma o la defensa de la «línia oficial» provinent del món acadèmic espanyol i fins i tot, català.

Des del 2011, el Cercle Català d'Història ha estat treballant la documentació i les fonts primàries dels arxius que demostren l'existència del port de Pals actiu segons les darreres dades, des del segle XIV fins al segle XVIII, combinades amb la recerca arqueològica i geològica que han tret a la llum la desapareguda vila marinera de Pals on vivien els pescadors i mariners, anomenada «*Torre de Pals*».

Aquest poblat que és terme de Pals, allunyat uns 4 km del Mont Aspre, era lloc habitat únicament per gent de la mar, on tenien les barques per anar a pescar a la rica barra de sardinal on es trobava la barreja d'aigua dolça i salada i altres indrets rics en pesca. També hi venien a pescar pescadors de Palamós, del sud de França o Sant Feliu de Guíxols entre altres llocs.

A través de la documentació trobada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (antic Arxiu Reial de Barcelona), sabem que Pals tenia moviments de vaixells d'arreu del món essent un punt comercial de venda i lloc d'aturada d'embarcacions, amb la barra de sardinal més rica de tota la costa, tal com testimonien els mateixos pescadors de Pals. En el comerç que s'hi desenvolupava com a producció pròpia també s'hi transportava blat, gra, vi, teixits de lli...

Aquesta nova concepció pot obrir noves perspectives als estudiosos sobre els canals de producció i moviment de les mercaderies en l'eix Baix-Alt Empordà perquè podria haver d'incloure un nou punt comercial a tenir en compte com seria el de Pals.

Així mateix, les tesis de Ferrer Mallol reforcen l'enteniment de la funció de certs indrets que actuen com a punts de reagrupació de mercaderies. En el seu article *El Comerç català a Andalusia al final del segle XV*, la medievalista Ferrer Mallol troba catalans documentats per exemple, mercadejant en ports d'Andalusia, on les colònies catalanes es trobaven establertes a Sevilla, Cadis o Port de Santa Maria ja des dels segles XIII-XV, però operant sempre amb el centre asseguratiu a Barcelona.

També en aquests pobles i viles andaluses, s'hi poden trobar els barris dels catalans i també a les esglésies, l'indicador dels catalans que hi van viure al llarg dels segles a través del culte a la verge de Montserrat a Sevilla, o de la Cinta...

La fesomia de la costa de Pals ha canviat en els darrers tres-cents anys a causa dels sediments que han anat portant els rius Ter i Daró. Aquest va ser un dels factors que va acabar tapant i enterrant el port de Pals i provocant l'abandonament de la pesca.

Fa cinc-cents anys la ratlla marítima de l'aigua de mar, per al costat del terme de Pals i Begur arribava fins a les Coves d'en Reig i configurava una gran forma de ferradura o Golf, del qual ja en feia referència en Josep Pla. Un golf d'aigua dolça i salada que arribava els dies de molt temporal molt més a l'interior i on se sentia el brogit de les onades segons paraules del mateix Pla.

La coneguda com a torre mora o torre de guaita en realitat, no tenia únicament una funció d'albirament de pirates, sinó que forma part de la zona on hi havia el port de Pals i del poblat on vivien els

pescadors. Actualment s'està estudiant la seva funció real en el conjunt del jaciment i del paisatge i el seu ús amb relació al port. El seu estudi s'origina amb el descobriment per part del CCH del jaciment adjacent de la Torre Mora, que es troba dins de Ràdio Liberty, l'antiga emissora dels americans. La torre de Pals, es troba catalogada com a BCIN, i el jaciment descobert fou protegit a petició de l'entitat quan fou descoberta, la qual treballa també per a la recuperació i divulgació del Patrimoni històric i cultural català.

Que curiós seria al final, si es pogués confirmar el subscrit anteriorment, perquè voldria dir que els americans han acabat protegint el lloc des d'on el descobridor salpà rumb a Amèrica.

Si es vincula al descobridor amb Pals (Baix Empordà) és per les nombroses proves secundàries i circumstancials, reunides entre diversos investigadors catalans al llarg dels anys, també per la mateixa tradició oral de la gent gran de Pals que així ho afirma, i també davant l'evidència arqueològica que l'entitat porta treballant al llarg dels darrers dos anys i que confirma aquesta activitat marinera i un poblat habitat de manera diacrònica al llarg dels segles, coincident i en actiu al segle xv i que possibilita el fet que hi pogués sortir, d'aquest port.

Les cròniques oficials colombines per exemple, parlen que els vaixells de Colom travessen les columnes d'Hèrcules quan se sap que si hagués sortit de Palos (Huelva), no les pot travessar perquè li queden al darrere, també és conegut que arran de la guerra civil del segle xv, amb Pere IV el Conestable venen nombrosos portuguesos que l'acompanyen i s'acaben instal·lant a Catalunya, a l'Empordà i a Pals. Entre ells, hi ha uns Pinçón portuguesos documentats, els quals se'ls vincula a Pals.

Una altra de les proves que impossibilita que sigui Palos el lloc de sortida és que el mateix Almirall escriu al seu diari a bord «*I vaig sortir de Palos que és port de mar*», però aquesta afirmació deixada en testimoni per la seva pròpia mà no pot ser certa, perquè Palos era un port fluvial, no era port de mar. Aquest fet rellevant és important perquè cada port tenia la seva catalogació jurídica, i el de Palos consta arreu i durant segles diferents, que és port fluvial. En canvi,

Pals és definida com: «*Villa de Paludibus. Vila de Pals, Villa maritima de Cataluña*»,¹ i el seu port era port de mar.

Una altra dada interessant ens arriba de la ma i treball del seu fill Ferran Colom, el qual a la seva obra «*Descripciones de don Fernando Colón- 1517-1523*» d'Antonio Laborda, descriu Palos com a «lugar», no pas com a «villa» a la qual es fa sempre al·lusió referent a l'indret colombí d'on va sortir. En canvi, Pals sí que ho era, tant la vila com el port perquè ambdós eren jurisdicció del rei Ferran el Catòlic. L'autor de l'obra també es mostra sorprès en veure que a la descripció de Palos, el fill del descobridor no esmenta la marxa del seu pare Cristòfor Colom. També de la mateixa obra n'extraïem una dada interessant que reafirma que Palos no pot ser el lloc de sortida del descobridor, perquè en l'anàlisi que en fa Ferran Colom hi descriu: 339 fortalises, 15 torres, 42 recintes murallats, 2 esglésies fortificades i 12 cases fortes. I Palos, a banda de ser *lugar*, té una fortalesa, el castell de Palos, però no té recinte emmurallat. En canvi, Pals sí que en té i de fet, experts paisatgístics afirmen que l'antiga vila reial coincideix amb el gravat de la *Historia general de los hechos de los castellanos* que porta una llegenda on diu que l'almirall surt d'aquesta vila «per a descobrir.»

En canvi, segons es desprenen dels estudis de les dues publicacions, «*Puerto histórico y castillo de Palos de la Frontera*» (1996) i «*Puerto histórico y castillo de Palos de la Frontera (Huelva): Protagonistas de la gesta colombina*» (2014), ambdues obres escrites per Juan.M.Campos Carrasco i publicades per la Universitat de Huelva, el que si queda clar, és que els arqueòlegs no han trobat cap resta de muralla, ni recinte emmurallat.

Pel que fa a l'estudi documental, cartogràfic i arqueològic al jaciment de la vila marinera de Pals, les dades indiquen que hi havia diversos ports i possibles embarcadors, ja que Pals es trobava envoltat d'aigua, així hi havia el dels pescadors de la Torre de Pals, el del Grau, un embarcador al molí de Pals i possiblement alguns més que poden anar sorgint en un futur. L'interès pel desviament dels rius i assecament dels estanys per temes de salut i cultiu de l'arròs

1 «Memorias históricas sobre la marina: comercio y artes antiguas de la antigua ciudad de Barcelona- Madrid... Vol 4. Antonio de Capmany y de Montpalau».

en diverses èpoques històriques influïren en la fesomia tant de la costa de Pals com del seu interior.

Segons Josep Pla, al seu volum *Costa Brava*¹ diu que de jove va llegir la Crònica de Ramon Muntaner on s'explica com:

«...la gent de la Torre de Pals van acudir en gran nombre a la conquesta de Mallorca i que foren gent d'aquest país que s'apoderaren i poblaren l'illa d'Eivissa.» En aquest sentit veiem la tradició marinera dels mariners palsencs.

Pla descriu com els vells pescadors del país recorden un escull, la Roca de N' Alegret, que estava situada davant de la Torre de Pals: «Aquest baix és avui invisible per trobar-se cegat i cobert de sorra. El mar i la platja de Pals és molt pescada. La barreja constant entre l'aigua de mar amb els corrents d'aigua dolça és propícia a què es mantinguin durant tot l'any al llarg del seu litoral, anxoves, sardines, verats, etc... Tot al llarg de la platja i sobre els bancs submarins de sorra es poden veure de vegades grans grups de llobines i llises prenent el sol en gran nombre a flor d'aigua». Diu que també «hi ha llenguats, roms, i altres peixos de carn fina.»

El port de Pals, apareix en actiu durant els segles XV, XVII i XVIII d'acord amb la documentació localitzada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, recollida al treball d'Eva Sans i Narcís Subirana, *El Port de Pals*.² Darreres dades d'investigació però, afegeixen més informació de moviments comercials durant el segle XIV.

El professor M.Claude-Guy Maubert publica en un article francès de 1980, com Barcelona amb aproximadament 38.000 habitants és la capital dels països de la Corona d'Aragó i com, a través la via marítima assegura el proveïment de cereals. L'autor localitza a l'Arxiu de la Corona d'Aragó una sèrie de registres amb llicències de navegació que cobreixen el període de 1356 a 1361, entre els quals s'inclouen vaixells que porten càrregues de blat des del port de Pals.³

També es té constància a través de la documentació d'arxiu, que Feliu Busquets, familiar del Sant Ofici de la Inquisició tenia casa al port de Pals a mitjans del segle XVII, i que el 8 de maig de 1616 consta difunt Bartra Martinench, natural de Sis Fors, del regne de

² El port de Pals. E. Sans, N.Subirana. *Annals Institut Estudis Gironins*. Vol. LIV 2013.

³ Maubert. M.Claude-Guy. *La marine catalane et le trafic des grains (1356-1361)*.(1980)

França- artiller de la Torre de Pals. Al S. XVI es troba documentada la torre amb artilleria i pólvora per a la defensa del seu port. A través del fons notarial de 1717 s'hi troba un «*mariner portus Pals*» de nom Joannis Ballesta i el pescador Bartra Martinench que va morir a la Torre de Pals el 15 de setembre de 1597.

Consta també l'any 1744 en Raymundo Matas. Al segle XVII hi ha documentats Michel francès, «*pescador del Grau*» i Narcís Reyner, «*pescador habitant a la torre de la plaja*» (1635). Segons les investigacions de Narcís Subirana, historiador de Pals, fins ara consten documentats 20 mariners, fills de la vila, i seixanta pescadors també palsencs.

El 1744 hi ha una taba d'arrendament que es concedeix a Raymundo Matas, mariner de Pals trobada per Anna Maria Corredor:⁴

«...*en los quatre mesos de juny, juliol, agost i setembre de dit present any haura de vendre en la plaja de Pals pa y vi bo y rebedor en lo mateix preu que los vendra en dita vila*», o de Francisco Casas, negociant de Pals on diu que l'arrendador «*haurà de tenir provehida dita taverna per quatre mesos ço es juny, juliol, agost y setembre en la plaja, terme y port de dita vila.*»

I també es llegeix:

«... *Que ningú gos pescar en lo grau que es del terma del Castell de Pals sens llicentia del Arrendador del dit Grau*»... «*perquè dita vila te stabliment del Senyor Rei i del dit grau.*»

Després d'aquestes breus referències al voltant d'una vila marinera descoberta i del seu port, recomanem la diversa bibliografia ja coneguda i seguir els treballs d'investigació que actualment s'estan duent a terme a la vila marinera de Pals perquè de ben segur, aportaran dades d'interès i potser, qui sap, si alguna prova científica que permeti vincular l'expedició de Cristòfor Colom amb l'antiga vila reial i el port de Pals.

4 Corredor Plaja, Anna Maria. Temps de pescadors i comerciants a la platja de Pals. (1998)

«Mapa de Cataluña dividido en sus actuales provincias / por D. Ramon Yndár. Arreglado nuevamente en 1859» (CCH)

«Historia general de los hechos de los castellanos en las islas i tierra firme del mar oceano / escrita por Antonio de Herrera»

Catalans al Nou Món

Totes les evidències de la catalanitat del descobriment d'Amèrica (de les que poden donar fe els noms de Santa Tecla i Santa Eulàlia com a patrones de les dues primeres esglésies del nou món), així com la censura espanyola encarregada d'amagar-la, ja estan tan documentades que és impensable no tenir-les en consideració en estudiar aquests capítols de la història.

Sigui com sigui, i com s'ha dit anteriorment, una cosa és el descobriment (i el protagonisme dels estaments catalans en l'organització de les primeres expedicions) i una altra de ben diferent és qui finalment va poder apropiarse del que aquesta magna empresa va generar (no hem d'oblidar aquí que els monarques hispànics des de Felip II de Castella afavoriren sempre els interessos del seu país, la nació castellana). A aquest sentit d'apropiació es refereix l'historiador Marc-Aureli Vila en el seu article «*Aportació de Catalunya a Amèrica*»: «...Als anys 1493 i 1494, la Corona de Castella i Lleó obtingué del papa Alexandre VI unes butlles que reconeixien a l'esmentada Corona la propietat de les terres descobertes i per descobrir. Un reconeixement de propietat certament impropri àdhuc en aquells temps de poc ús d'un dret qualificable d'internacional». Històricament també és molt controvertit el testament de la reina Isabel on va fer constar que les terres del «Nou Món» havien de restar reservades als naturals dels regnes de Castella i Lleó. De fet, la historiografia hispànica es plena de testaments ignorats, o reinterpretats, o senzillament falsificats.

El caràcter colonialista i les activitats intervencionistes sovint acompanyades de genocidis humans i culturals varen acompanyar la petjada castellana i posteriorment espanyola, i d'altres països europeus, a Amèrica. Sense entrar a valorar les desiguals «herències» polítiques i econòmiques que cadascun d'aquests països varen deixar durant la seva ocupació americana, cal dir que Anglaterra, França, Portugal o els Països Baixos mai han considerat la conveniència de commemorar de forma ostentosa la seva presència a l'altra banda de l'Atlàntic; el desvari imperialista espanyol, per contra, ho considera oportú celebrar de forma anual. Per altra banda, el fet que la Generalitat i les Corts del país, varen tenir una implicació

molt limitada en el temps, fins a ser substituïdes a partir del regnat de Carles I, deslliura les institucions catalanes i la seva ciutadania de qualsevol responsabilitat històrica en aquells fets colonialistes.

Els primers segles de conquesta americana van estar, per tant, orfes de l'esperit mediterrani que hi hauria dut Catalunya; sense aquella «*humanització de l'economia per la cultura*» de què ens parlava Andreu Ribera i Rovira. Els «conquistadores», governadors i aventurers de la Corona de Castella no tenien les aptituds per a les empreses industrials i mercantils pròpies dels catalans; en aquesta secular absència de Catalunya, molts veuen una de les possibles causes del menor desenvolupament del centre i sud d'Amèrica, en relació amb el nord d'aquell continent.

Malgrat tot, en aquests segles inicials de conquesta podem citar tres grans personatges històrics originaris dels Països Catalans. Per una banda; el jesuïta Pere Claver, un gran humanista, nat el 1580 a Verdú, que es deixà literalment la salut en la defensa dels esclaus africans que arribaven a Cartagena d'Índies, fou proclamat sant el 1880. Per altra banda estan les figures controvertides del militar Gaspar de Portolà, nat a Os de Balaguer el 1716, i la del mallorquí fra Juníper Serra (1713-1784), també proclamat posteriorment sant. Ambdós foren els màxims exponents de l'establiment de les colònies franciscanes a Califòrnia. Sigui com sigui aquests dos personatges han gaudit, fins als nostres dies, d'un enorme reconeixement per part de la població d'aquests territoris; el fet que una estàtua de Juníper Serra representa l'estat de Califòrnia al passadís principal de la *Sala de les estàtues* del Capitoli dels Estats Units, a Washington DC, ho corrobora.

És a partir de 1778, en època del rei Carles III, amb el decret de lliure comerç dels ports catalans amb Amèrica, quan es desferma una important onada de catalans cap aquest continent. Això va ser molt beneficiós per Catalunya que tenia una arrelada tradició marinera i mercant i havia ensenyat de navegar Europa amb el Llibre de Consolat de Mar. Tal com ens diu Esteve Fàbregas en el seu treball «*Els segles de l'intercanvi (1755-1900)*», «*els catalans que arribaren a Amèrica no eren guerrers ni exploradors, eren marins i mariners, pescadors i pagesos, comerciants, nois d'art o d'ofici i minyons pobres, més atents, molts d'ells,*

a fugir de l'estretor que no pas a cercar la fortuna...els catalans realitzaren a les Amèriques una basta obra econòmica, social, cultural i religiosa. Les nostres veles conduïen al Nou Món pipes de vi, oli, ametlla i avellana, arròs, rajols i teules, indians i puntes de coixí, sal, paper blanc, sabó i espelmes...i n'importaven cafè i sucre, cacau, melassa per a fer-ne rom, cuirs, fusta, cotó i petroli...El català era considerat a Cuba com el «inglés» de la Península. Fins les cases bastides allà per paletes nostres, quan les venien feien constar en els anuncis «construïda por catalanes» i les adineraven més».

En unes quantes dècades ja podrem trobar doncs catalans dins de l'administració, en l'ensenyament, en la investigació científica, en la premsa i els llibres, en la música i el teatre i també com a eclesiàstics i militars. Molts d'ells també es dedicaren als oficis de la mar, pescadors, comerciants i transportistes tots ells amb llurs vaixells de vela; en aquelles èpoques, en els ports més importants es podrien trobar junts fins a seixanta o setanta vaixells de matrícula catalana. Multitud de catalans es dedicaren també al petit comerç, fet que provocà que a Cuba, a un petit comerciant, sigui blanc, negre o xinès, l'anomenaven «un catalán». Com que el petit comerç ocupava un dels esgraons socials més baixos, d'aquí ve el sentit plany negre d'aquella època: «¡Dios mío quién fuera blanco, aunque fuese catalán!».

Per ser justos amb la història, també cal dir que una minoria de catalans preferentment naviliers i rics hisendats s'apuntaren al negoci del tràfic negrer. No obstant hi ha constància documentada que els catalans, en general sempre van tractar bé als homes i les dones de color. És àmpliament comentat el fet que, en els mercats d'esclaus, si algun d'ells s'adonava de la presència d'un català, li suplicava que el comprés, car confiava en els seus bons sentiments. Molts catalans van posar en mans dels seus esclaus els mitjans necessaris perquè es guanyessin la vida com a ciutadans lliures.

Els moviments independentistes amb la consegüent pèrdua de les colònies i el capvespre de les veles, substituïdes pel vapor; van precipitar el retorn a Catalunya dels indians i els marins. La tornada dels indians, *els americanos*, fou molt beneficiosa per l'economia catalana i la de llurs viles nadiues, ja que va significar la repatriació a la metròpoli de capitals acumulats a les colònies. Els indians invertiren els seus guanys en nous negocis, edificis públics o cases particulars

que encara avui embelleixen la façana marítima de moltes viles de la costa catalana. D'entre ells destacarem a Josep Xifré i Casas d'Arenys de Mar, que fou el més gran potentat de la Barcelona de l'època (a ell es deu la famosa dita: «*Més ric que en Xifré*»), a Miquel Biada, constructor del primer ferrocarril peninsular Barcelona-Mataró el 1848 i a Joan Güell, pare d'Eusebi, el mecenes de Gaudí.

Per tant, i com ens diu Esteve Fàbregas: «*Catalunya enviava a les Amèriques minyons pobres amb la cara fresca i el pèl rossenc i, després d'una vida de treball i d'estalvi, ens els tornava rics i amb els cabells blancs, parlant amb calma i cantarella un català tot ple de mots castellans i de girs criolls*».

Però molts d'altres catalans s'integraren, arrelaren i per tant es quedaren en els seus països d'adopció on foren, alguns d'ells, peces clau per a les futures independències dels nous estats americans. D'entre ells citarem a Jordi Ferragut (pare del famós almirall David G. Ferragut) als Estats Units, Domènec Mateu, fill de Mataró i Joan Larreu, fill probablement de Balaguer, a l'Argentina, on Blai Perera fou l'autor de la música de l'himne nacional; Josep Sardà, considerat «*la mà dreta de Simón Bolívar*» i Joan Aragó a Mèxic. A Cuba foren molt destacades les aportacions econòmiques de Ramon Pintó i Liràs a la causa independentista; en aquest país també trobem a Josep Miró i Argenter com a cap d'estat major del general independentista cubà Antonio Maceo. D'aquest general és aquesta reflexió dedicada a Miró: «*Yo he conocido a muchos paisanos de usted con muchos defectos, pero todavía no he conocido a un catalán canalla*». També és coneguda la frase de Simón Bolívar: «*Tant de bo al Perú i a Amèrica hi hagués el patriotisme que tenen els catalans*».

L'associacionisme català apareix al final del segle XIX i es consolida amb força durant el segle XX i fins a l'actualitat; està format per un gran nombre d'entitats disperses per tot el continent que tenen com a denominador comú: «*la sobirania nacional i Catalunya com a pàtria única dels catalans*».

De l'arrelament d'aquestes entitats al teixit social del territori en tenim una mostra quan l'any 1902 a Cuba, Tomàs Estrada Palma desembarca a Santiago per anar a prendre possessió com a primer president de la nova República; i és en aquest moment quan aprofita per anar, acompanyat de l'alcalde català Emili Bacardí, a visitar

el *Centre Catalanista* on fou saludat en català, onejaven les banderes cubana i catalana i on es va cantar *Els segadors!*...

No cal dir que aquesta i moltes d'altres situacions provocaven la irritació i la intolerància de moltes comunitats espanyoles i les seves autoritats consulars, que al llarg d'aquests anys han arribat a pressionar governs tot demanant l'expulsió de dirigents d'aquests pacífics casals.

La gran solidaritat d'aquests casals es va fer palesa durant la Guerra Civil espanyola; tal com ens diu Víctor Castells en el seu treball *«Independència i afirmació nacional»*: *«Una actuació cabdal destaca durant els tràgics anys de la Guerra Civil: les campanyes d'ajut promogudes pels catalans de Buenos Aires. No foren les úniques, però cap altra assolí el gruix i la popularitat de les iniciatives sorgides al si del «Casal Català» per part del comitè «Llibertat» i tot seguit pel mateix Casal. Varen promoure la tramesa de queviures, organitzaren cosidors, on treballaven, gratuïtament, moltíssimes dones, resseguien la pampa per recollir entre els pagesos catalans blat i morenc... Varen fer-se càrrec també d'una colònia infantil a Vilamajor, al Montseny, i una altra a Torrentbò per a nens refugiats bascs».*

El 1939, la diàspora catalana després de la desfeta en la Guerra, va fer arribar al continent americà gran quantitat d'escriptors, artistes, metges, mestres i també en aquest cas professionals de la política que exerciren en les disciplines ideològiques i en les pràctiques del funcionariat. No cal dir que tots ells varen tenir la sort de poder comptar en tot moment amb el suport del moviment associacionista català a Amèrica. D'aquest moviment, que implicà activament a tanta gent, podem destacar la figura del polític, assagista i poeta, Josep Conangla i Fontanilles, nascut a Montblanc l'any 1875, fou considerat el pare de catalanisme a Cuba i autor de la redacció de l'anomenada Constitució de l'Havana.

Josep Conangla i Fontanilles és l'impulsor i principal artífex redactor de l'anomenada Constitució de l'Havana, és a dir, la Constitució Provisional de la República Catalana, que una àmplia assemblea de prohoms catalans d'Amèrica, amb la participació de Francesc Macià i Ventura i Gassol, van aprovar perquè fos el marc legal d'un imminent Estat Català. El cert és que el 14 de juliol de 1931, amb la proclamació de la República Catalana pel cabdill separatista, va entrar virtualment en vigor.

DELS ÀUSTRIES ALS BORBONS

Catalunya dins la Monarquia hispànica: els Àustries

Quan Isabel (germanastre del rei de Castella Enric IV l'Impotent) va ser reconeguda finalment com a hereva del tron castellà, en detriment de la filla d'Enric, Juana la Beltraneja (anomenada així per la suposada relació adúltera d'aquesta amb el militar castellà Beltrán de la Cueva); Joan II d'Aragó, que necessitava el suport de Castella en la seva lluita contra les institucions catalanes (Guerra Civil), es va esforçar per aconseguir el matrimoni del seu fill Ferran amb la princesa castellana. La boda entre Ferran II d'Aragó i Isabel I de Castella (1469), va obrir pas a la unitat dinàstica entre la Corona Catalano-Aragonesa i Castella; però totes dues corones van conservar els mateixos sistemes d'organització, completament independents i diferenciats.

Isabel va prendre com a escut un feix de fletxes i Ferran un jou amb una corda solta (nus gordià), amb el lema «*tanto monta*», abreviació de la seva divisa personal («*tanto monta cortar como desatar*») derivada de la tradició de la Corona Catalano-Aragonesa en expandir-se per la Mediterrània, res a veure doncs amb Espanya, la seva unitat ni el fet que aquests monarques fossin igualment efectius en ambdós territoris (mentre que Ferran fou nomenat també rei de Castella, Isabel no tenia cap jurisdicció fora d'aquest territori). Els reis Catòlics mai van ser reis d'Espanya, ni tan sols van tenir el «títol» geogràfic de reis d'Hispania (fet i fet cap d'ells va ser mai rei de Portugal).

A la mort d'Isabel de Castella, la cort de Toledo, expulsa de males maneres Ferran de Castella tot emprant la cèlebre frase: «Vie-

jo catalanote, vuélvete a tu nación». D'aquesta locució documentada que considerava Ferran no aragonès o castellà, sinó netament català, se'n poden extreure les següents conclusions: que els monarques Trastamara també adoptaren la identitat cultural catalana; que malgrat tenir tots ells com a títol principal el de reis d'Aragó, la nació catalana era la que «identificava» la corona; que al segle XV ja era ben present la catalanofòbia i que cal, com a mínim, posar en dubte el lloc de naixement de Ferran a l'Aragó; no en va, és molt estrany que sa mare, tota una reina medieval en estat de bona esperança, en lloc de passar el seu embaràs, recollida a palau amb totes les atencions del món com el seu càrrec mereixien, fos en el moment del part viatjant de Pamplona a Barcelona i aquest li agafes a un poblet d'Aragó; estarem davant d'un nou intent de descatalanitzar un personatge històric?

El 1504 la filla comuna dels dos, Joana I de Castella fou nomenada reina de Castella juntament amb el seu marit, Felip I d'Habsburg, també anomenat Felip el Bell (el Hermoso). Per tant, Castella prefereix un monarca Flamenc a un de català (per a ells també estranger) malgrat que sempre es va mostrar favorable a la «unitat» política de les dues corones (no tan sols dinàstica); una unitat, cal dir-ho tot, de igual a igual, no com la que es va imposar al segle XVIII i encara perdura.

A la mort de Felip el Bell, el 1506, Joana patí un trastorn mental que l'apartà de la corona, tot i que mai no fou desposseïda del títol de reina. Les Corts castellanques van demanar a Ferran II que ocupés el tron com regent, fins que el seu nét Carles I fes la majoria d'edat.

Els reis «catòlics» varen mantenir assetjada la ciutat de Granada des de 1491 fins a la seva capitulació el 2 de gener de 1492 i durant el seu regnat va tenir lloc com hem explicat anteriorment, el viatge de Cristòfor Colom cap a les Índies per una nova ruta cap a l'oest, que el portaria a «descobrir» el continent americà, el 12 d'octubre de 1492. Isabel i Ferran també van consolidar la colonització de les illes Canàries.

Amb la ja mencionada mort de la reina Isabel, Castella i la Corona Catalano-Aragonesa es tornen a separar dinàsticament, cadascú amb els seus corresponents reis (excepte en el període en què Fer-

ran fa de regent de Castella). El fet que Ferran no aconseguís el seu propòsit de tenir descendència masculina viva amb Germana de Foix (la qual cosa hagués separat aquests regnes de forma definitiva) farà que Carles I, fill de Joana (mal anomenada la Boja) i Felip el Bell d'Augsburg hereti tots els regnes i estats de la Corona Catalano-Aragonesa com deixà escrit el rei Ferran en el seu testament.

Retrat del llavors príncep Carles, el futur emperador, amb la seva família paterna (per Bernhard Strigel, Viena, Kunsthistorisches Museum). Amb els retrats apareixen inscripcions que els identifiquen com a membres de la família de Jesús

Carles I, amb les corones hispàniques i la corona imperial d'Alemanya, heretà un territori tan enorme en extensió que es podria comparar fins i tot amb el dels emperadors romans. Per aquest motiu, el concepte de «Corona d'Aragó» d'aquella l'època, es buida dels pocs continguts polítics que tenia i Catalunya esdevindrà un estat més dins d'aquest gran imperi.

En morir Carles I, es divideixen les possessions entre el seu fill Felip II (possessions hispàniques i de Flandes) i el seu germà Ferran, el nou emperador alemany. Felip II per la seva part, per ser net del rei Antoni I de Portugal i desfer-se militarment de l'altre net pretendent al tron, Antoni, prior de Crato, heretà la nació portuguesa, i així es va poder proclamar «Hispaniarum Rex», que no vol dir pas rei de la nació espanyola, sinó rei de les nacions hispàniques, en aquest cas: Portugal, Castella i Lleó, Granada, Navarra, Aragó, Catalunya i València.

Com hem vist, el nét de Ferran II, Carles I, nascut l'any 1500, encetà la dinastia hispànica de la casa dels Habsburg, els «Àustries»; a Carles I el van succeir fins al 1700 i de forma cronològica; Felip II, Felip III, Felip IV i Carles II. En el cas dels Felips els ordinals emprats són els castellans.

A Catalunya i València, des del punt de vista cultural s'inicia una castellanització progressiva de la cort que esquitxarà els estaments més alts i il·lustrats de la societat que, a poc a poc, aniran adoptant i consumint la nova llengua importada. A partir d'ara els escriptors hauran d'escollir entre utilitzar el català (la llengua del poble) o el castellà (amb molta més projecció).

Com és sabut, a l'època medieval, a la península Ibèrica coexistien un mosaic de nacions ben diferenciades (la portuguesa, la basca, la catalana, la castellana, l'aragonesa...). Ja hem vist, que en aquella època, el sistema polític que imperava en totes elles era la monarquia. De la necessitat que tenien els països de protegir-se amb bones «aliances interterritorials», se'n deriva el fet que un mateix monarca, bé sigui per enllaços matrimonials o bé per annexions pactades o mitjançant conquesta, podia regnar en dues o més nacions diferents sense que aquestes obligatòriament haguessin de tenir cap mena de lligam polític en el seu funcionament. A partir dels successors dels

reis catòlics, les nacions que conformaven la Corona Catalano-Aragonesa i Castella varen compartir un mateix rei hispànic; aquests reis havien de respectar, per llei, la independència política i nacional dels diferents territoris que governaven. Aquests reis eren hispans, no perquè existís cap nacionalitat hispànica o espanyola, sinó perquè el seu àmbit territorial (geogràfic) de poder era la Hispània. Espanya com a Estat no naixerà fins al segle XVIII.

És molt important assenyalar que tant Felip II (com hem vist, «Hispaniarum Rex», tal com figurava a les monedes de l'època) com la resta de monarques hispans, eren identitàriament i nacionalment castellans; una Castella, per altra banda, molt reforçada amb l'apropiació i posterior espoli dels recursos naturals de les Índies. Aquests reis, de gran tradició militarista, tenien el poder absolut a Castella, sobretot després de la derrota de les Comunitats castellanques el 1521 (revolta dels Comenens), però en canvi a Catalunya, Aragó, València i Portugal s'havien de sotmetre a la voluntat de les lleis d'aquests territoris. Aquest escenari, com podem imaginar, els era extremadament incòmode, per tant el seu desig passava invariablement per instaurar el poder de Castella a tota la península.

La Guerra dels Segadors

Gaspar de Guzmán y Pimentel, tercer comte d'Olivares i primer ministre de Felip IV, va intentar, com a mitjà per a mantenir un imperi que començava a ensorrar-se, homologar amb l'estructura castellana de poder les nacions constituents de la Monarquia Hispànica. Així doncs, el 1625, el Conde Duque de Olivares adreça un «Gran Memorial» al rei Felip IV on es diu: «*Tenga Vuestra Majestad por el negocio más importante de su monarquía el hacerse Rey de España; quiero decir, Señor, que no contente V.M. con ser Rey de Portugal, de Aragón, de Valencia, Conde de Barcelona, sino que trabaje y piense con consejo maduro y secreto, por reducir estos Reinos de que se compone España, al estilo y leyes de Castilla sin ninguna diferencia...*». (aquí el títol de «Conde de Barcelona» equival a l'estat català ja que aquest se l'equipara a un regne: «estos Reinos»).

Corpus de Sang (7 de juny de 1640) del pintor del sabadellenc Antoni Estruch, pintada a l'oli sobre tela el 1907

Aquesta política centralitzadora, provocadora i agressiva i altres fets significatius, com la lleva forçosa de 5000 soldats catalans o els abusos dels militars castellans en territori català durant la guerra existent entre França i la Monarquia Hispànica des del 1635, van precipitar els esdeveniments. El dijous 7 de juny de 1640, festivitat de Corpus, un nombrós grup de segadors entren violentament a Barcelona (Corpus de Sang) i assassinen el Virrei (el delegat a Catalunya del rei), Dalmau III, comte de Queralt. Els catalans, davant de l'atac d'un exèrcit enviat per Felip IV, trenquen amb aquest monarca i, amb l'aprovació de la Junta de Braços, el 16 de gener de 1641, Pau Claris, president de la Generalitat, proclama la República catalana, aliada del rei Lluís XIII de França. Els alts costos econòmics que representa el pagament de les tropes franceses força la junta de Braços, el 26 d'aquest mateix mes, a proclamar Lluís XIII de França comte de Barcelona. La situació sobirana del Principat serà similar a l'anterior i França només tindrà un paper decisiu en les qüestions militars. De la resta d'aspectes administratius, incloses les encunyacions monetàries i tota la fiscalitat, se'n farà càrrec la Generalitat.

Set mesos més tard del Corpus de Sang, exactament el 26 de gener de 1641, es produí la Batalla de Montjuïc en la que s'hi van enfrontar les tropes catalanes comandades pel diputat militar de la Generalitat Francesc de Tamarit, amb el suport de la cavalleria francesa del duc de Bouillon, contra les tropes de Felip IV de Castella comandades per Pedro Fajardo de Zúñiga y Requesens, *marquès de los Vélez*. La batalla es resolgué amb una victòria catalana contundent i la derrota de les tropes hispàniques, que van haver de fugir fins a Tarragona.

Amb la mort de Lluís XIII i el Cardenal Richelieu, la destitució del comte-duc d'Olivares i l'evidència que les tropes franceses es comportaven de la mateixa manera a com ho havien fet les de Felip IV, l'obediència cap a França es va anar refredant. Així doncs, fins al 1652, en el cas de Barcelona, i fins a la Pau dels Pirineus de 1659 per a la totalitat del país, Catalunya patirà una confrontació bèl·lica a tres bandes dins del seu territori i en el context de la Guerra dels Trenta Anys. En aquesta «Guerra dels Segadors» o «Guerra de Separació», els catalans passaran d'aliats del rei de França a acceptar tornar a la situació política prèvia al conflicte. Finalment quan la revolta catalana fou sufocada, Lluís XIV i Felip IV, d'esquena a les institucions catalanes i sense respectar la legalitat establerta en el «Jurament per les Illes», signen la Pau (Tractat) dels Pirineus que significarà la pèrdua per a Catalunya de les comarques del Rosselló, el Conflent, el Capcir, el Vallespir i l'Alta Cerdanya. Catalunya patia l'amputació d'una part del seu territori, amb la seva població i els seus ingressos fiscals, mentre que la monarquia hispànica es reservava el control de les persones que podien arribar a ocupar càrrecs a la Generalitat i al Consell de Cent barceloní. La sobirania catalana havia estat discretament laminada però continuava del tot efectiva ja que Felip IV signà obediència a les lleis i institucions catalanes.

Portugal, també involucrat en la lluita contra Felip IV es convertirà en un nou regne independent.

Malgrat l'annexió a França, el Tractat dels Pirineus incloïa conservar vigents les institucions catalanes al nord dels Pirineus, però aquesta part no va ser respectada per Lluís XIV, sobretot després de les dues revoltes dels «Angelets de la Terra» (insurrecció de la

pagesia del comtat de Rosselló contra l'ocupació francesa entre els anys 1667 i 1675). Posteriorment, a la Catalunya nord, l'estat francès es va afanyar a perseguir la llengua catalana. El 2 d'abril del 1700, un reial decret prohibia l'ús del català. Recentment en una modificació de la constitució francesa es va afegir que l'única llengua de la república és el francès, cosa que fa inviable les ajudes per promocionar les altres llengües del seu territori.

Respecte a aquesta pèrdua de territori val la pena reproduir i reflexionar en aquest moment, l'escrit que el virrei de Catalunya, el duc de Feria, va remetre anys abans (1629) a Felip IV, aconsellant-li separar el Rosselló de Catalunya: «...sería una gran pérdida para ellos la división, porque sólo ella enflaquecía todas las causas que tienen a los catalanes tan confiados y sobre sí; porque por este medio se reducía la provincia a ser menos extendida, a ser de menos gente y cantidad de hacienda Barcelona; quitábase el paso de Francia, que solo puede ser cómodamente por los condados, con que se dificultava mucho el comercio de Barcelona con aquel Reyno; desmémbrabase gran parte de los militares, que tan unidos se hallaban con esta ciudad y la Diputación; y en alguna parte se debilitaba la hacienda de estas dos casas y la jurisdicción de los diputados; y por la lana que se les encarecía, por ser la mayor parte de los condados, sería menos caudaloso el trato de los paños por la mar en Italia, que es en lo que consiste toda presunción de esta provincia, que con este medio de la división y otros que hay para conseguir los mismos efectos, sin duda se reduciría a mejor disposición que la que hoy tiene». (Arxiu Reial de Barcelona, archivo estatal de la Corona de Aragón, lligall 276, document 71).

En sintonia amb aquest escrit, cal saber que la Monarquia Hispànica, en temps de Carles II d'Àustria hagués pogut recuperar els territoris perduts per Catalunya, ja que va tenir la possibilitat d'intercanviar-los per les seves possessions a Flandes, unes possessions que pocs anys després va perdre definitivament. A diferència d'altres territoris com Gibraltar o Menorca, ambdós cedits a Anglaterra el 1713 en el Tractat d'Utrecht, cap govern espanyol ha sol·licitat mai la restitució dels territoris de la Catalunya del Nord cedits en el tractat dels Pirineus.

Guerra de Successió, la història de l'11 de Setembre de 1714

El rei Carles II de la casa d'Àustria mor l'any 1700 sense descendència. En un darrer testament, històricament molt discutit, deixa les seves possessions a Felip d'Anjou (relacionat amb la poderosa casa reial de Lluís XIV de França). La casa d'Àustria que no vol perdre poder, reacciona ràpidament i nomena Carles III com a successor.

Catalunya, inicialment va jurar fidelitat a Felip V (1701-1702), però després desconfiarà de les seves intencions polítiques envers el territori, atesos els incompliments dels pactes de les Corts de 1701 i 1702, i s'inclinarà per Carles III que es compromet a respectar les lleis i institucions catalanes. Després d'assetjar Barcelona i d'alliberar-la de les tropes borbòniques, Carles III és coronat a Barcelona i convoca immediatament, el 1705, les Corts catalanes per demostrar que compleix la seva paraula.

Prèviament, el 20 de juny de 1705, a Gènova, s'havia signat un pacte entre un plenipotenciari de la reina d'Anglaterra i dos representants catalans, pel qual Catalunya es comprometia, junt amb les tropes britàniques, a lluitar contra França i Castella per la causa de Carles III, i Anglaterra garantia que els privilegis i lleis dels catalans serien «amb totes les formes mantinguts i conservats». Però, finalment i dins d'un joc d'equilibris polítics internacionals, Anglaterra, després d'uns anys de guerra, quan Carles III va ser designat emperador d'Àustria l'any 1711, va decidir acceptar que Felip V fos rei d'Espanya, a fi que Àustria no acumulés tant de poder, i va abandonar Catalunya a les mans del seu botxí Borbó. En realitat, aspectes geopolítics a banda, allò que va decantar la balança anglesa van ser els privilegis que obtindria Anglaterra a l'Amèrica espanyola.

El 13 de juliol de 1713 es va signar a Utrecht un tractat de pau entre Espanya i Anglaterra, que en el seu article tretzè fixa el tracte que es donaria a Catalunya, que és tot un model de sarcasme. En efecte, s'hi fa constar que, vist l'interès de la reina de la Gran Bretanya perquè els catalans conservin llurs antics privilegis (és a dir les institucions democràtiques: Corts i Generalitat), el rei Catòlic (és a dir, Felip V) «*dóna i concedeix als catalans tots aquells privilegis que pos-*

seeixen els habitants de les dues Castelles, que de tots els pobles d'Espanya són els més amats del rei Catòlic». En aquest mateix Tractat d'Utrecht, Anglaterra aconseguí la possessió de Menorca (durant més de 70 anys), i de Gibraltar, que encara conserva. Cal aclarir que aquesta fórmula pretenia salvar el compromís adquirit per Anglaterra a Gènova. Per altra banda, els privilegis i llibertats castellans havien estat esbandits el 1521.

La resposta catalana va ser diferent de l'esperada pels signants dels tractats d'Utrecht de 1713. Si bé Catalunya es quedava sola, el juny de 1713, enfront dels exèrcits borbònics de les Dues Corones, la seguretat sobre les nefastes conseqüències que comportaria la derrota, així com la possibilitat d'un canvi favorable en l'escenari internacional, van fer que la junta de Braços aprovés la «defensa a ultrança». Barcelona i Cardona eren els dos bastions de la defensa militar, coordinada amb l'acció de l'exèrcit exterior sota les ordres d'Antoni Desvalls. La defensa de Barcelona fou heroica. En aquest sentit el reconegut crític militar francès Folard va escriure: «Barcelona avantatjà les ciutats que s'han fet cèlebres pels setges que han sostingut... El darrer setge d'aquesta plaça és quelcom tan gran i gloriós que hom pot comparar sense hipèrbole els seus habitants als més gloriosos de l'antiguitat...» Per la seva banda el general de Quincy, en la seva *Histoire militaire du regne de Louis XIV*, pondera amb aquests mots la defensa barcelonina: «Es pot dir dels barcelonins que no hi ha exemple d'una defensa tan obstinada, que si tropes regulars n'haguessin feta una de semblant, haurien conquerit una glòria immortal». Tricaud de Belmont en la seva *Histoire de la dernière revolte des catalans*, comenta «Un setge tan extraordinari, sostingut per simples burgesos i paisans, sense el suport de cap potència i sense esperança del més petit auxili, sorprendrà un jorn la posteritat, recordant-li els de Numància i Sagunt... Es fa difícil de comprendre com burgesos, estudiants i paisans pogueren mostrar tant de coratge, batre's amb tant de valor, durant un temps tan llarg».

L'11 de setembre de 1714 els exèrcits espanyols i francesos varen forçar la capitulació de Barcelona, a la que seguiria, una setmana després, la de Cardona. Immediatament, es van suprimir de fet la Generalitat de Catalunya i el Consell de Cent de Barcelona. Poc

Presa de Lleida (13 d'octubre de 1707). Gravat de Loeillot Gavard. Publicat dins la Galerie Historique de Versailles (sèrie III, secció 4). Cedit per l'Institut Cartogràfic de Catalunya

després, la major part del barri de comerciants, pescadors i mariners de la Ribera és enderrocada i s'hi construeix una Ciutadella militar, fortalesa anhelada per la Cort hispànica des de l'època d'Olivares, que, junt amb el castell de Montjuïc, havia de servir per bombardejar la capital de Catalunya sempre que fes falta.

Després de la guerra, Felip V considerarà Catalunya com a terra de conquesta, (excepte els reductes fidels com Cervera que seran beneficiats) i iniciarà una violentíssima repressió contra els que foren els seus enemics. La repressió abastà tots els estaments socials.

En els anys posteriors al 1714, més de 30.000 catalans es varen exiliar a territoris de la corona austro-hongaresa. Si bé Rafel Casanova va salvar la vida, perquè la seva família el va poder amagar i curar (l'historiador Albert García Espuche ha demostrat que a l'Hospital de la Santa Creu no es va falsificar res que suggerís la seva mort per tal que el deixessin de buscar); altres catalans resistents foren executats i molts d'altres condemnats a llargues penes

de presó. La crueltat de l'assassinat del General Moragues i el fet de penjar el seu cap en una gàbia com a advertiment, encara avui formen part de l'imaginari popular. Al general no se li van reconèixer els honors militars i, descalç i amb camisa de penitent, fou arrossegat viu pels carrers de Barcelona per un cavall fins a arribar al patíbul on fou executat, decapitat i esquarterat. El cap del general Moragues, com a escarni i escarment, fou posat en una gàbia de ferro, que es va penjar en el Portal de Mar. El cap no es va retirar fins al cap de dotze anys (1727). Aquest procediment tan macabre ja fou utilitzat anteriorment pels militars castellans; el mateix Pedro de Vera després de derrotar al líder canari Doramas va fer exposar el seu cap, davant la seva gent com escarni a la seva rebel·lió; també els comtes Egmont i Horn, dos dels principals nobles flamencs moderats, foren decapitats i els seus caps exposats a instància del duc d'Alba. Posteriorment al 1714 també trobem altres referències, l'any 1787 a Cuzco, després de veure com executaven a la seva família, el líder indígena Túpac Amaru II, fou decapitat i el seu cap exposat a la punta d'una llança.

Juntament amb Moragues, també van ser executats els capitans Jaume Roca i Pau Macip. També hi varen haver execucions abans del 1714, com la d'en Francesc Macià i Ambert (Bac de Roda), el 1713.

Per objectivar la magnitud de la repressió Borbònica contra Catalunya, a continuació reproduïrem els següents fragments de l'article, «*D'on ve la dita: Los catalanes de las piedras sacan panes?*» d'Eugènia de Pagès.

«...El rei d'Espanya, Felip V, va imposar «el delme de la forca» a totes les viles del Principat, pel qual foren executats un de cada deu homes escollits a l'atzar. A més, no va respectar cap de les capitulacions a les quals s'havia compromès sota jurament. També es van produir execucions multitudinàries, com les de Sant Quintí de Mediona, on es van penjar de la forca més de 800 civils.

Desenes i desenes de poblacions al llarg de Catalunya i de València, des de Xàtiva fins a Prats de Lluçanès i d'Alcoi a Lleida, van ser cremades totalment com a represàlia; d'entre elles citarem Arbúcies, Caldes de Montbui, Espinelves, La Pobla de Claramunt, Manresa, Moià, Oristà,

Quadre de Felip V cap per avall al Museu de L'Almodí de Xàtiva

Peramola, Sallent, Sant Feliu de Sasserra, Sant Hipòlit de Voltregà, Sitges, Teià, Terrassa, Torelló, Viladrau, Vilanova, Vilassar, Quart de Poblet i Xàtiva. Després de convertir Xàtiva en cendres i els seus habitants deportats a La Manxa, els xativins, popularment van passar a ser coneguts com els socarrats. El nom de la ciutat es va canviar pel de San Felipe o Nueva Colonia de San Felipe. Per aquest motiu es conserva el quadre de Felip V cap per avall al Museu de L'Almodí de Xàtiva.

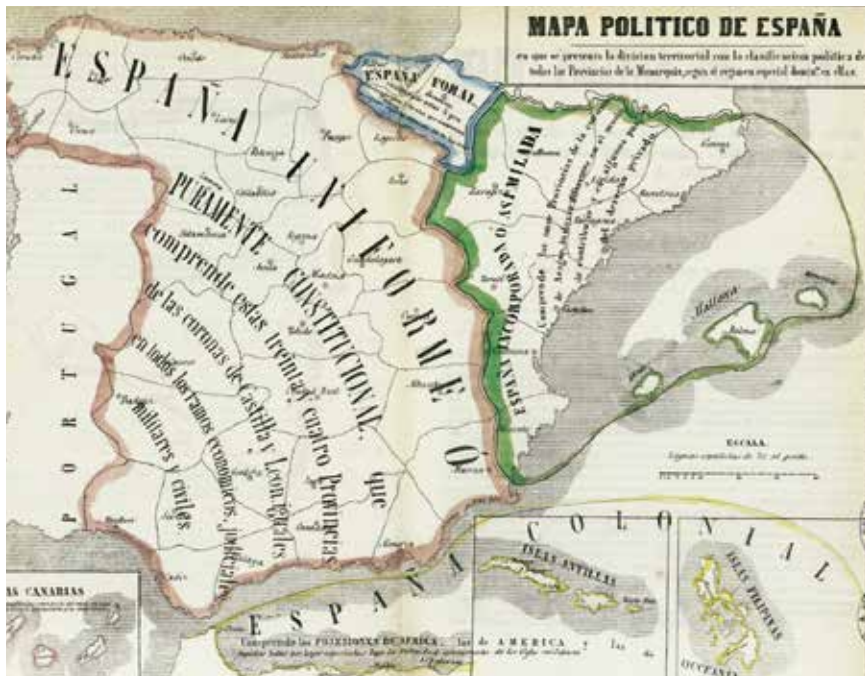
A Castelló d'Empúries, la magnífica església gòtica de Santa Maria va estar a punt de ser dinamitada pel general Hocquincourt com a càstig per la resistència presentada per la vila. Els veïns van reunir les seves riqueses i les van lliurar com a pagament de rescat.

Es va imposar també una fiscalitat ferotge, principalment a través de la imposició del Reial Cadastre, que va arruïnar tot el país, i va provocar la desertització del camp i l'abandonament de nombroses viles. Molta gent va haver de desprendre's de les seves pertinences per afrontar els impostos; alguns d'ells es van veure obligats a treure els estalvis —els dots, les joies-... amagades sota les pedres; per aquesta raó els corregidors castellans tot fent-hi burla deien «els catalans treuen diners de sota les pedres» que va derivar en «los catalanes de las piedras sacan panes...». La prohibició de la cultura i la llengua catalana a partir d'ara és prou coneguda.

Amb el decret de Nova Planta, Castella es posiciona com a dominadora del centre i l'est peninsular i Catalunya (a diferència de les províncies basques i Navarra, que per haver estat fidels al Borbó, varen preservar els seus drets forals) perd totes les seves pròpies institucions. Aquestes institucions si bé eren pròpies d'una societat estamental, i per tant no evitaven una evident desigualtat legal entre els seus habitants, es basaven en lleis pactades que responien a la qualitat essencial del constitucionalisme i eren l'antítesi d'un govern arbitrari com el que l'absolutisme va imposar posteriorment.

El país que actualment es coneix com Espanya neix, per tant, de la conquesta i conseqüent imposició de les lleis i cultura castellanques a les nacions i estats independents que conformaven l'antiga Corona Catalano-Aragonesa (Aragó, Catalunya, València i ses Illes, que foren, excepte Menorca, conquerides militarment el 1715). La nomenclatura geogràfica que els reis hispànics ja havien utilitzat anys abans per designar el seu àmbit territorial de poder (Hispania) es va acabar de consolidar i per extensió, es va imposar fins i tot a la denominació del nou estat creat i de tots els seus habitants. A partir d'ara i per primer cop, un únic estat unificat per a la monarquia hispànica i una sola llengua oficial i obligada per a tothom, el castellà (transformat ràpidament en espanyol), que passarà a substituir les dues llengües oficials fins ara a Catalunya: el català i el llatí. Castella com a estat, també podem dir que desapareixerà, però

la seva essència identitària perdurarà i serà assumida per aquest nou país, Espanya, assentat en l'autoritarisme de les seves classes dominants sobre la ciutadania i en el negacionisme de la resta de realitats nacionals peninsulars; en el que una marxa militar en farà d'himne (encara avui sense lletra) i que a partir del 1785, època de Carles III, podrà comptar ja amb una bandera. Aquesta senyera fou seleccionada pel mateix monarca en un concurs, on es van presentar dotze esbossos, i que inicialment havia de servir únicament per als vaixells de guerra. A ningú se li pot escapar que aquesta nova i actual bandera d'Espanya, dissenyada sobre la base de barres horitzontals vermelles i groga intercalades, es va

Francisco Jorge Torres Villegas, «Cartografía hispano-científica ó sea los mapas españoles en que se representa bajo sus diferentes fases». Impremta de don José María Alonso, 1852 (1ª ed.) i 1857 (2ª ed.). Biblioteca Nacional de España

El 28 de novembre de 1715, Felip V acabava de liquidar «por justo derecho de conquista» la darrera institució de la Corona Catalano-Aragonesa, el Consell General de Mallorca. A partir d'ara, els Països Catalans i l'Aragó, seran l'Espanya «Incorporada o Asimilada» que ens mostra aquest mapa

inspirar en el seu moment, en un altre que sis segles abans ja feien servir com a pròpia els comtes de Barcelona. La creació i posterior divulgació d'una imaginativa pseudohistòria mil·lenària per explicar els orígens identitaris d'aquest nou país, en serà un dels pilars fonamentals per justificar la seva existència .

Diu la historiografia espanyola que els Borbons varen portar a Espanya (i també a Catalunya) benestar social i modernitat; res més lluny de la realitat, mai l'absolutisme es pot assimilar a aquests conceptes. El creixement econòmic que hi va haver en les dècades posteriors a la guerra de Successió es va deure a un context internacional favorable i a una inusualment llarga etapa sense conflictes bèl·lics. En els antics territoris de parla catalana, l'esforç dels seus habitants per reconstruir la seva economia i l'aixecament de la prohibició d'aquests per poder comerciar amb Amèrica, hi va fer la resta.

SEGLES XVIII, XIX I XX, LA CATALUNYA SOTMESA

De l'absolutisme borbònic a la Segona República

Durant el segle XVIII es va consolidant una evident recuperació econòmica del territori que farà possible que Catalunya dobli la seva població i arribi als vuit-cents mil habitants, això sí, amb un clar desequilibri territorial.

Aquesta bonança econòmica no es podria entendre sense el decret de lliure comerç dels ports catalans amb Amèrica, prohibit fins aleshores i que aprova per conveniència el rei Carles III el 1778. Com ens diu Ferran Soldevila, *«tant Carles III com els seus ministres havien comprès, a la fi, allò que, en el nostre temps, molts espanyols encara no han acabat d'entendre: que l'Estat espanyol necessita una Catalunya pròspera»*. Cal dir que aquest comerç ja s'havia iniciat anys abans mitjançant la participació catalana en fires castellanes, com les de Medina del Campo, que lògicament tenien accés directe amb el comerç americà via Sevilla. L'exportació d'aiguardent, paper, suro, materials de construcció, i més endavant teixits com les indians de cotó estampat, era la mostra d'una nova represa econòmica.

Carles III, autoritzà també el 1760, la Junta de Comerç de Barcelona. Aquesta institució que abraçava els tres rams de l'activitat econòmica (industrial, agrícola i mercantil), tingué un paper clau en el comerç amb Amèrica, però també creà escoles, impulsà

investigacions, féu beneficència i moltes d'altres activitats que la convertiren en el principal artífex del ressorgiment de Catalunya. D'aquesta època són les paraules del coronel espanyol José Cadalso: *«Els catalans són els pobles més industrials d'Espanya: manufactures, pesca, navegació, comerç, asientos, són coses a penes conegudes en altres províncies respecte als catalans. Els camps es conreen, la població augmenta, els cabals creixen i, en suma, aquella nació sembla estar a mil llegües de la gallega, andalusa o castellana»*.

Per la seva banda la monarquia absolutista borbònica iniciada amb Felip V continuarà amb Ferran VI (1740), Carles III (1759), Carles IV (1788) i Ferran VII (1808).

Tanmateix a finals de segle, aquest procés de recuperació econòmica es veurà truncat inicialment per la Guerra Gran (1793-95) on molts catalans anaren a combatre l'enemic francès al Rosselló i Vallespir, comarques que inicialment i després de més de 150 anys, Catalunya va recuperar, això sí, de manera breu, ja que des del govern espanyol no es va donar prioritat a l'enviament de tropes per assegurar el territori; i posteriorment per la Guerra del Francès (1808-14).

Després de la Revolució Francesa és quan sorgeix el projecte de Napoleó I per dominar Europa; en aquest context se situa l'entrada de les tropes napoleòniques a la península, l'any 1808, per envair Portugal (aliada d'Anglaterra), amb la col·laboració de l'exèrcit espanyol. En aquest moment l'emperador força el nomenament del seu germà Josep Bonaparte com a rei d'Espanya. El rebuig de la població a l'ocupació del territori donà pas a aquesta Guerra del Francès, un conflicte bèl·lic llarg i desprietat, que comportà una gran pèrdua demogràfica i patrimonial i en el que finalment foren les guerrilles autòctones, amb l'ajuda de Portugal i Anglaterra, les grans protagonistes.

Malgrat el rebuig generalitzat del poble envers la invasió Napoleònica, alguns intel·lectuals consideraren que aquest emperador podia implantar un sistema polític i legislatiu més racional i just. Napoleó incorporà Catalunya a l'Estat francès com un departament més i establí la seva frontera a l'Ebre (pel que s'acaba de dir, Josep Bonaparte mai fou rei de Catalunya). A banda de la seva situació geogràfica, l'emperador es va quedar Catalunya perquè

Gravat de la sèrie «Los Horrores de Tarragona». L'escena és al carrer Major de Tarragona, el 28 de juny de 1811. Representa l'assassinat d'una dona i la mort del Governador González a cavall

era l'Espanya productiva; en aquell temps el «Diari de Barcelona» es publicava en català i en francès.

Finalment, el 28 de maig de 1814, Barcelona és deslliurada dels francesos; en la seva retirada, les tropes invasores seguiren l'estratègia de la «terra cremada», que provocà una constant i significativa destrucció del patrimoni arquitectònic del país. Catalunya fou la zona peninsular ocupada més temps, però sense estar-ho mai del tot. Les tropes franceses dominaven viles i ciutats, però no les zones rurals, cosa que provocà un constant desgast a les tropes napoleòniques.

L'any 1808, a la ciutat de Barcelona, i quan Catalunya formava part de l'Imperi francès, s'encunyaren les primeres monedes amb la paraula «peseta». Aquest mot fou conseqüència del nom generalitzat a Catalunya per denominar els «dorsals» de l'època, la moneda més petita («peceta») dels múltiples del «ral» (2, 4 i 8). Malgrat el que es pot intuir pel nom, aquestes monedes no tenien pas una mida reduïda (feien 26 mm de diàmetre aproximadament), ja que l'excés de plata provinent d'Amèrica va fer que aquesta disminuís de preu i per tant, per mantenir el valor monetari s'havien de fer monedes

més grans. L'any 1868, el ministre d'hisenda espanyol, el català Laureà Figuerola i Ballester, va signar el decret pel qual s'implantava la pesseta com a unitat monetària estatal i s'iniciava la seva producció a Madrid. Com a curiositat podem dir que a «*La historia de la Peseta*» que podem trobar a la web oficial de la Fabrica Nacional de la Moneda i Timbre de Madrid no apareixen aquestes primeres monedes catalanes ni les posteriors «pessetes» barcelonines dels anys 1836 i 1837.

Joan Prim, per Eusebio Valldeperas

El general Prim probablement ha estat el català més poderós dins l'Estat espanyol; no era republicà ni obertament catalanista, però tenia una idea d'Espanya radicalment oposada a la de les oligarquies castellanes. El 27 de desembre de 1870, Joan Prim i Prats fou víctima d'un atemptat a Madrid que tres dies més tard li acabaria provocant la mort. L'episodi més fosc d'aquest personatge el protagonitzà l'any 1843 quan durant dos mesos bombardejà intensament a ciutat de Barcelona per sufocar, amb el vistiplau de la burgesia industrial catalana, la revolta de les classes populars sotmeses aleshores a una enorme pobresa (la Jamància)

A la dinastia Bonaparte, representada per Josep I (1808-13), li seguí la primera restauració borbònica amb Ferran VII (1813) i Isabel II (1833) i després la dinastia de Savoia amb Amadeu I (1870) que tingué com a principal valedor al militar i polític Joan Prim i Prats (Reus 1814 – Madrid 1870), president del govern espanyol en el període 1869-1870. De Prim són les següents paraules pronunciades en un memorable discurs al Parlament espanyol: «*¿Los catalanes son o no son espanyoles? Si lo son que les sean devueltas las garantías constitucionales, porque las han conquistado con su sangre; si no, levanted de allí vuestros reales, dejadlos, que para nada os necesitan.*».

Les tres Guerres Carlines (anomenades a Catalunya «Carlina-des») foren un conflicte bèl·lic de caràcter dinàstic que va afectar la societat espanyola i catalana en el segle XIX (1833-1876). El moviment carlista s'originà el 31 de desembre de 1832, quan el rei Ferran VII derogà la «lleï sàlica» per permetre a la seva filla Isabel heretar la corona en detriment del seu germà Carles Maria Isidre de Borbó (pretendent carlí al tron d'Espanya amb el nom de Carles V).

El malestar de la població catalana per determinades decisions del govern central (aranzels, lleves militars abusives...), i d'altres fets com la promesa de Carles de Borbó i Àustria-Este o Carles VII (nét de Carles Maria Isidre de Borbó) de restaurar les Constitucions catalanes, va fer que Catalunya es posicionés a favor del bàndol carlí que finalment acabà derrotat en les tres Guerres. En canvi, el general Prim, pels seus actes heroics i victoriosos dins del bàndol Isabelí, adquirí un gran reconeixement polític i militar. Cal saber que durant la tercera guerra carlina, quan els carlins dominaven la major part de la Catalunya central, es va restaurar per primer cop des del 1714, la Generalitat de Catalunya; el seu president va ser el general Rafael Tristany i la seva seu, Sant Joan de les Abadesses.

En un altre àmbit temàtic, es pot dir els avenços sanitaris (tractaments, vacunes, profilaxis higiènica...) dels que la població general es va beneficiar a Europa i també a Catalunya, facilitaren un altre creixement demogràfic. En la Catalunya de la primera meitat del segle XIX, s'assoliren els 1.700.000 habitants.

Aquest increment poblacional es produí principalment en les grans ciutats (Barcelona, Manresa, Mataró...), llocs que visqueren

més aviat la Revolució Industrial. A Catalunya la Revolució Industrial es produí, igual que als països més desenvolupats d'Europa, puntualment durant la primera meitat del Segle XIX; en la resta de territoris peninsulars fou més tard.

Catalunya no disposà d'una indústria metal·lúrgica significativa, però sí d'una important indústria tèxtil que anava remuntant els cursos dels rius conjuntament al desenvolupament de la xarxa de ferrocarrils a partir de la primera línia peninsular (Barcelona – Mataró, l'any 1848).

La Revolució Industrial provocà una important transformació social amb l'aparició en primer lloc de la burgesia catalana, amb reconegudes famílies (Bonaplata, Güell, Mateu...), i per l'altra banda la classe obrera, sovint desprotegida davant el capital, que a poc a poc s'anà organitzant per defensar els seus interessos. La primera organització obrera fou l'Associació Mútua d'Obrers de la Indústria Cotonera (1840).

Malgrat que el nom de «Renaixença», en aquest segle XIX (1830-1880), s'associa preferentment als fets més literaris, historicistes i romàntics encaminats a fer renéixer el català com a llengua de cultura després de segles de diglòssia respecte al castellà (període anomenat genèricament de «Decadència»), a la pràctica no es pot deslligar dels processos polítics i socials que sacsejaren el país.

Commemoració del 50è aniversari de la restauració dels Jocs Florals al Palau de Belles Arts del Barcelona, 3 de maig de 1908 (Institut Amatller d'Art Hispànic, Barcelona)

Aquest nou context econòmic i un posicionament centralista poc favorable va fer ressorgir, dins d'aquesta «Renaixença» del «fet diferencial» per excel·lència que és la llengua pròpia, el catalanisme polític que volia deslligar Catalunya, en ple procés d'industrialització, de la «Meseta» agrària i de la resta de comunitats estatals latifundistes i post feudals. Aquest catalanisme fou força transversal i anava des del regionalisme monàrquic de dretes dels bisbes Morgades i Torras i Bages fins al federalisme hispànic (considerat des de Madrid com a separatisme) d'autors com Valentí Almirall, organitzador del primer congrés catalanista el 1880.

A l'onze de febrer de 1873, Amadeu de Savoia abdicava i a Espanya es proclamava la Primera República de caràcter unitari i no federal. Decebut per la deriva política de la incipient República Espanyola, els federalistes catalans es decantaren cap a la independència de Catalunya; aquests polítics reunits a la Diputació de Barcelona i encapçalats per Baldomer Lostau i Prats van proclamar l'Estat Català. Posteriorment, les pressions dels que foren els dos primers presidents d'aquesta curta República Espanyola (1873-74), els catalans Estanislau Figueras i Francesc Pi i Margall (que creien que la proclamació d'un estat català posava en perill el futur projecte federal en l'àmbit de tot l'estat) i la pròpia oferta de Figueras d'una futura constitució veritablement federal juntament amb la dissolució de l'exèrcit a Catalunya i la seva substitució per un cos de voluntaris, van fer desistir a Lostau de la seva aposta per un Estat Català independent.

El cop d'estat del general Pavía el 3 de gener de 1874 (que suposà el final «de facto» de la Primera República) i el pronunciament d'Arsenio Martínez Campos, varen propiciar la restauració monàrquica en la figura del rei Borbó Alfons XII, coronat el desembre de 1874. L'any 1885 s'entregà a Alfons XII un «Memorial de Greuges» que recollia les aspiracions catalanes i el 1892, més de 248 delegats dels pobles de Catalunya redactaren les «Bases de Manresa», el text de referència de les aspiracions autonomistes. En una visita a la seu de Foment del Treball Nacional a Barcelona, aquest monarca en resposta a la petició formulada per Pere Bosch i Labrús d'establir aranzels protectors per a la indústria catalana va dir; «*Seré breve*

en mi contestación, si lograrse hacer de toda España una Barcelona, estoy seguro de que hubiera hecho de mi patria una gran nación».

A finals de segle es produïren dos fet importants que afectaren l'economia catalana; en primer lloc la plaga de la «fil·loxera» que matà la vinya catalana i deixà sense feina els pagesos «rabassaires» que estaven contractats únicament mentre la vinya que conreaven fos viva; i per altra banda, la pèrdua del principal mercat per a l'exportació catalana de teixits, l'illa de Cuba (1898).

Paral·lelament, ja fa temps que el descontentament i el malestar de la classe obrera era ben evident; com a resposta a la precarietat laboral i social dels treballadors en la dècada dels anys noranta sorgí un moviment anarquista partidari de l'acció directa que provocà una

«La càrrega» o «Barcelona 1902» de Ramon Casas (Museu de la Garrotxa d'Olot)

Aquesta impressionant pintura realista de grans dimensions s'inspira en la repressió institucional contra els moviments obrers i la tensió social de final del segle XIX a la Barcelona de la revolució industrial. Poc abans de la seva realització, el 1899, havia tingut lloc una purga d'anarquistes i republicans a Barcelona. El quadre mostra un guàrdia civil a cavall que atropella un manifestant; al fons Casas situa l'església de Santa Maria del Mar i les xemeneies de l'avinguda del Paral·lel, que simbolitzen l'obrerisme industrial

L'any 1904, va obtenir la Primera Medalla a l'Exposició Nacional de Madrid, ciutat on l'obra romandria durant uns anys. El 1919 la pintura surt precipitadament de Madrid i es trasllada a la seva ubicació actual, donat que es tractava d'una obra incòmoda per la seva simbologia de denúncia social

multitud d'atemptats en forma de bombes en actes públics o en els mateixos carrers de la ciutat de Barcelona. D'entre aquests actes violents, que ocasionaren moltes morts innocents, hi destaca l'explosió a la platea del Gran Teatre del Liceu d'una bomba Orsini llençada per l'anarquista Santiago Salvador la nit del 7 de novembre de 1893.

En un altre ordre de coses, el Doctor Bartomeu Robert i Yarzàbal, el metge amb més prestigi del darrer terç del segle XIX, fou nomenat alcalde de Barcelona l'any 1899 i set mesos més tard ja havia desenvolupat una intensa activitat com la retirada dels mendicants dels carrers o la posta en marxa d'una inspecció mèdica escolar per esbrinar les causes de l'excessiva mortalitat infantil dels nens a les escoles municipals. Va dimitir com alcalde perquè es negà a signar l'autorització d'embargament als més de set mil barcelonesos que s'havien negat a pagar la contribució imposada per pal·liar el desastre econòmic que comporta la pèrdua de les colònies espanyoles de Cuba, Puerto Rico i Filipines. L'afer, conegut com a «tancament de caixes», consisteix en donar la baixa a botiguers i industrials per evitar el pagament de les noves impositcions tributàries. La popularitat del doctor Robert arriba a tot Catalunya. El 1901, és escollit diputat a Corts en representació de la Lliga Regionalista i és el polític més votat a Barcelona.

Durant les primeres dècades del segle XX, la iniciativa política catalana estigué en mans de la «Lliga Regionalista» (1901) que publicava el diari «La Veu de Catalunya»; el personatge més significatiu d'aquest moviment que aplegava bona part de la burgesia urbana i la pagesia benestant fou Francesc Cambó. La «Lliga» que mai va saber tractar a fons la problemàtica obrera, va patir una escissió protagonitzada per Domènec i Montaner i Jaume Carner que posicionats més cap a l'esquerra varen constituir el «Centre Nacionalista Republicà» i el seu diari «El poble Català».

Per combatre aquest naixent i potent catalanisme, el govern espanyol encapçalat per Segismundo Moret envià a Catalunya un polític andalús, Alejandro Lerroux, republicà radical i orador demagògic, que aviat, amb els seus atacs punyents contra la burgesia i l'Església, va assolir una forta popularitat sobretot entre la classe obrera i els petits comerciants. Aquest discurs sense cap mena de

programa ideològic ni de futur i amb un fort contingut anticatalà, que llavors alguns no copsaven, ha quedat per sempre en la terminologia política com a «lerrouxisme».

L'any 1905, el setmanari proper a la Lliga, «¡Cu-Cut!», en publicar una caricatura del dibuixant Junceda que ridiculitzava les derrotes espanyoles a la guerra del Marroc, provocà un violent assalt militar a les redaccions d'aquesta mateixa publicació i a la de «La Veu de Catalunya». Tot això d'acord amb una disposició estatal que considerava que els delictes contra l'exèrcit, la bandera i la unitat d'Espanya passaven a jurisdicció militar.

En resposta a aquest fet, a banda de manifestacions multitudinàries, com la realitzada al Saló de Sant Joan de Barcelona (actual passeig Lluís Companys), es constituí la «Solidaritat Catalana», una aliança electoral que englobà tots els partits polítics catalans a excepció del Partit Republicà Radical de Lerroux. Malgrat l'èxit inicial en les primeres eleccions que es va presentar (21 de juliol de 1907), obtenint 40 dels 44 escons assignats a Catalunya en les corts espanyoles, la coalició de «Solidaritat Catalana» no va tenir un recorregut gaire llarg a causa de les discrepàncies internes entre els partits que la conformaven.

Mentrestant la problemàtica social derivada del conflicte obrer a Catalunya no acabava d'arreglar-se. Pel seu caràcter altament intel·lectual i per la continuada i consistent acció del «lerrouxisme», els partits nacionalistes d'esquerra com La Unió Federal Nacionalista Republicana (1910) d'Antoni Rovira i Virgili i Jaume Carner, el Partit Republicà Català (1917) de Francesc Layret i Marcel·lí Domingo o la Unió Catalanista del Dr. Domènec Martí i Julià no trobaren mai el suport electoral de les masses proletàries. Pocs anys abans, a mitjans de juliol del 1909 es produïren els greus fets de la «Setmana Tràgica» que commocionaren Catalunya i Espanya; el malestar obrer, el lerrouxisme, la ineficàcia dels partits catalanistes i del govern estatal juntament amb la inoportuna crida de reservistes, molts d'ells pares de família, per anar a lluitar al Marroc, en foren els detonants. Fou una explosió popular desbordant en la qual hi hagué barricades pels carrers i es cremaren convents i col·legis religiosos, puix que en aquella època, aquests eren considerats com a centres de formació de la burgesia. Les tropes militars, en bona part vingudes des de València, foren les encarregades de sufocar els disturbis. Amb Lerroux sospitosament a Amèrica del Sud, l'autoritari govern central d'Antonio Maura decidí fer recaure tota la responsabilitat dels fets a Francesc Ferrer i Guàrdia, anarquista teòric i fundador de l'Escola Moderna, un centre d'ensenyament amb voluntat d'innovació pedagògica. Ferrer i Guàrdia va ser declarat culpable davant un tribunal militar i a les 9 del matí del 13 d'octubre de 1909 va ser afusellat al fossat de Santa Amàlia de la presó de Montjuïc. És ben sabut, i ja ho va ser en el seu moment, que Ferrer i Guàrdia no va tenir relació amb els fets i que els tribunals militars el van acusar i condemnar amb proves insuficients i algunes fins i tot falses. La seva companya, Soledad Villafranca, fou desterrada. Aquesta mort fou molt sentida i criticada per la comunitat intel·lectual de tot el món. Malgrat l'oposició de les autoritats espanyoles, Brussel·les ben aviat va erigir, per subscripció popular, un monument a la seva memòria que actualment es troba a l'avinguda Franklin Roosevelt de la capital belga i on podem llegir: «en record al màrtir de la llibertat de consciència».

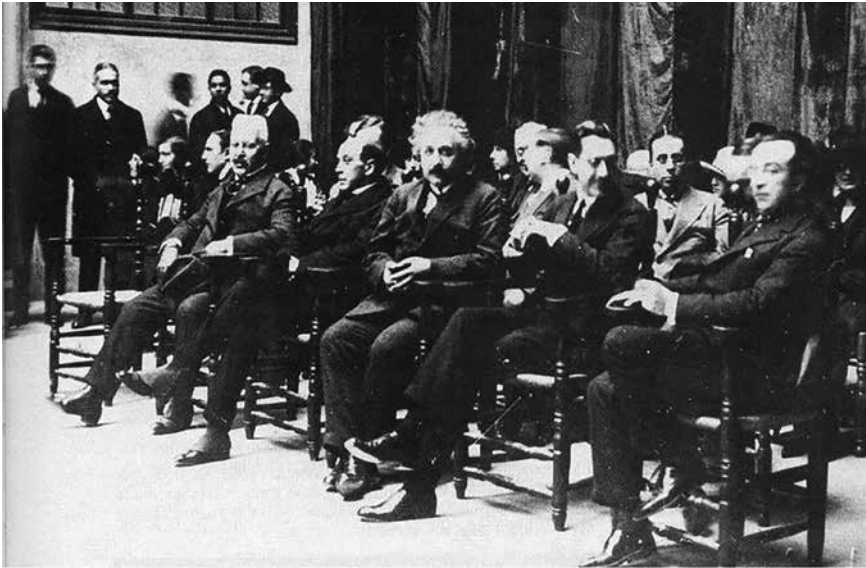
El moviment obrer a Catalunya que ja el 1881 celebrà el seu primer congrés a Barcelona i el 1890 el seu primer «1 de Maig», a poc a poc s'anà arrenjerat en l'abstencionisme polític i organitzant en societats, principalment anarcosindicalistes, al voltant del sindicat «Solidaritat Obrera». Després de la «Setmana Tràgica», el 1911 aquest sindicat es reconvertí en la CNT (Confederació Nacional del Treball), inicialment clandestina. El moviment marxista català que en els seus orígens va ser representat per la «Unió Socialista de Catalunya» (1923) amb ideòlegs tan notables com Gabriel Alomar, Rafael Campalans i Manuel Serra i Moret, finalment es va unificar entorn del POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista) el 1935; en aquest partit hi destacà inicialment Andreu Nin provinent de «l'Esquerra Comunista». Malgrat tot, la major part dels obrers es varen decantar cap a la CNT i la seva branca més partidària de l'acció directa representada per la FAI (Federació Anarquista Ibèrica).

El 6 d'abril de 1914 es constitueix la «Mancomunitat de Catalunya». Aquesta institució es forma a partir de la concentració regional de les competències (i pressupostos) de les quatre diputacions catalanes i va esdevenir la primera entitat unitària catalana des del 1714. Amb un poder polític força limitat, Enric Prat de la Riba, el seu primer president, es va convertir en l'executor del «seny ordenador de Catalunya». Provenent de la Lliga, Prat de la Riba fou l'autor de «La nacionalitat Catalana» (1906), en la que apostava per un nacionalisme federalista basat en la llengua, el passat històric i la tradició.

La Mancomunitat fou com s'ha dit després, «l'inici del demà»; tots aquells dirigents, d'enormes qualitats intel·lectuals i científiques, volien deixar en òptimes condicions el territori perquè aquest pogués encarar amb garanties els seus reptes de futur. La mancomunitat va crear institucions tan importants com la Biblioteca de Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans, l'Escola del Treball i la Universitat Industrial; a més va fer arribar camí a 218 pobles, el telèfon a 372 municipis i molts altres serveis d'atenció directe a la ciutadania. Altres fites destacades foren la millora de les condicions sanitàries de la població, el suport a la investigació mèdica i la formació del personal sanitari a càrrec bàsicament de la societat científica que esdevingué l'actual Acadèmia de Ciències Mèdiques

i de la Salut de Catalunya i Balears fundada l'any 1878. L'any 1906 es celebrà a Barcelona el primer congrés internacional de la llengua catalana amb un gran èxit de participació.

Enric Prat de la Riba morí el dia 1 d'agost de 1917; al novembre d'aquest mateix any fou escollit nou president de la Mancomunitat l'arquitecte, historiador de l'art i polític Josep Puig i Cadafalch. El 15 de desembre de 1920, Puig pronuncià una conferència al Palau de la Música en què féu un balanç de l'obra realitzada per la Mancomunitat; la darrera frase del seu parlament fou tota una declaració d'aspiracions d'aquell moment: «*Que fora de Catalunya si fos mestressa de la seva hisenda!*»

Albert Einstein, convidat per la Mancomunitat de Catalunya, a l'Escola Industrial de Barcelona, any 1923. Font: Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Industrial de Barcelona (ETSEIB), Universitat Politècnica de Catalunya (UPC)

Paral·lelament a Espanya es perpetuava una forta crisi política, amb una constitució (la promulgada per Cánovas de Castillo el 1876) i un sistema de partits (liberals i conservadors) totalment caducats i desfasats. L'any 1917 Cambó, declarat monàrquic i partidari d'una «Catalunya dins l'Espanya gran», reuní a Barcelona una Assembla de Parlamentaris (1917) de tot l'estat per iniciar una nova via constitucional; aquesta assemblea fou dissolta a requeriment de Madrid.

La problemàtica obrera, inclòs el malestar dels militars per les seves condicions laborals no parava d'augmentar. L'agost de 1917 es produí la primera vaga general que finalment no fou secundada pels militars. Al congrés de Sants del 1918, la CNT es constitueix com el sindicat hegemònic de gairebé totes les branques laborals i Salvador Seguí, «el noi del sucre» (perquè de jove tenia el costum de menjar-se els terrossos de sucre dels cafès), n'era escollit el seu secretari general.

Seguí, l'únic líder anarquista que emprava el català en els seus discursos, fou considerat sempre una persona dialogant i un bon negociador com ho demostra el seu paper en l'èxit de la vaga de la companyia elèctrica «la Canadenca» de l'any 1919. Amic de Francesc Layret (advocat Laboralista) i Lluís Companys, sempre va voler desmarcar-se de la violència de certs sectors de la CNT contra els patrons. Aquesta esmentada violència féu reaccionar a la patronal que va crear un «sindicat lliure» amb bandes de pistolers, sovint amb l'empara de les forces de l'ordre i del mateix governador civil de Barcelona, Martínez Anido. Aquests anys del «pistolisme» (1919-1923) es va cobrar nombroses víctimes en els dos bàndols, entre elles, el mateix Francesc Layret (1920) i Salvador Seguí (1923) als 37 anys.

El 13 de setembre de 1923, amb l'aquiescència d'Alfons XIII (rei d'Espanya des del 1902 al 1931), es produeix el cop d'estat de l'aleshores capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera; l'auge de l'anarquisme, el pistolisme, el catalanisme de la Mancomunitat, la inestabilitat ministerial i de la descomposició del sistema de partits en foren els justificants. Primo de Rivera (pare del qual anys més tard seria el fundador i ideòleg de la Falange, José Antonio Primo de Rivera) enarborant els seus ideals militaristes i nacionalistes, suspengué la Constitució Espanyola de 1876 i la Mancomunitat el març de 1925. La burgesia catalana, que havia vist amb bons ulls el poder del general pel que fa a la pacificació al carrer, aviat en sofrí les conseqüències en relació al catalanisme. A banda de la supressió dels partits polítics, fou prohibida la bandera catalana i l'ús de la llengua en actes oficials, a l'escola i en les relacions comercials.

La caiguda de Primo de Rivera (gener de 1930), obrí un període de transició que acabà amb l'adveniment de la República a partir de les eleccions municipals de l'abril de 1931; la victòria a les ciutats grans de l'estat dels regidors republicans motivà l'abdicació del rei i la proclamació d'aquesta Segona República Espanyola.

Francesc Macià, militar retirat arran dels successos anticatalans de l'exèrcit de l'any 1905 (l'assalt a la redacció de la revista «Cut-cut!»), va crear el partit separatista Estat Català (1922). Macià, exiliat durant la dictadura de Primo de Rivera, protagonitzà la «invasió de Catalunya» per part d'un centenar i escaig de voluntaris que haurien d'haver partit de Prats de Molló (1926); aquest fet purament romàntic, que fracassà inclús abans d'iniciar-se, li donà una enorme popularitat.

L'any 1931, la línia nacionalista de Macià i el republicanisme de Companys es van fusionar en Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Després de l'esmentada victòria republicana en les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, el 14 d'abril a dos quarts de dues de la tarda, Companys proclama la República Espanyola des del balcó de l'Ajuntament de Barcelona davant dels ulls astorats dels pocs vianants que hi havia en aquell moment a la plaça de Sant Jaume. Contrariat per aquest fet unilateral, una hora més tard fou Macià qui proclamà, davant la multitud aplegada ja en aquell moment, la «República Catalana dins d'una Federació de Repúbliques Ibèriques» des del balcó del Palau de la Generalitat. Aquest posicionament polític es transformà ben aviat, a causa de les pressions d'influents personalitats catalanes i estatals, en la fórmula d'una Generalitat dintre d'un marc autonòmic que hauria de regular un futur Estatut.

Quan els comissionats reunits a Núria (juny de 1931) van haver enllestit el projecte d'Estatut, aquest fou sotmès a un referèndum popular en el qual va obtenir el resultat positiu d'un 99,4% sobre un 75% de participació. Malgrat que les dones aleshores no votaven, es recolliren també 400.000 adhesions femenines. Aquest estatut provocà múltiples manifestacions contràries a la resta de l'Estat i fou retallat en la seva part competencial pel govern central. Malgrat tot, l'Estatut de Núria va poder ser aprovat amb força retard el setembre de 1932.

El primer president de la Generalitat del segle XX fou Francesc Macià, a la seva mort, el dia de Nadal de 1933, el succeí Lluís Companys. La mort de Macià, «l'Avi estimat i respectat pel poble», provocà en els carrers de Barcelona probablement la més multitudinària i sentida manifestació de dol de la història de Catalunya.

El nou president Companys va haver de fer front a la lentitud dels traspassos de serveis, principalment els d'aspectes econòmics, i a la limitada capacitat d'autofinançament. Malgrat això Companys pogué tirar endavant el seu projecte de Llei de Contractes de Conreu que preveia l'accés, a llarg termini, dels pagesos a la propietat de la terra. El dretà Institut Català de Sant Isidre proper a la Lliga el va recórrer al tribunal constitucional espanyol i aquest li donà la raó. Tanmateix, com a resposta, el Parlament de Catalunya tornà a aprovar el mateix text íntegrament tot desafiant l'autoritat d'un tribunal conformat per polítics no catalans. Finalment, per tal de sortir de l'atzucac, el govern espanyol pactà amb la Generalitat catalana de fer algunes reformes al reglament de la llei per tal de moderar-la.

Mentrestant les eleccions de novembre del 1933 a les Corts de Madrid possibilitaren una majoria dretana aglutinada entorn de la CEDA (Confederación Española de Derechas Autònomas) del catòlic i conservador José Maria Gil Robles. L'entrada de ministres de la CEDA al govern de Madrid, l'octubre de 1934, es va interpretar com una regressió envers els avenços socials i polítics de l'etapa anterior i el possible retorn a un règim feixista. Aquest context dóna lloc als «fets d'octubre de 1934» que s'iniciaren amb la vaga general declarada pels socialistes i la UGT i que continuà amb una forta repressió militar sobretot a Astúries on foren abatuts centenars de miners.

A Catalunya, aquests «fets d'octubre» es materialitzaren en la proclamació per part de Lluís Companys de «l'Estat Català dintre de la República Federal Espanyola» el 6 d'octubre. Aquesta proclamació que fou criticada per la Lliga, convertida en aquell moment en el «Front Català d'Ordre», va provocar la sortida al carrer de les tropes del general Batet que varen ocupar la plaça de Sant Jaume i atacaren la seu del CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria) a la Rambla de Santa Mònica provocant la

mort de tres militants del Partit Català Proletari. Companys i el govern català foren empresonats i deportats i l'Estatut d'Autonomia quedà suspès. Amb Companys a la presó, el magistrat Eduardo Alonso va ser nomenat governador de la Generalitat.

«Bienni Negre» és el nom amb el qual és designat el període de la Segona República Espanyola comprès entre les eleccions legislatives del novembre del 1933, que donaren una majoria a la dreta, enfront d'una esquerra dividida, i les eleccions del 16 de febrer de 1936, en què triomfà el Front Popular.

Aquest triomf electoral estatal de les esquerres en les eleccions del febrer de 1936 possibilità l'alliberament de Companys i el seu govern. L'1 de març del 1936, Companys arribà a Catalunya després de sortir del penal del Puerto de Santa Maria a Cadis, gràcies a l'amnistia decretada pel nou govern estatal. La rebuda a Barcelona fou entusiasta i multitudinària; en el seu parlament al balcó de la Generalitat, Companys pronuncià la seva famosa frase: «Tornarem a sofrir, tornarem a lluitar, tornarem a vèncer». El 27 de març del 1936 el parlament repregué la seva tasca després d'un any i mig de suspensió de les seves funcions.

Guerra Civil i dictadura franquista

Des dels seus inicis (segle XVIII) fins a l'actualitat, Espanya sempre ha estat controlada pel poder de «l'oligarquia» civil castellana, sovint recolzada per l'alta burgesia catalana i basca; unes classes dominants arrelades dins dels alts estaments polític, judicial i militar de l'Estat que sempre s'han mostrat incondicionals al servei dels seus interessos. Uns interessos que veien perillar amb la República i per la qual cosa decidiren conspirar contra ella des d'un bon inici. En aquest context cal emmarcar el relat dels esdeveniments històrics que exposem a continuació.

Ja ben entrat l'any 1936, la radicalització del moviment proletari, amb contínues aturades en les activitats laborals, provocà una profunda polarització social que feu fracassar el reformisme republicà i afavorí el descontentament de l'exèrcit; l'assassinat el 13 de juliol de José Calvo Sotelo, figura clau de la dreta espanyola (en represàlia per

l'assassinat previ del tinent republicà José del Castillo), donà la darrera empenta als militars que protagonitzaren l'alçament contra la República i que tingué com a principals protagonistes els generals Sanjurjo, Mola i Franco (els dos primers varen morir d'accident d'aviació els anys 1936 i 1937 respectivament).

Aquest cop d'estat esdevingut el 18 de juliol del 1936, no fou secundat a Barcelona, ciutat que en aquells moments ho tenia tot a punt per inaugurar l'Olimpíada Popular a l'Estadi de Montjuïc (esdeveniment esportiu internacional alternatiu als Jocs Olímpics de Berlín atorgats pel COI a l'Alemanya de Hitler). L'acció valenta i decidida del moviment obrer, molts d'ells anarcosindicalistes, el dia 19 de juliol, van avortar aquest alçament que a Catalunya no va ser recolzat per tots els comandaments militars, ja que alguns d'ells es van mantenir fidels a la República, com el General Aranguren.

Pel fet que després del cop d'estat, el govern espanyol republicà va decidir dissoldre immediatament l'exèrcit (mesura no efectiva lògicament a la zona revoltada), serà la classe popular armada, els «milicians», els encarregats d'anar a lluitar contra les tropes feixistes al Front d'Aragó en forma de columnes que partien de les principals ciutats catalanes (la columna Durruti segurament fou la més recordada). Aquestes milícies, majoritàriament anarquistes, inicialment no tenien caps estables, ni rangs, ni salutacions especials i els càrrecs de responsabilitat els decidien en assemblea la mateixa tropa. Aquesta situació canviarà, quan les milícies es vagin incorporant, sovint a contracor, a l'exèrcit regular republicà l'hivern de 1936-37.

Per totes les seves accions a l'inici de la guerra, els anarquistes, foren els grans dominadors dels carrers i del panorama polític a Catalunya a través de Comitè Central de Milícies Antifeixistes (CCMA), en mans de la CNT i la FAI, fet que deixava la Generalitat presidida per Companys amb una precària capacitat executiva, que tampoc millorà amb la posterior desaparició del CCMA i l'entrada dels anarquistes al govern català, malgrat la contradicció ideològica que això els suposava. Ràpidament els anarquistes imposaren la seva tan anhelada revolució social i econòmica en forma d'una societat sense classes ni explotació i amb la finalitat de fer caure el capitalisme burgès de l'època. Aquesta voluntat es materialitzà amb la col·lec-

tivització de les fàbriques i d'altres empreses principalment de serveis; els amos perderen les propietats i els obrers en varen prendre el control tot distribuint-se les tasques segons les seves capacitats. Els beneficis obtinguts s'haurien de repartir entre els treballadors i el bé públic. Inclús en un moment tan excepcional com és una guerra, aquest col·lectivisme va permetre abaratir el cost de determinats productes bàsics i que moltes de les fàbriques augmentessin la seva productivitat respecte a èpoques anteriors.

Un aspecte ben diferent fou l'extrema i injustificada violència per part de grups incontrolats d'extrema esquerra, sovint afins a la FAI a través de les denominades «patrulles de control», contra part de la població a qui acusaven de còmplices dels revoltats o simplement de no revolucionaris; una violència que la Generalitat dirigida per una Esquerra Republicana de Catalunya molt afeblida en cap moment va ser capaç d'impedir i que es va cobrar 8.352 víctimes documentades (unes 2.000 d'elles, eclesiàstiques).

Malgrat tot, fou notable la tasca humanitària que desplegaren gent anònima, catalanistes no revolucionaris i polítics com Companys per salvar persones de dretes o religioses, com el «cardenal de la pau» Vidal i Barraquer i molts d'altres.

És molt probable que aquesta sagnant repressió a la rereguarda republicana durant els primers mesos de guerra, juntament amb les dràstiques mesures anticapitalistes imposades, van fer repensar a les democràcies occidentals posicionar-se de forma decidida a favor de la República.

La voluntat generalitzada de fer un front antifeixista més ampli, fort i transversal, la necessitat d'un ordre públic dins d'un marc de legalitat i la incapacitat, per part dels anarquistes, per crear cap estructura sòlida econòmica i de poder, va desencadenar una greu conflictitat política a la rereguarda catalana que desembocà en els *Fets de maig del 1937*. Durant els dies 3 i 7 d'aquest mes, s'enfrontaren violentament a la ciutat de Barcelona les forces d'ordre públic de la Generalitat de Catalunya, recolzades per membres del PSUC (partit comunista de nova creació i que en aquell moment gaudia de força acceptació, ja que anteposava guanyar la guerra a fer la revolució social), i la UGT (Unió General de Treballadors), contra milicians de la CNT-FAI, i el

POUM (partit liderat pel vendrellenc Andreu Nin d'ideologia marxista trotskista i antiestalinista). La victòria dels primers donà per liquidada la revolta social llibertària i el POUM pràcticament va desaparèixer. Els enfrontaments van acabar amb uns cinc-cents morts i més de mil ferits. Posteriorment es va produir la persecució de dirigents del bàndol perdedor per part dels milicians comunistes.

L'aixafament de la revolució llibertària va provocar el desànim de molts milicians; és probable que l'enfonsament del Front d'Aragó el 1938 estigui vinculat a aquesta desmoralització, però el cert és que les tropes feixistes, amb un exèrcit més organitzat des d'un principi i amb una ideologia política i religiosa sense fissures i sempre subordinada al poder militar, van anar marcant progressivament el ritme dels esdeveniments.

A més cal destacar els continuats, indiscriminats i devastadors atacs feixistes contra la població civil indefensa a les ciutats republicanes, i amb els que també pretenien minvar la moral dels milicians al front. Algunes vegades inclús bombardejaven les famílies que fugien per camins i carreteres dels atacs a les seves poblacions (com el cas de la recordada massacre de la carretera Màlaga-Almeria). Moltes ciutats republicanes varen patir els bombardejos realitzats preferentment per l'aviació, algunes de les quals varen quedar completament destruïdes com Gernika o Alcanyís. Barcelona, primera gran capital bombardejada per l'aviació moderna, va ser atacada en 194 ocasions per l'exèrcit colpista que fou ajudat per l'Alemanya de Hitler amb la legió Condor i per la Itàlia de Mussolini mitjançant l'Aviazione Legionaria italiana (els més assidus contra la capital catalana) i que convertiren aquesta Guerra Civil en un banc de proves per a la Segona Guerra Mundial. De res serviren les queixes dels governs dels EUA, França, Anglaterra i inclús del Vaticà que es mostraren horroritzats per aquests fets.

El 3 d'abril de 1938, les tropes nacionals van ocupar la ciutat de Lleida i Gandesa. Dos dies després de posar el peu en terra catalana, Franco va derogar l'Estatut d'Autonomia «*en mala hora concedido por la República*», un acte més simbòlic i propagandístic que altra cosa, ja que la Generalitat va continuar funcionant fins a la definitiva entrada dels «nacionals» a Barcelona el 29 de gener de 1939. Prè-

viament, el 16 de novembre de 1938, acabava la Batalla de l'Ebre, amb almenys 90.000 baixes, 60.000 en el bàndol republicà i 30.000 en el franquista; la Guerra Civil restava pràcticament sentenciada.

La repressió franquista a la zona Nacional no va tenir cap semblança a la succeïda a la zona republicana, aquí els repressors eren les mateixes autoritats polítiques i militars (amb els escamots de la Falange com a habituals executors) i no els delinqüents o grups extremistes que actuaven totalment al marge de la llei, com hem vist anteriorment. La neteja física de l'adversari, simplement per motius polítics i ideològics i de forma planificada, metòdica i freda, va arribar a xifres de veritable genocidi. Unes 150.000 persones foren executades i sovint enterrades en fosses comunes sense que en quedés cap constància de la seva mort (cosa que fa suposar que aquesta xifra pot ser molt més alta). Les víctimes sempre foren presentades com a criminals i delinqüents, i no pas com a adversaris polítics o militars; no hi va haver mai cap interès a integrar als vençuts per no posar en perill el projecte polític totalitari. Els avantatges d'aquesta sagnant persecució eren evidents: la fidelitat absoluta dels seus i el pànic i la paràlisi per als vençuts. Aquestes paraules del general Franco, fetes el febrer de 1937 i dirigides al tinent coronel Emilio Faldella així ho confirmen: *«En una guerra civil, és preferible una ocupación sistemática del territorio, acompañada por una limpieza necesaria, a una rápida derrota de los ejércitos enemigos que deje al país infestado de adversarios»*.

L'exili republicà també fou dramàtic, l'hivern del 1938-39, unes tres-cents mil persones van travessar la frontera amb França sota el fred, el vent, la pluja i la neu, sense queviures ni medicines; la mortalitat va ser significativa sobretot entre els més febles, els malalts i les criatures. Molts d'aquests exiliats van acabar morint també en camps de concentració europeus o participant en la Segona Guerra Mundial. Dels que van sobreviure, amb els anys molts van tornar, però d'altres no ho van poder fer mai i es van establir finalment en països com França, Anglaterra, Rússia, Mèxic, Veneçuela, Cuba o l'Argentina deixant enrere el sentiment amargant de la derrota i la mort d'amics i parents. La presidència de la Generalitat

fou ocupada a l'exili per Josep Irla (que dimití el 1954 per motius personals) i posteriorment per Josep Tarradellas.

Molts infants que patiren l'horror dels bombardejos, mesos més tard hagueren d'exiliar-se amb unes condicions climàtiques extremes

Un cop acabada la guerra s'inicià una cruel repressió per part del bàndol feixista guanyador. «...Es calcula que, entre 1939 i 1945, prop de 40.000 catalans van ser jutjats per consells de guerra. Els consells de guerra van funcionar d'una manera ràpida i arbitrària. Els tribunals militars jutjaven a les capitals de província i la indefensió dels processats era gairebé absoluta, ja que molts d'ells desconeixien els càrrecs dels quals eren acusats fins al començament d'un judici que partia de la base de no tenir en compte la presumpció d'innocència...Era tota una escenificació per terroritzar i adoctrinar la població...la pena de mort era la sentència més dura. Quan un pres n'era condemnat, tornava a la presó a l'espera del dia establert per a l'execució. Algunes van ser immediates, però d'altres van trigar fins a un any a fer-se efectives. El dia marcat per a l'execució es comunicava al pres que, aleshores, entrava en capella, podent confessar-se amb un capellà i fer testament. A mitjanit el furgó policial se l'enduia cap al camp d'execució: a Barcelona al Camp de la Bota, a Tarragona a la muntanya de l'Oliva, i a Lleida i Girona a les tàpies del cementiri. Allí rebia els trets de l'escamot d'afusellament i el tret de gràcia que assegurava la seva mort...» (Fragment extret de l'article de Vicente Moreno Cullell, titulat «La repressió franquista» i publicat a la revista Sàpiens).

A Catalunya, la repressió franquista després de la guerra aconseguí pràcticament eliminar el catalanisme, les esquerres i la cultura del país. Sovint rememorem els assassinats de polítics i intel·

lectuals com el del president Lluís Companys (l'únic president de govern elegit democràticament que va ser executat a Europa en tot el segle XX), el president del Barça Josep Sunyol, el parlamentari democratacristià Manuel Carrasco i Formiguera, l'escriptor i periodista Carles Rahola, i de molts altres, però el cert és que el patiment de la població catalana durant la guerra i la postguerra fou tan intens i generalitzat que esdevingué un veritable assassinat de país.

Lluís Companys i Jover (1882-1940), President de Catalunya, va ser afusellat a dos quarts de set de la matinada, el 15 d'octubre de 1940. Uns quants soldats executaven, al fossar de Santa Eulàlia del castell de Montjuïc, la sentència d'un tribunal militar, en aplicació de l'ordenament feixista acabat d'imposar pel nou règim militar. La Gestapo alemanya havia lliurat als seus col·legues espanyols un home que representava un país i que volien convertir en escarni de la derrota i allixonament per al futur. (extret del blog: Josep Bargalló. Torredembarra sur mer)

La repressió contra la llengua catalana fou immediata i contundent i afectà molts personatges catalans il·lustres, com el mateix Pompeu Fabra que hagué d'exiliar-se o Josep Maria Folch i Torres, l'autor més prolífic de la literatura catalana infantil i juvenil de tots els temps, privat de poder escriure en català, hagué de pintar i vendre quadres per mal guanyar-se la vida fins a la seva mort el 1950.

La dictadura Franquista (1939-1975), nascuda per garantir els privilegis de les classes dominants castellanes, deixà Catalunya reclosa en un món tancat, inflexible i immòbil; un món en blanc i negre amb una única ideologia permesa, una religió imposada, la catòlica i una llengua, l'espanyola, en exclusiva per a tothom; quan es parlava en català pel carrer a voltes podries ser interromput amb un despectiu «*hable en cristiano*». Catalunya fou dividida en 4 províncies, en les quals el poder militar estava representat pels capitans generals i el poder civil pels governadors civils.

La dictadura Espanyola va restar inicialment aïllada del món fins que els EUA el 1953, i posteriorment les altres democràcies occidentals, varen decidir donar-li oxigen a causa de factors estratègics basats en un anticomunisme compartit. En aquelles etapes inicials, la misèria ofegava l'Estat per culpa d'una economia autàrquica, proteccionista, tancada als mercats exteriors i abocada a l'auto abastiment. Però a partir dels anys seixanta les coses canviaren, el govern va permetre liberalitzar els moviments de la població pel territori i cap a l'exterior (França, Suïssa i Alemanya preferentment), a l'hora que l'economia millorava amb la industrialització, la modernització del camp i el turisme.

A Catalunya el règim comptava amb el suport de part de la burgesia que s'enriquia en la nova situació i del funcionariat, sovint foraster i forçat a la submissió; però el més transcendental va ser la immigració d'un milió i mig de treballadors d'altres zones «subdesenvolupades» de l'estat, que provocà un creixement accelerat de la població, sobretot de Barcelona i les localitats del seu entorn. No cal dir que aquest fet va contribuir a millorar la situació d'aquestes regions d'origen, ja que va alleugerir el greu problema d'atur forçós i endèmic que patien per manca d'empreses.

Respecte al tema de la immigració, val la pena reproduir aquest fragment d'un document del Consejo Nacional del Movimiento localitzat i publicat per l'escriptor Antoni Batista durant la seva recerca a l'arxiu del Govern Civil de Barcelona: «*Prestar una atención especial en cuanto a información y asistencia a la vez que la puesta en práctica de medidas para elevar el nivel material i cultural de las masas inmigrantes del campo a otras regiones de los grandes centros industriales*

vascos y catalanes parece de urgente necesidad». Com acabem de veure, una clara instrumentalització maquiavèlica de la immigració a favor d'una maniobra d'aniquilació de la llengua a llarg termini.

Fins al darrer moment del règim, es mantingué la mà dura i la repressió, com ho demostra l'execució de Puig Antic (gener del 74) i d'uns membres dels grups FRAP i ETA (setembre del 75).

Democràcia representativa sota control i darrera repressió anticatalana

Després de la mort del general Franco, el 20 de novembre de l'any 1975, s'inicia a Espanya un període anomenat «la Transició». En un context de continuisme polític emmascarat, es va imposar la voluntat camuflada de tancar «en fals» els excessos de la dictadura. De forma totalment estratègica s'aconsegueix imposar també la monarquia. Malgrat això, el nou rei d'Espanya Juan Carlos I s'avingué a la celebració d'unes eleccions democràtiques (juny de 1977) que donaren la victòria a nivell estatal (no pas a Catalunya) a la UCD, partit recolzat propagandísticament pel govern d'aleshores.

Malgrat les poques garanties democràtiques d'un estat en el qual bona part de la població sempre s'ha alineat en els vells esquemes d'una Espanya tradicionalista i unida, a Catalunya després del retorn del President Josep Tarradellas i de les importants manifestacions de l'onze de setembre dels anys 1976 i 1977 se li permet tenir un parlament (això sí, totalment fiscalitzat pel govern espanyol i alts estaments judicials) dins del marc d'un Estatut d'Autonomia com a norma institucional bàsica desenvolupada d'acord amb el que s'estableix al títol vuitè de la Constitució espanyola de 1978.

L'estira-i-arronsa entre un govern central dominant i una Generalitat lluitant per les competències i un decent finançament ha estat una constant fins als nostres dies. A Josep Tarradellas li succeí com a President de la Generalitat, Jordi Pujol després de guanyar les eleccions autonòmiques de 1980; l'hegemonia del seu partit, Convergència Democràtica de Catalunya (CDC) es perllongà durant 23 anys. Pujol, que durant la seva lluita contra el franquisme va ser detingut, apallissat i engarjolat durant més de tres anys, serà

recordat pel seu peculiar tarannà negociador amb Madrid, l'anomenat «peix al cove» i per haver confessat, un cop retirat de la política activa, haver tingut diners no declarats a Andorra.

A Jordi Pujol, l'han succeït en la presidència de la Generalitat, Pasqual Maragall (l'alcalde dels Jocs Olímpics de Barcelona 1992) i José Montilla del Partit dels Socialistes de Catalunya; Artur Mas i Carles Puigdemont de CDC, i posteriorment, Quim Torra de «Junts per Catalunya», el partit independentista més votat a les eleccions del 21 de desembre de 2017; unes eleccions forçades pel govern espanyol en el marc de l'aplicació de l'article 155 de la constitució espanyola que intervenia l'autogovern català. Després d'aquestes eleccions la justícia espanyola va impedir la legítima investidura de Carles Puigdemont. El 24 de maig de 2021 fou investit president de la Generalitat, Pere Aragonès, d'Esquerra Republicana de Catalunya.

Un cop l'Estatut de Sau va quedar desfasat per donar resposta als nous reptes de la societat catalana, des del mateix parlament català es pactà una proposta de nou Estatut d'Autonomia de Catalunya l'any 2006. Aquest nou Estatut, després d'una substancial retallada competencial durant el seu pas pel congrés dels diputats de Madrid, fou aprovat en referèndum pel poble de Catalunya el 18 de juny de 2006. Malgrat això, la sentència de 28 de juny de 2010 del Tribunal Constitucional va anul·lar 14 articles del text de l'Estatut i 23 preceptes més van rebre una reinterpretació del contingut.

El rebuig de la societat catalana a aquesta judicialització de la política, el gran dèficit fiscal que arrossega el territori des de fa dècades (actualment un 8% del seu PIB que el converteix en el «motor econòmic» més gravat de la Comunitat Europea, força lluny dels aproximadament 4% de les regions de París o de Baviera), els constants incompliments dels pactes polítics i econòmics (inclòs el desplegament de les competències de l'Estatut), els atacs a les institucions democràtiques del territori i a la llengua catalana (com la sentència del Tribunal Suprem contra la immersió lingüística de finals del 2021 o el fet que l'Estat espanyol ha bloquejat sistemàticament la petició d'oficialitat del català a la Unió Europea) i la manca d'inversions estatals, sobretot en infraestructures, han estat els detonants del moviment independentista català.

La visió independentista que Catalunya dins d'Espanya no podrà assolir mai el progrés econòmic que li pertoca, queda palès en l'estrict control polític a la que és sotmesa per tal de posar fre, quan convingui, al seu desenvolupament i així poder mantenir els privilegis i la supremacia econòmica de les elits de poder espanyoles. La negativa a cedir el control de l'aeroport del Prat (per evitar la competència a l'aeroport de Madrid) o el *"Antes alemana, que catalana"*, pronunciat l'any 2005 per Manuel Pizarro, aleshores president d'ENDESA, davant l'OPA de la catalana Gas Natural, només en són dos exemples però força significatius.

El moviment independentista impulsat per la mateixa societat civil catalana representada per Òmnium Cultural i l'A.N.C (Assemblea Nacional Catalana) va aconseguir mobilitzar centenars de milers de persones en les manifestacions de l'onze de setembre dels anys 2012, 2013, 2014, 2015 i 2017, considerades d'entre les més multitudinàries de la història d'Europa.

En el camp de la política, les nacions catalana i espanyola actualment es tornen a veure les cares en el «procés» independentista català. Inevitablement cadascuna d'elles actua i actuarà segons estableix la seva memòria col·lectiva; mentre que uns demanen la resolució democràtica del problema amb el vot i el consens, els altres defensaran la imposició per la força de les lleis preestablertes garants dels seus postulats. Unes lleis que si cal, els polítics, els fiscals i els jutges espanyols, modifiquen, «afinen» i reinterpreten respectivament per reforçar aquests mateixos postulats. La història per tant es repeteix, i la repressió dels adversaris polítics de l'estat, en aquests cas l'independentisme, es va concretar, a finals del 2017, amb les càrregues policials (amb més de 900 ferits) al voltant del referèndum d'autodeterminació de Catalunya de l'1 d'octubre, una duríssima campanya difamatòria i l'empresonament i l'exili de nombrosos polítics i ciutadans catalans inclòs el govern legítim de Catalunya.

Els líders de les entitats sobiranistes Jordi Sànchez i Jordi Cuixart, foren empresonats el 16 d'octubre de 2017. El vicepresident del govern Oriol Junqueras i el conseller d'Interior, Quim Forn, el 2 de novembre de 2017. La presidenta del parlament Carme Forcadell, la

Fotografia dels polítics catalans empresonats a Lledoners el novembre de 2018. En aquest mateix moment la presidenta del Parlament de Catalunya, Carme Forcadell i la consellera Dolors Bassas també estaven empresonades a Mas d'Enric i a Puig de les Basses respectivament

consellera Dolors Bassa i els consellers Jordi Turull, Raül Romeva i Josep Rull, el 23 de març de 2018.

Els exiliats foren el MHP Carles Puigdemont, i els consellers i conselleres, Lluís Puig, Clara Ponsatí, Meritxell Serret i Toni Comín, així com a les diputades Marta Rovira i Anna Gabriel. No podem oblidar tampoc en aquest exili al cantant Valtonyc i l'activista Adrià Carrasco. Finalment mencionar el Major dels Mossos d'Esquadra, Josep Lluís Traperó que després de desarticular una perillosa cèl·lula jihadista i rebre les felicitacions de mig món, mesos després va ser jutjat per rebel·lió.

Després d'un judici ple d'irregularitats, denunciades puntualment per diverses entitats de juristes internacionals, inclòs el Comitè de Drets Humans de l'ONU; el dilluns 14 d'octubre de 2019, el Tribunal Suprem espanyol anunciava la ja filtrada sentència del «procés», en forma de sedició i malversació per als presos polítics catalans. Això suposava penes de presó que anaven des dels 13 anys a Oriol Junqueras, fins als 9 anys de Jordi Sànchez i Jordi Cui-

xart, passant pels 12 de Raül Romeva, Dolors Bassa i Jordi Turull, els 11 de Carme Forcadell i els 10 de Josep Rull i Joaquim Forn.

Els nous conceptes de sedició sense violència (que deixa desprotegits molts drets fonamentals de la població) i de malversació sense despesa (fet que certificava el mateix ministre d'economia espanyol), varen provocar la indignació de la ciutadania que va respondre amb multitud de concentracions de protesta arreu del territori, les espectaculars «Marxes per la Llibertat» i el gran seguiment de la vaga general del dia 18 d'octubre.

Ni la denúncia d'Amnistia Internacional en favor dels presos polítics catalans (novembre 2019), ni la mateixa sentència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea (desembre 2019) que determinava la immunitat d'Oriol Junqueras des del moment en què va ser escollit Eurodiputat, van fer modificar els plantejaments de la Junta Electoral Central Espanyola, que el dia 3 de gener de 2020 va retirar la condició d'eurodiputat a Junqueras i a més, en un acte sense precedents d'extralimitació de funcions, va iniciar el procés per inhabilitar al president de la Generalitat, Quim Torra, per haver exercit el dret fonamental a la llibertat d'expressió. Una llibertat d'expressió que també quedava barroerament malmesa quan varen prohibir als mitjans de comunicació emprar la locució «presos polítics» en les seves cròniques. I tot això en un moment en què la corrupció de la monarquia espanyola, amb la fugida inclosa del rei emèrit cap a un país sense acord d'extradició, acusat de comissionista, traficant d'influències i evasor de capitals, les evidències d'una guerra bruta per part de l'anomenada «policia patriòtica» de l'Estat, amb fabricació de proves falses per incriminar als rivals polítics (estratègicament publicades en períodes electorals) i l'anomenat «Catalangate» per part del CNI espanyol, que venia a ser la continuació de l'espionatge polític (inèdit fins aleshores a la Unió Europea) que va iniciar el PP amb «l'Operació Catalunya»; esquitxaven la reputació internacional d'Espanya.

Mentre l'embat dels alts estaments judicials espanyols, des del polititzat *Consejo General del Poder Judicial* fins al nepotista *Tribunal de Cuentas*, contra «l'enemic independentista» no semblava tenir aturador, des de l'any 2018 les sentències dels tribunals europeus

contràries a Espanya en relació amb la immunitat i les extradicions dels exiliats eren una constant. A més, el 21 de juny de 2021, l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa aprovava per una àmplia majoria exigir la llibertat dels presos, el retorn dels exiliats i la fi de la repressió (més de tres mil catalans estaven aleshores pendents de resolucions judicials). Dos dies després, el 23 de juny, per intentar netejar la imatge internacional del seu país, el president del govern espanyol atorgà els indults als nou presos polítics catalans, uns presos que setmanes abans, la mateixa fiscalia, els hi va denunciar els permisos penitenciaris obtinguts segons les normes legals establertes.

D'acord amb els fets relatats en aquest capítol, i a manera de reflexió, podem concloure que el règim polític espanyol del 78 va sembrar la llavor de la democràcia en un terreny històricament infèrtil en cultura democràtica; l'arbre superbiós resultant (l'Estat espanyol d'inici del segle XXI) no va tenir arrels prou fortes i profundes per poder resistir el primer embat democràtic d'importància, el procés català. La mateixa societat espanyola, tradicionalment poc àvida en acceptar les diversitats identitàries peninsulars, ha patit durant moltes dècades un «religiós» alligonament en tots els valors relacionats amb el concepte de la «Unidad de la Patria», uns valors que s'han convertit en els més acceptats d'aquesta societat i que en estar protegits i preservats en tot moment per les elits del poder, fa que aquestes continuïn rebent el vassallatge de la seva ciutadania; per tant un «peix que es mossega la cua» que segueix donant per bo la dinàmica de poder «de dalt a baix» que com hem esmentat a l'inici caracteritzava l'antiga Castella.

Sense el sotmetiment dels Països Catalans (Catalunya, València i les Illes) des del segle XVIII, no s'entén l'existència de l'estat espanyol, la seva solvència econòmica ni tampoc el sentiment d'espanyolitat de la seva ciutadania. La famosa locució del dictador Franco: «*Todo queda atado y bien atado*» (22 de juliol de 1969), per tranquil·litzar les elits de poder castellanès i preservar els seus privilegis, es va veure materialitzada en una particular «democràcia espanyola representativa» amb una ciutadania sempre sota control

i en la que no hi té cabuda la «democràcia directa» (referèndums) per decidir les qüestions polítiques més importants.

Catalunya i Espanya doncs, dues nacions extremadament properes des del punt de vista territorial, però ideològicament als antípodes; mentre Catalunya sigui considerada i tractada com una propietat espanyola, qualsevol estatus de relació entre elles diferent de la submissió serà difícilment acceptat des de Madrid. La frase pronunciada pel general espanyol Baldomero Espartero a mitjans del segle XIX, «a Barcelona hay que bombardearla al menos una vez cada 50 años» reflexa a la perfecció aquest sentit de possessió.

L'any 1751, l'escriptor, historiador i filòsof Voltaire va escriure respecte als catalans: «*a desgrat del seu valor i del gran amor per la llibertat, han estat subjugats en tot temps*»; la raó que donà Voltaire ha esdevingut una fita: «*Catalunya, en resum, pot prescindir de l'univers sencer, i els seus veïns no poden prescindir d'ella*».

1 D'OCTUBRE DE 2017

Hi ha moments excepcionals a les històries de les nacions que són recordats per la seva transcendència. La mateixa rellevància històrica que va tenir la revolta dels segadors al segle XVII o la defensa patriòtica de Barcelona l'onze de setembre de 1714, li podem donar als fets succeïts a Catalunya al voltant de l'1 d'octubre de 2017.

Tots ells són fets de país, on el poble pren la iniciativa per una causa que creu justa. L'1-O la nació catalana tornava a estar més unida que mai, la seva ciutadania va perdre la por i va desafiar els poders polítics i judicials espanyols i la violència dels cossos armats enviats a Catalunya al famós crit de l'«*A por ellos*», per defensar una cosa tan simple i habitual en qualsevol democràcia com és el «*dret de vot*». L'1-O va ser una de les desobediències civils pacífiques més organitzades de la història recent d'Europa i comparable a altres resistències no violentes com la Revolució dels Clavells, la Primavera de Praga, el Maig del 68 o la caiguda del mur de Berlín.

Aquell dia, dones, homes, gent gran i joves van protegir els col·legis electorals posant en perill la seva integritat física, com així ho demostren els gairebé mil ferits documentats. Malgrat que tots els mecanismes repressors de l'estat estaven activats per impedir aquest referèndum d'autodeterminació; el talent, l'enginy, l'estratègia, el treball en equip i la dignitat de molta gent anònima, van fer que els col·legis s'obrissin, les urnes estiguessin a punt i els votants que ho van voler (més de dos milions de persones!) varen exercir el seu dret. Ni la violència, ni els atacs informàtics de l'estat van impedir aquesta festa de la democràcia que serà recordada com una gran victòria de país i que produí multitud d'històries humanes i imatges per recordar.

L'1-O, el món va descobrir una nació catalana que possiblement desconeixia i un estat espanyol, que pensaven democràtic, però que davant dels seus propis ulls i per primera vegada a la història, acabava de reprimir violentament un plebiscit pacífic. L'autoritària resposta judicial a l'1-O va convertir Espanya en el primer país de la Comunitat Europea en tenir presos polítics, inclosa una presidenta de parlament escollida democràticament i els líders de les entitats sobiranistes. Tots ells acusats de càrrecs en relació amb una violència que mai van exercir. El President de la Generalitat tornava a l'exili com els seus antecessors en l'època del dictador Franco. El judici oral al «procés» independentista i els fets de l'1-O, s'inicià el 12 de febrer de 2019 al Tribunal Suprem de Madrid sota la presidència del jutge Manuel Marchena i amb l'acusació particular del partit polític Vox d'ultradreta i d'ideologia clarament franquista.

El dret de lliure determinació dels pobles o «autodeterminació» (principi fonamental del Dret internacional públic i d'obligat compliment, inclòs a la Carta de les Nacions Unides, ratificada l'any 1945, i en els posteriors Pactes Internacionals de Drets Humans), els drets històrics del poble català i el dret a la desobediència civil davant unes lleis imposades i sense legitimitat al territori, van ser totalment ignorats per l'Estat espanyol i el discurs clarament unilateral del Rei d'Espanya, Felip VI, del dia 3 d'octubre de 2017; però no pas per l'opinió pública internacional. La ferida que provocà la repressió espanyola damunt la pell de la nació catalana no podrà esborrar-se mai de la memòria col·lectiva d'aquest històric poble europeu.

EPÍLEG

per Josep Catà i Tur. Historiador

1707-1715. La mare de totes les repressions i l'inici dels cicles de repressió-resistència-renaixença (1715-2019)

La primera repressió de caràcter global contra el Principat de Catalunya, tal com el lector haurà pogut comprovar en les pàgines anteriors d'aquest llibre, es va desencadenar a partir de 1707 i s'allargà fins poc després de la pau de Viena (1725), concertada entre Felip V d'Espanya i Carles VI d'Àustria.

És cert que la repressió no estigué absent en la culminació de la Guerra de Separació, amb la capitulació de Barcelona (1652), i la posterior Pau dels Pirineus (1659), però va tenir uns efectes limitats, encara que importants, com s'assenyala en aquest estudi. En tot cas, aquell episodi repressor va limitar, però no pas eliminar, la sobirania catalana. Els fets posteriors, sobretot a partir de l'aposta catalana per Carles d'Àustria l'any 1705, així ho van posar de manifest.

L'objectiu fonamental de la repressió de 1714-1715

L'objectiu prioritari de la cort borbònica en aquella situació era poder complir, a la fi, els desitjos expressats per Olivares en el seu Gran Memorial de 1624. És a dir, acabar de sotmetre tots els antics estats de la Corona Catalano-Aragonesa a les lleis de Castella. Ras

i curt, imposar-los l'absolutisme d'una manera irreversible. Per tal d'assolir aquesta fita, es donà continuïtat al model repressiu aplicat des del 1707 a l'Aragó, València,¹ Lleida, Tortosa, Girona, Osona i la resta de contrades catalanes.² El mateix Felip V ho sintetitzà de manera ben clara l'any 1715: «(...) Los fueros y antiguos usos de Cataluña que es lo que se debe olvidar y lo que absolutamente tengo negado y abolido...». Barcelona, Cardona i les illes de Mallorca i Eivissa³ foren els darrers indrets a experimentar el mètode repressor que ja fa temps la historiografia catalana va definir com a «terrorisme militar».

Aquest mètode comptava amb un pòsit previ, una peça angular i unes actuacions sectorials que passo a comentar tot seguit.

El pòsit previ de la catalanofòbia

El sentiment catalanòfob dins del regne de Castella era anterior a la Guerra de Successió. Segons Francesc Ferrer i Gironès, datava dels temps d'Olivares,⁴ mentre que, més recentment, Antoni Simó l'ha situat unes dècades abans, a la segona meitat del segle XVI.⁵ El cas és que aquesta animadversió ja estava arrelada en l'imaginari col·lectiu castellà de principis del segle XVIII i generava unes inèrcies políticament ben aprofitables. Aquí comencem a trobar continuïtats històriques que han arribat fins als nostres temps.

Per una banda, la catalanofòbia, com l'antisemitisme anterior i posterior, servia, com en tots els casos històrics similars, per a desviar l'atenció dels governats i/o per a tapar errades o problemes propis dels governants, tot fent responsable d'ells a l'enemic perfecte: el boc expiatori de torn. Per a aconseguir que aquesta manobra tingués èxit, era necessari aconseguir deshumanitzar al màxim

1 Carme Pérez Aparicio, *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del regne de València, volums I i II*, València, Tres i Quatre. 2008.

2 Josep M. Torras i Ribé, *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*. Barcelona. Rafael Dalmau, Editor. 2005.

3 Antoni Muñoz González i Josep Catà i Tur. *La traïció anglesa. Comerç colonial i destrucció de la sobirania catalana (1706-1715)*. Pàg. 281-309. Barcelona. Llibres de l'Índex. 2009.

4 Francesc Ferrer i Gironès, *Catalanofòbia. El pensament anticatalà a través de la Història*, Barcelona, Edicions 62. 2000.

5 Antoni Simon i Tarrès, *Els orígens històrics de l'anticatalanisme*. web eurozine.com. 5 d'octubre de 2007.

l'enemic intern proposat. Un cop assolit un cert grau de consens intern al respecte, el càstig contra aquell col·lectiu humà posat a la picota seria copsat, majoritàriament, com un fet gairebé natural, derivat de la seva pròpia malignitat, i ocasionaria més adhesió que no pas rebuig.

Per altra banda, i en el context concret de la Guerra de Successió, la catalanofòbia va ser intel·ligentment aprofitada per Felip V per a guanyar-se el favor dels estaments castellans. Mostrar-se catalanòfob, entre altres beneficis, li feia perdonar el seu origen francès, que resultava dur d'empassar, a Castella també, després dels conflictes hispanofrancesos dels segles XVI i XVII. L'estratègia li va funcionar bé, atès el nivell de mobilització popular en favor seu que aconseguí, especialment en la difícil situació internacional i peninsular que el primer Borbó espanyol va haver d'afrontar a partir de 1709.⁶

La Ciutadella de Barcelona («*El día que se asegurase esta Ciudad con una Ciudadela lo queda lo restante de la Provincia*»)

La frase que acompanya aquest subtítol⁷ també ens remet als temps d'Olivares. Va ser expressada l'any 1640, a l'inici de la Guerra de Separació, i no deixava lloc a cap dubte. Ja feia temps que la cort hispànica tenia clara la conveniència de bastir una fortalesa que controlés directament la capital catalana i que servís de trampolí per al sotmetiment de tot el país. Les circumstàncies del bienni 1714-1715 van ser les idònies (els consellers de Felip IV de Castella ja havien considerat que era imprescindible la presència d'un exèrcit d'ocupació que defensés la realització de les obres) per a aixecar aquella pedra angular de domini, que quedà finalitzada l'any 1718. Fins al seu quasi total enderrocament, l'any 1869, la Ciutadella fou el símbol de l'opressió per a generacions de catalans i catalanes.

6 Antoni Muñoz i Josep Catà, *La traïció anglesa.....* Pàg. 38-52.

7 Josep Catà i Tur i Antoni Muñoz González, *Absolutisme contra pactisme. La Ciutadella de Barcelona (1640-1704)*. Barcelona. Rafael Dalmau, Editor. 2008.

L'anul·lació, «manu militari» de la sobirania catalana

Ocupades Barcelona i Cardona, el mateix any 1714 la junta de Govern provisional borbònica va declarar eliminades la Diputació del General, el Consell de Cent, les Corts i la Junta de Braços. Tot plegat deixava el camí aplanat per a l'aplicació del Decret de Nova Planta de 1716. Atès que també es volia actuar sobre l'imaginari col·lectiu, els símbols de la resistència com la campana de Sant Honorat o la Piràmide del Born foren destruïts.⁸ Privilegis i constitucions foren víctimes del foc purificador.

La presència d'un exèrcit d'ocupació permanent

Un total de 30.000 efectius foren desplegats sobre el territori català, que va veure canviat el sistema tradicional d'organització en vegueries pel dels corregiments, de la mateixa manera que els comuns tradicionals participatius foren substituïts pels ajuntaments jeràrquics. A Barcelona s'hi destinaren 6.000 soldats, fet que, com ja hem comentat, permetia una construcció tranquil·la de la Ciutadella. En el cas de la ciutat de Girona, cap de corregiment, la tropa arribà a representar dues terceres parts de la població total de la vila.

La presència d'aquest exèrcit tenia, nogensmenys, un clar objectiu intimidatori, atès que, a més a més, se n'havia d'encarregar, entre altres tasques, del cobrament de les contribucions i impostos.

L'espoli privat i col·lectiu

1.098 famílies del Principat, de filiació austriacista, van ser castigades amb la confiscació de llurs patrimonis per part de la corona borbònica.⁹ Per als empresonats aquest fet fou determinant, atès que es van trobar amb grans dificultats per a poder pagar la seva manutenció a les presons de l'època. Això va forçar molts d'ells a haver de demanar perdó a Felip V, fet que, sense l'espoli que van

8 Antoni Muñoz González i Josep Catà i Tur, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*. Pàg. 199-206. Madrid. Autors. 2005.

9 Antoni Muñoz i Josep Catà, *Repressió borbònica...* Pàg. 307-331.

patir llurs patrimonis, segurament no s'hagués produït. Presó i humiliació.¹⁰ Una altra continuïtat històrica.

Sobre tota la població catalana caigué la llosa de les noves contribucions (com la *gabella de la sal*) i el Cadastre Reial, que gravava les rendes. Per altra banda, es mantenien les figures impositives prèvies al 1714. Tot plegat va representar un augment del 150% de la càrrega impositiva total. Sense incloure, és clar, les despeses d'allotjament que causava l'exèrcit d'ocupació. Un poble vençut, amb les llibertats eliminades i obligat, indefens, a fer front a un fisc depredador.

La repressió a l'àmbit cultural

L'objectiu de la substitució lingüística va ser evident des del primer moment. Encara que els seus efectes no van ser immediats, el cert és que, a tall d'exemple, el *Consejo de Castilla*, en la seva sessió del 13 de juny de 1715, establia: «(...) que en la Real Audiencia y ante los Corregidores se sigan los pleitos en Lengua Castellana (...) mandando al mismo tiempo V. Magestad que en todas las escuelas de primeras letras y de Gramática no se permitan libros impresos en lengua Catalana, escribir ni hablar en ella dentro de las Escuelas, y especialmente aprendan la Doctrina cristiana en nuestra lengua; que por estos medios suaves (**sic**) se irá haciendo común en el Principado (...)».

El sistema universitari català compost pels Estudis Generals universitaris de Vic, Lleida, Girona, Barcelona i Tarragona, que s'havia manifestat clarament austriacista, va ser eliminat del tot.¹¹

En el seu lloc s'establí una única Universitat a la vila de Cervera.

La repressió sobre la gent

L'eliminació del sistema representatiu català suposà també la desaparició d'un sistema de garanties individuals: processals, dret de reparació i inviolabilitats de domicili i de correspondència. La indefensió consegüent va facilitar que, un cop acabada la guerra, les

10 Antoni Muñoz i Josep Catà, *25 presos polítics del 1714*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 2011.

11 Antoni Muñoz i Josep Catà, *Repressió borbònica...*Pàg. 173-184.

presons i els espais habilitats com a tals estiguessin pleníssims de gent de tota condició social. Les condemnes a galeres foren abundants, així com les execucions anteriors i posteriors a la publicació del ban de prohibició d'armes del 3 d'octubre de 1714,¹² que es mostrà com un element repressiu de primer ordre. En força ocasions, els cadàvers de les persones executades eren exposats, com va passar el 1713 en el cas del de Bac de Roda, a les vies d'accés de les poblacions respectives. La intenció d'integrar la por com a element de control de la vida quotidiana era ben evident. Van ser paradigmàtiques, al respecte, l'execució del general Moragues i l'exhibició de son cap engabiats sota el Portal de Mar barceloní, durant 12 anys.¹³

L'empresonament dels cabdills polítics, militars i eclesiàstics (aquests darrers constituïren el primer col·lectiu a ser punit), que no pensaren a fugir o que no pogueren fer-ho, fou acuradament preparat i executat, mantes vegades amb justificacions ben recaragolades, com en el cas de Joan de Lanuça, i d'altres amb l'incompliment dels acords de capitulació existents.¹⁴ Cap dels afectats tingué la possibilitat de defensar-se en un judici previ, atès que tots van ser empresonats sense aquest tràmit. Aquest fet els ocasionà més d'un maldecap addicional a aquells que pogueren gaudir, sobretot a partir de la pau de Viena de 1725, de la seva posada en llibertat, sobretot a l'hora de reclamar les seves propietats confiscades.

L'exili forçat per la repressió

Després d'un exili interior, des d'Aragó i València principalment, cap a Catalunya, arran de la conquesta borbònica d'aquells reialmes,¹⁵ continuat per l'exili oficial de març de 1713, encapçalat per l'emperadriu Elisabet Cristina i el seu seguici, les capitulacions de Barcelona i Cardona el setembre de 1714 obriren pas al gruix de l'exili austriacista,¹⁶ xifrat entre 25.000 i 30.000 persones, que major

12 Antoni Muñoz i Josep Catà, *Repressió borbònica...*Pàg. 65-82.

13 Antoni Muñoz i Josep Catà, *Repressió borbònica...*Pàg. 259-263.

14 Antoni Muñoz i Josep Catà, *Repressió borbònica...*Pàg. 27-38.

15 Carme Pérez Aparicio i Amparo Felip Orts, *Un drama personal i col·lectiu. L'exili austriacista valencià*, Pedralbes, revista d'Història Moderna. Núm. 18. 1998.

16 Agustí Alcoberro i Pericay, *L'exili austriacista (1713-1747)*, Volums 1 i 2, Barcelona, Fundació Noguera. 2002.

ritàriament es dirigiren cap als dominis de la casa d'Àustria. Allà hi tingueren sort diversa. Alguns tornaren al Principat després de la Pau de Viena de 1725, altres feren carrera a la cort o a l'exèrcit imperials, i unes quantes famílies, finalment, participaren en el projecte frustrat de la fundació de la Nova Barcelona a l'actual districte de Timisoara (Romania).

La recuperació econòmica de la segona meitat del segle XVIII obre la porta als cicles repressius posteriors

Després de la Pau de Viena de 1725, alguns fets puntuals ofereixen certes mostres de resistència davant l'ocupació borbònica. Ho són la publicació de l'opuscle en contra del Borbó «*Via fora els adormits!*» (1734) i la difusió del document «*Record de l'Aliança fet al sereníssim Jordi Augusto Rey de la Gran Bretanya*» (1736). També està documentat algun episodi d'índole popular poc conegut.¹⁷

Tot i això, el fet més transcendent per a l'esdevenidor del país fou la recuperació econòmica i demogràfica que, malgrat la repressió comentada, es produí durant la segona meitat del segle XVIII.¹⁸ Sense ella, l'entrada en una nova etapa de renaixença haguera estat impossible.

L'avalot de les quintes (1773-1774)

Precisament en el marc d'aquesta recuperació econòmica, es produí un episodi que va tornar a activar els mecanismes repressius: l'avalot de les quintes de 1773-1774, a Barcelona.¹⁹ L'intent, per part de la Corona, d'imposar el sorteig pur i dur de quintos, que s'havia evitat fins llavors gràcies a la presentació de voluntaris adequadament preparats pels gremis, va provocar, el dia 4 de maig de 1773, una resistència popular que es va saldar amb morts i ferits pels trets dels guardians del Portal Nou. Posteriorment, per a facilitar un acord, els gremis van ser autoritzats a actuar com a intermedi-

17 Antoni Muñoz i Josep Catà, *Repressió borbònica...* Pàg. 270.

18 Francesc Roca, *1714-1794: armes catalanes per als Borbons*. L'Econòmic. 12 de gener de 2013. *La indústria abans de 1750*. L'Econòmic. 2 de març de 2013.

19 Lluís Roura i Aulinas, *Subjecció i revolta en el segle de la Nova Planta*,. Pàg. 120-218. Vic, Eumo Editorial. 2006.

aris i a constituir-se en organisme *ad hoc*. Quan aquest organisme va adoptar el nom de Diputació dels gremis i començà a recollir donacions econòmiques, les alarmes es van encendre a Madrid. La Diputació va ser eliminada i es va crear una Junta de Govern, completament controlada per la Corona, que s'encarregà del reclutament de l'any 1774. Malgrat tot, el sistema de sorteig pur no es va poder establir.

L'episodi demostrava fins a quin punt qualsevol circumstància, encara que fos originada per un fet econòmic concret, que pogués ser percebuda com una amenaça per a la situació de domini creada després de la Guerra de Successió, activava el binomi repressió-resistència, encara que aquella fos més suau en les formes. Una vegada creat el model repressiu durant els anys 1707-1715, aquest s'imposava de nou quan les circumstàncies ho requerien. La continuïtat històrica quedava establerta en funció dels interessos d'unes elits dominants poc donades als aires de modernitat, ni mai renovades de manera absoluta. La repressió generava resistència, aquesta podia esdevenir renaixença catalana i aquesta possibilitat activava l'alarma dels grups de poder espanyols, que procedien, de bell nou, a aplicar la fórmula repressiva. I el cicle tornava a començar.

Els segles XIX i XX

Durant el segle XIX, a part de les situacions repressives dins de les tres guerres carlines que patí el país, hi trobem la repressió contra els moviments populars coneguts com a «*bullangues*», de les quals potser les més representatives van ser les de 1842 i 1843, totes dues amb un fort component polític, que van tenir la resposta repressora habitual. En aquest cas, però, en forma de sengles bombardejos de la ciutat de Barcelona des del castell de Montjuïc (mètode posteriorment considerat vàlid per il·lustres personatges espanyols de diferents ideologies), que causaren centenars de morts i la destrucció de centenars de cases.^{20 21} Va ser molt significatiu, entre d'altres, el fet que s'obligués

20 Manuel Ballbé, *Orden público y militarismo en la España constitucional*, pàg. 132-133, Madrid, Alianza Editorial. 1985.

21 Miguel Artola, *La burguesía revolucionaria (1808-1874)*, pàg. 208-209, Madrid, Alianza editorial. 1975.

la ciutat a reparar els desperfectes patits per la Ciutadella durant els avalots. Un altre bon exemple de continuïtat històrica.

El catalanisme polític de finals del segle XIX i principis del segle XX va evidenciar, elecció rere elecció, el fracàs del sistema de la segona Restauració borbònica a Catalunya.²² Aquesta etapa de renaixença política, curulla de conflictes socials, va desfermar, un cop més, l'escomesa repressora. D'una banda, de manera subtil, «*sin que se note el cuidado*», donant suport al lerrouxisme enfront del catalanisme i de l'anarcosindicalisme. D'altra banda, en contra del catalanisme, a la manera habitual, amb l'ús de la força i de la legislació *ad hoc* com van demostrar l'assalt al «Cu-cut!» de 1905, seguit per l'aprovació de la Llei de Jurisdiccions.²³ L'obrerisme, excepte el lerrouxisme, rebé la repressió dels judicis de Montjuïc de 1896-1897 i la posterior a la Setmana Tràgica de 1909,²⁴ així com la que seguí a la vaga general revolucionària de l'estiu de 1917.

Després d'un laboriós procés de negociació iniciat amb el líder liberal José Canalejas, el 6 d'abril de 1914 es constituí la Mancomunitat de Catalunya, sota la presidència d'Enric Prat de la Riba. Aquest ens administratiu, que cap altre territori dins de l'Estat espanyol volgué posar en marxa, va significar la recuperació d'un minso autogovern de caràcter administratiu, però suficient per a realitzar una tasca important de recuperació cultural, seguint la petjada de la Diputació de Barcelona i de l'Ajuntament barceloní, així com de modernització de les estructures del país. Ni el suport inicial que el seu segon president, Josep Puig i Cadafalch, prestà al general Miguel Primo de Rivera, li evità a la Mancomunitat patir la repressió i la seva consegüent desaparició. Al mateix temps, el moviment anarcosindicalista era perseguit i sotmès a la clandestinitat per la Dictadura militar de Primo de Rivera (1923-1930). Altre cop gent empresonada, gent exiliada, la llengua relegada a l'àmbit domèstic, associacions prohibides, institucions derogades... I aquest només era un assaig del què vindria després de la guerra civil de 1936-1939.

Assalt final de les tropes borbòniques a Barcelona l'onze de setembre de 1714. Gravat de Jacques Rigaud (1680-1754) / Parr / Bowles – Institut Cartogràfic de Catalunya

El franquisme

Proposo al lector l'exercici de comparar els efectes de la repressió primera, la de 1707-1715 amb les que va patir Catalunya durant la llarga nit, no del tot acabada, del franquisme.^{25 26}

- * Les institucions, Generalitat, Parlament i Tribunal de Cassació, van ser eliminades.
- * El país fou ocupat militarment un cop més.
- * El castell de Montjuïc, amb el detall intimidatori de l'execució del president Lluís Companys en el seu fossat, passà a ser, en substitució de la Ciutadella, presó i símbol de l'opressió.
- * Símbols públics de la república i/o de la catalanitat foren destruïts, amagats en magatzems, o bé alterats en el seu significat original.
- * El foc purificador destruï, de manera total o parcial, fons de biblioteques públiques i privades.
- * Confiscació del patrimoni de particulars, entitats, partís polítics i sindicats.
- * Depuració del cos docent a tots els nivells educatius. Control ferri de les Universitats.

- * Milers d'execucions en tots els sectors socials.
- * Desenes de milers d'empresonats. Batallons de càstig per a milers de soldats de la República. Treballs forçosos. Per exemple, en la construcció de la basílica del Valle de los Caídos.
- * Exili de prop de mig milió de persones, pels passos del Pirineu, a principis de 1939. Pèrdua de la flor i nata de la intel·lectualitat del país.
- * Estroncament, un cop més, d'una renaixença que, com la destruïda durant el bienni 1714-1715, podria haver dut el país pel camí de la modernitat i de la llibertat.
- * Entrada en un nou cicle ben llarg de resistència, que la Transició²⁷ tan mitificada i alhora desmitificada, Tercera Restauració Borbònica al cap i a la fi, semblava abocar cap a una nova renaixença, fins que arribà el 23-F de 1981 i, més tard, la sentència del tribunal Constitucional contra el nou Estatut, l'any 2010.

I aquí ho deixo, perquè l'anàlisi històrica no s'ha de convertir en anàlisi política. Permeteu-me que ho faci amb l'esperança que algun dia, millor més d'hora que tard, els cicles de repressió-resistència-renaixença acabin amb un final feliç, el nom del qual comenci, també, per R. Seria la millor manera d'enterrar definitivament aquest cercle viciós secular.

27 Jaume Lorés, *La Transició a Catalunya (1977-1984). El pujolisme i els altres*, Barcelona, Editorial Empúries. 1984.

CONCLUSIONS

per Jaume Benages i Pàmies

I com són els catalans?

Aprofundint en la lectura dels múltiples episodis que configuren la història de Catalunya es veu clarament reflectida una manera de pensar i de fer d'un poble que clarament transmet uns valors que podrien fàcilment enorgullir qualsevol altra nació del planeta.

La solidaritat n'és un d'ells, aquest aspecte l'entendrem fàcilment tot llegint aquest text de l'historiador Ferran Soldevila que podem trobar en el seu llibre *Què cal saber de Catalunya* de l'editorial «El pi de les tres branques» (1968) i que ens trasllada a l'època de l'antiga monarquia catalana: «*En aquesta evocació d'uns quants episodis de la nostra història on sorgeix l'espontani impuls dels catalans en defensa de pobles vexats i en perill de sucumbir, ja apareix una característica de la nostra història, que rarament ha estat reconeguda al nostre poble: i que, tanmateix, constitueix fins a un tal punt una de les seves característiques, que ignorant-la o desconeixent-la, molts dels aspectes de la nostra història resultarien inexplicables. Pere el Catòlic, acudint als camps de Muret per salvar Occitània greument amenaçada; els catalans de Pere el Gran, acudint a defensar Sicília presta a recaure en poder de Carles d'Anjou, model de tirans; els components de la Gran Companyia catalana, disposant-se a afrontar-se victoriosament amb un poble victoriós i de tanta anomenada guerrera com els turcs seldjucides; els catalans del temps de Jaume II, escoltant el clamor anguniós del poble sard, subjugat per Pisa i Gènova; no constitueixen excepcions en la defensa de causes en què la justícia i la innocència hagin aparegut com a víctimes d'abusos de força, i això tant en casos individuals com col·lectius*».

Actualment a Catalunya hi trobem també grans lliçons solidàries com les actuals «maratons» de la televisió catalana (TV3) contra les malalties (la segona que més recapta al món per habitant amb una mitjana d'1,43 euros), el gran recapte de la fundació «Banc d'aliments», l'ajuda incondicional als refugiats de la guerra de Síria o l'auxili dins de la mar Mediterrània als immigrants subsaharians d'entre altres.

Un altre valor indiscutible és el pacifisme, malgrat els episodis històrics de caràcter bèl·lic que configuraren les lluites d'un poble català medieval en el seu procés d'expansió territorial; el cert és que l'antimilitarisme és present a l'ADN de l'actual societat catalana. En els darrers anys aquesta societat ha protagonitzat manifestacions multitudinàries en aquest sentit; destacarem les realitzades en contra d'ETA el 1987, en contra de la guerra dels Balcans el 1999 i en contra de la guerra d'Iraq el 2003. El 1986, Catalunya va votar «NO» en el referèndum sobre la permanència d'Espanya a l'OTAN.

Aquest pacifisme, com s'ha dit anteriorment, ja el va fer palès Pau Casals en el seu famós discurs a l'ONU al parlar del moviment de «Pau i Treva de Déu» (segle XI), impulsat per l'abat Oliba i que pretenia protegir els sectors socials més indefensos dels actes de violència perpetrats pels nobles feudals. Hi ha autors que consideren «Pau i Treva» com un dels primers tractats de pau de la història de la humanitat.

Indiscutiblement Catalunya també és sinònim de democràcia, un valor que els catalans varen fer seu a l'època medieval tot assimilant, mitjançant els Usatges, el dret consuetudinari. Aquesta idiosincràsia va fer possible que Catalunya fos la primera nació Europea a tenir un sistema parlamentari efectiu ja en època medieval (i així ho han reconegut els mateixos historiadors anglesos) i ha servit d'exemple perquè avui en dia, l'actual Parlament català redacti lleis de màxima puresa democràtica. En aquest sentit podem mencionar l'aprovació de lleis pioneres contra l'homofòbia, contra la tortura dels animals, contra la pobresa energètica, contra els desnonaments, a favor de la sanitat pública, universal i gratuïta... i lleis tan valentes com el reconeixement del dret a l'autodeterminació d'una part del seu territori (en referència a la Vall d'Aran). En aquest sentit a cap català actual li passaria pel cap respondre a una hipotètica separació del territori aranès de Catalunya, atacant físicament aranesos a domicili i empre-

sonant els seus polítics. Mentre que en democràcies plenament consolidades com el Regne Unit o el Canadà, l'autodeterminació s'accepta com un dret de la ciutadania, el concepte castellà, anteriorment comentat de «propietat del territori» fa que a Espanya l'equiparin a una rebel·lió i és castigada amb penes llargues de presó. Gairebé totes les lleis anteriorment esmentades, han estat revocades pel govern de l'Estat espanyol i els seus tribunals.

La lluita obrera i de classes la podem considerar també com un altre valor intrínsec dels catalans; recordem-nos en aquest moment d'aquells pagesos catalans, que sense ser propietaris de gairebé res, la seva vida estava lligada a la terra que treballaven i no la podien abandonar. Eren, els pagesos dits de «*remença*». El «*Llibre del Sindicat de Remença*» (1448-49), com s'ha dit anteriorment, ha estat considerat per la UNESCO com a precedent de l'abolició de la servitud al món.

També cal destacar per la seva transcendència el moviment obrer català dels segles XIX i XX. Un moviment que ja en el 1881 celebrà el seu primer congrés a Barcelona i el 1890 el seu primer «1 de Maig». La col·lectivització de les empreses catalanes durant la Guerra Civil (1936-1939), malgrat ser imposada a la força, es pot considerar un exemple del comunisme més solidari i efectiu que ha tingut la història d'aquest moviment social.

Un altre important valor de la gent catalana és el treball i l'emprenedoria. El mateix duc de Berwinck en la seva entrada triomfal a Barcelona, el 13 de setembre de 1714, va mostrar el seu desconcert en veure una ciutadania que un cop acabats d'enterrar els seus morts i perdre les seves llibertats, romanien indiferents i treballant com un dia qualsevol. Com diu el mestre Ferran Soldevila: «moltes esperances són possibles, si un poble sap mantenir-se fidel al seu esperit multiseccular... Catalunya al llarg de la seva història, ha sabut superar crisis terribles que potser haurien abatut per sempre un altre poble... És sobretot la virtut del treball la que ens ha salvat cada vegada»

Han estat el romànic i el modernisme els dos moviments artístics que més s'han relacionat amb la idiosincràsia dels catalans i per això són considerats sovint com a «propis del territori». «*El modernisme és a Barcelona el que el Renaixement va ser a Florència o a Venècia. Modernisme i catalanisme són fenòmens que coincideixen en el*

temps i els uneix la recuperació de sentiments abans ofegats per un positivisme restret, cautelós i miop. No s'entendrà res del catalanisme com a moviment col·lectiu si no se sap veure com a resultat d'una gran il·lusió. Tampoc s'entendrà res del modernisme català si es desvincula d'aquell estat d'esperit i d'aquell engrescament en el qual comparteixen projectes el burgès i l'artista, l'artesà i el menestral. Un art vital, delirant, enigmàtic, fantasiós, divers, singular, magmàtic, anticonvencional, subtil i irracional que marca el punt àlgid d'una Renaixença que pretén ser una soldadura que tanca el parèntesi dels segles de la Decadència i que connecta amb el període de l'esplendor gòtica». (paràgrafs extrets del llibre «Cases Modernistes de Catalunya» d'Oriol Pi de Cabanyes).

Antoni Gaudí i Cornet (Reus, 1852 - Barcelona, 1926)

L'artista català més universal

El màxim exponent d'aquest modernisme català, l'universal arquitecte Antoni Gaudí, es va atrevir a afirmar que *«sense la independència no hi ha possibilitats de crear a Catalunya una política justa, honesta i regenerada»*. El mateix Gaudí fou empresonat l'onze de novembre de 1924 per parlar en català a la policia al sortir de la missa que se celebrava a l'església dels Sants Just i Pastor en sufragi dels caiguts durant el setge de Barcelona del 1714. *«Em van preguntar si no sabia el castellà i jo els vaig dir que sí, però que no em venia de gust parlar-ho. I no el vaig voler parlar perquè tanta agressivitat va dirigida directament contra Catalunya; i una de les coses més característiques i més estimades a Catalunya és la llengua. Aquesta era la meua i a mi, en aquells moments de persecució, m'hauria semblat una covardia no usar-la»* (fragment de la conversa mantinguda entre els arquitectes Cèsar Martinell i Gaudí el 12 de novembre de 1924 i publicada pel mateix Martinell).

La superació davant l'adversitat i la lluita pel desenvolupament i la modernitat, sobretot en aquests darrers tres-cents anys d'història, també es podria considerar com un valor dels catalans. La mateixa Renaixença i el modernisme, la Mancomunitat, el moviment obrer associacionista i la burgesia lliberal, aquests darrers veritables protagonistes de l'inici de la revolució industrial peninsular, amb la introducció del vapor a la fàbrica «la Bonaplata» i al vaixell «el Delfín», i amb la primera central elèctrica i la primera fàbrica que va funcionar amb aquesta energia (la Maquinista). El primer ferrocarril peninsular Barcelona-Mataró, la primera estació de ràdio (Ràdio Barcelona), el primer telèfon (Escola d'Enginyers Industrials), el primer cotxe (Francesc Bonet i Dalmau) i la primera gran empresa d'automòbils (Hispano-Suïza), la primera motocicleta (Miquel Villabí), el primer vaixell de ferro (l'Ebro de Vapors Tintoré); l'energia hidràulica de les colònies industrials, dues exposicions universals (1888 i 1929), Ildefons Cerdà (fundador de l'urbanisme modern), Narcís Monturiol (inventor del primer submarí tripulat i impulsat de forma autònoma), l'escola republicana, les dues millors universitats peninsulars (UB i UAB) dels darrers anys segons el QS World University Rankings, la introducció i lideratge en la majoria d'especialitats esportives a l'Estat (esportistes, clubs i federacions), els Jocs Olímpics del 1992 (els demanats per la Mancomunitat el 1924 foren boicotejats pel mateix

comitè olímpic espanyol), grans personatges d'enorme talent (des de Pau Casals fins a Josep Trueta, passant per Àngel Guimerà o Josep Carner entre d'altres), tots ells candidats als premis Nobel i també boicotejats per la diplomàcia espanyola, són només uns exemples del fet que la nació catalana, malgrat haver patit un significatiu i continuat procés de repressió en tots els camps, mai ha deixat de lluitar per auto afirmar la seva identitat, defensar el seu autogovern, somiar la seva llibertat i cercar el lideratge en tots els camps (indústria, comerç, tecnologia, innovació, arquitectura, urbanisme, universitats, associacionisme, sistema de partits, medicina, turisme, esport, gastronomia...) per poder gaudir d'una merescuda societat del benestar, justa, solidària i sobretot democràtica, concepte en el qual la nació catalana sempre ha cregut.

L'onze de setembre de 1714, Barcelona i els catalans van plantar cara a l'absolutisme europeu. Poc després dels atemptats de l'onze de setembre de 2001, l'expresident dels Estats Units, Bill Clinton, pronuncià la cèlebre frase: *"el món serà català o talibà"*. Aleshores Clinton confiava que l'opció catalana s'acabaria imposant. Amb l'entrada dels Talibans a Kabul (agost 2021) coincidint amb l'enèsima repressió anticatalana per part de l'Estat espanyol, podem dir que les previsions de Clinton encara estan lluny de complir-se.

Segles abans de la creació de l'actual Estat espanyol, Catalunya ja estava constituïda com un país sobirà, amb Corts, Constitucions i Govern propis. Segons el prestigiós medievalista nord-americà Thomas Bisson, les Corts catalanes (segles XIII al XVIII), donada la seva consistència i longevitat, han estat referides des d'antic per historiadors com el model per excel·lència d'un parlament medieval i són considerades les primeres corts de tota Europa amb participació popular efectiva després de la caiguda de l'imperi romà. Per la seva banda les Constitucions catalanes tenien preeminència sobre les altres normes legals, inclosos els decrets o sentències reials, fet aquest sense precedents en aquell moment a Europa.

En aquest llibre, el lector podrà endinsar-se amb facilitat en la història de Catalunya, un món de personatges i esdeveniments que conformen una de les èpiques més extraordinàries d'occident. Amb la seva lectura hom descobrirà una nació democràtica, solidària, pacífica, moderna i europea, defensora a ultrança de les seves lleis i llibertats.

AROLA EDITORS

